45.yıl

3. KIBRIS ÇIKARMASI! GAZİLER YİNE ADA'DA

#tarih dergi

BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN

Aralık 2019
Sayı 67

ISSN 2148-547X

20 TL / KKTC Fiyatı 21 TL

DİN VE DEVLET İŞLERİ

DİYANET

95. YIL

AYRILSAK DA BERABERİZ

2019 GÜNDEMİN TARİHİ: DÜNYANIN DÖRTBİR YANINDA YÜKSELEN SOKAK HAREKETLERİ

1876 OSMANLILARI SARSAN 3 AY: BAKANLAR KURULU BASKINI VE ÇERKES HASAN CİNAYETLERİ

1911 ŞİZOFRENİ HASTALIĞI: 'NORMAL' İNSANLARCA HAYVAN YERİNE KONANLAR

AKMED
KOÇ ÜNİVERSİTESİ
Suna & İnan Kıraç
Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Merkezi

KOÇ ÜNİVERSİTESİ

CALL *for* PAPERS

Makale Çağrısı

CALL FOR ADALYA XXIII (2020)

Preparations have been commenced for issue number 23 (2020) of AKMED's annual journal Adalya.

Adalya has a broad scope comprised of articles aimed at the research, study, documentation and protection of the interrelations among the cultures of the Mediterranean world history, archaeology, art history, architectural history, cultural heritage, as well as other relevant disciplines.

This scope encompasses a chronological time span starting in the antique period up to the beginning of the ninetieth century.

Articles, whose subject fall within the above-mentioned scope and are prepared according to our publishing principles, should be written in English. For more information please visit our website.

ADALYA XXIII (2020) ÇAĞRI

Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nin yıllık süreli dergisi ADALYA'nın 23. sayısı (2020) için hazırlık çalışmalarına başlanılmıştır.

Anadolu coğrafyası öncelikli olmak üzere Akdeniz dünyası kültürlerinin tarih, arkeoloji, sanat tarihi, kültürel miras ve bunlarla ilişkili diğer disiplinler kapsamında araştırılması incelenmesi, belgelenmesi, korunması ve söz konusu kültürlerin birbiriyle olan ilişkilerinin yorumlanmasına yönelik makaleler derginin kapsamını oluşturmaktadır.

Bu kapsam kronolojik olarak tarih öncesi dönemlerden başlayarak 19. yüzyılın sonuna kadar olan süre ile sınırlıdır.

Yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanacak makalelerin İngilizce olması tercih edilmekte ve 31 Aralık 2019 tarihine kadar merkez adresine gönderilmesi gerekmektedir. Daha fazla bilgi için lütfen web sitemizi ziyaret ediniz.

MAILING ADDRESS / POSTA ADRESİ
Koç University AKMED
Kocatepe Sokak No: 25, Kaleiçi 07100 Antalya/Turkey

MAIL
akmed@ku.edu.tr

WEB
akmed.ku.edu.tr

ADALYA is indexed in the A&HCI (Arts & Humanities Citation Index) and CC/A&H (Current Contents / Art & Humanities)

ADALYA, A&HCI (Arts & Humanities Citation Index) ve CC/A&H (Current Contents / Art & Humanities) tarafından taranmaktadır.

KAPAK KONUSU
30

İNANÇ KAPISINDA MEMURİYET: DİYANET

14
GÜNDEMİN TARİHİ: DÜNYA HALKLARININ SOKAK PROTESTOLARI

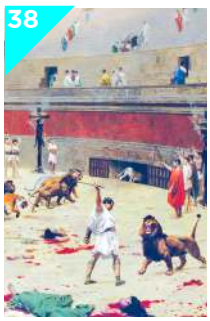
38
DEHŞET HİKAYELERİ: ROMA'DA ARENA VE ASLANLARA ATILMA

42
KÜRTLERE YENİ DİN, YENİ KÖKEN ARAYIŞI: ZERDÜŞTLÜK

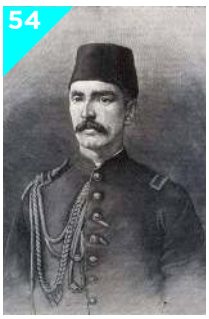
54
ELYAZMALARINDAN: OSMANLI DEVLETİ'NDE BÜYÜK KAOS-1876

62
TIP TARİHİ-ŞİZOFRENİ: GEÇMİŞTEN BUGÜNE TEŞHİS VE TEDAVİLER

76
GEZGİN GÖZ- KIBRIS: GAZİLER 45 YIL SONRA MUHAREBE ALANINDA

BU AY

4 İnteraktif
6 Eski Aralık'lar
8 Ayın Fotosu
10 Havadis
22 Ardından
25 Dil'in Tarihi
26 Foto Hafıza
60 Minyatür Tarih
68 Kağıt Üzerinde
70 1 Belge
82 Spor Tarihi
87 Sahaftan
88 Hafıza-i Beşer
90 Kitap
92 Ajanda
94 Gastro Tarih
96 Çok Bilmiş
98 Zamanın İzinde

GÜRSEL GÖNCÜ

Şehitler ölmesin diye!

Yakın tarihte, yani 1. Dünya Savaşı'ndan bu yana dahil olduğumuz düzenli-düzensiz savaşlar üzerine Türkiye'de binlerce kitap-makale yazılmıştır. Yüzbinlerce nutuk atılmış, tören düzenlenmiş, haber yapılmıştır. Peki bunlardan yüzde kaçı bu önemli hadiselere katılan askerlerin tanıklığına, anılarına, bilgilerine yer vermiştir? Yüzde falan değil, ancak binde biri!

Önce şunu baştan (tekrar) söyleyelim: Türk devleti de Türk milleti de vefasızdır.

Olsun. Zaten bu askerler bu savaşlara, bu mücadelelere böyle bir hatırlanma, anılma beklentisiyle girmemiştir. Arkadaki çoluk-çocuk yaşasın, toprak düşmana geçmesin, görevimizi yapalım; kısaca "vatan sağolsun" demişlerdir. Bu yüksek ruh hâlini takdir eden, onların anılarını yaşatan ve yeni nesillere aktarabilen ilk elden kaynaklar, eserler, kayıtlar, fotoğraflar, çalışmalar utanç verici seviyede azdır, nadirdir. Basit bir örnek: Çanakkale Harbi'ne katılan gazilerin tanıklığına yer veren kitap sayısı 1'dir! (*Yaşayan Çanakkaleli Muharipler* - Cahit Önder).

İstiklal Savaşı'nda, Kore'de, Kıbrıs'ta savaşan ve Güneydoğu'daki gayrinizami harbe iştirak eden gazilerin tanıklığına dayalı çalışmalar iki elin parmaklarını geçmez. Onların görüşlerini, düşüncelerini, duygularını, savaştan sağ çıktıktan sonraki hayatlarını bilmeyiz; bunlarla ilgilenmeyiz.

"Ölen ölür kalan sağlar bizimdir" lafı bile, içinde bulunduğumuz bu rezil-kepaze durumu tarif etmekten uzaktır. Zira ölen öldüğüyle kalmış, unutulmuş, genel laflarla anonimleştirilmiştir. Hani bazı kendini bilmezler "şehit edebiyatı" diyorlar ya, aslında o dahi yoktur; saçma sapan dizilere-filmlere malzeme edilen, üzerinde asgari düzeyde bile çalışılmamış berbat ve zehirli ürünler vardır.

"Kalan sağlar" da bizim değildir. Şehitler düşman kurşunuyla düşmüş, gaziler kendi vatanının insanları tarafından yaşarken unutulmuş, yani bir anlamda öldürülmüştür.

Asker, görev insanıdır. Her dönemde siyasi otoritenin siyasi tercihleri tabii olacaktır. Ancak ister zaferle ister hezimetle sonuçlansın, bu sıcak çatışmalara giren insanları unutmamak, belgelemek ve şereflendirmek milletin boynunun borcudur.

Çanakkale'de tarihlerinin en ağır yenilgilerinden birine uğrayan İngilizler, Avustralyalılar, Fransızlar; bu yenilgiyi bir "anma zaferi" haline getirebilmişlerdir. Biz ise örneğin tam 69 yıl önce Kuzey Kore topraklarında kalan 175 şehidimizin kemiklerinin iadesi için 69 yıldır herhangi bir girişimde bulunmamış durumdayız.

Bu sayımızda, Kıbrıs Harekatı'nda görev yapan kahraman askerlerimizden bir grubun 45 sene sonra yine aynı arazideki incelemelerine tanıklık ettik. Yazarımız Serhan Güngör ile bu girişimi organize eden Yiğit Şatana ve Hasan Taş'ı tebrik ediyoruz; ülkemizde de "anma kültürü"nün gerçek anlamda tesis edilmesi yolunda önemli bir adım.

Şehitler ve gaziler, eğer unutulursa ölür. Ve onlar ölürse, devamlılık ve devlet ve millet ve gelecek yoktur.

tarihdergi.com
info@tarihdergi.com
facebook.com/tarihdergi
twitter.com/tarihdergi
instagram.com/tarihdergi

Tarihin köşe taşlarında...

Dünyanın dörtbir yanından gönderdiğiniz fotoğraf ve mesajlarla zenginleşiyor, güçleniyoruz. Tarihin köşe taşlarını belirleyen olayların sizdeki yansımasını yorumlarınızla takip ediyoruz. Seyahat çantasında ve kişisel tarihinde *#tarih*'e yer veren bütün okurlarımıza teşekkür ediyor, her ay olduğu gibi yorumlarınızı, soru, eleştiri ve görüşlerinizi bekliyoruz.

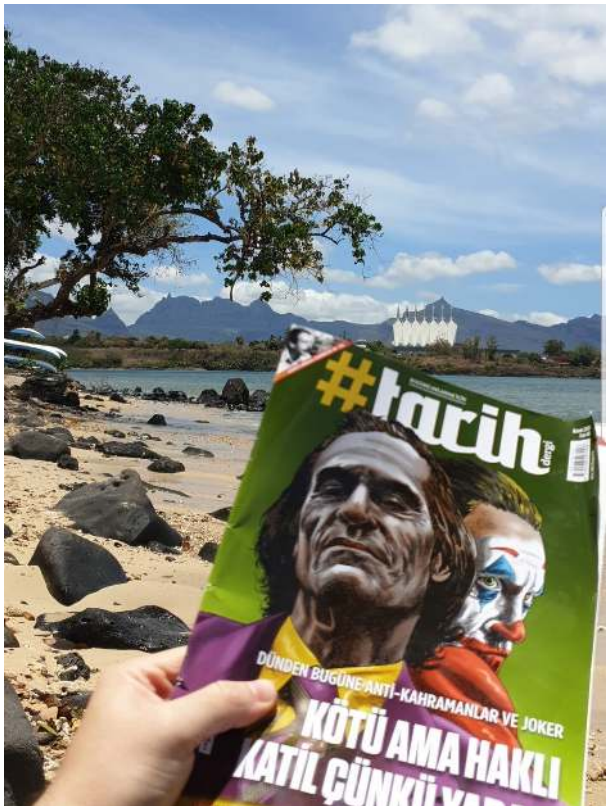

Dünyanın bir ucu Mauritius'tan selamlar. *#tarih* her yerde!
Erkan Çetiner

#tarih Kasım sayısı çıktı. Keyifli, incelikli. Emeği geçenleri kutlarım.
Cem Davran

Kötü ama haklı, katil çünkü yaralı! Evde veya işte her zaman okuduğum dergi. Her zaman muhteşemsiniz fakat bu sayınız bir başka... Hepinizin emeğine sağlık, seviliyorsunuz.
Metin Kutluer

KENT OYUNCULARI VE MUHSİN ERTUĞRUL

YILDIZ KENTER, MUHSİN ERTUĞRUL, MÜŞFİK KENTER, GENCO ERKAL, ŞÜKRAN GÜNGÖR (ÜST SIRA, SOLDAN SAĞA), KAMURAN YÜCE, DEKOR TASARIMLARINI YAPAN ERGUN KÖKNAR VE IŞIKLARDAN SORUMLU İBRAHİM TURGUT (ALT SIRA, SOLDAN SAĞA) EVDEKİ YABANCI OYUNUNUN GENEL PROVASINDAN SONRA... SİTE TİYATROSU, 1960.

60 sene önce oyunculuk maceranız başladığı zaman, bugün geldiğiniz yere dair planlarınız var mıydı? Çok kısıtlı bir çevrenin tiyatroyla ilgilendiği bir dönemde nasıl başladınız, nasıl kendinizi geliştirdiniz?
Ben çocukluğumda hissettim bu çağrıyı. Okul öncesinde bile

büyük yazarları öğrendim. Zaman içinde giderek yaptığım işi sanat haline getiren incelikler çıktı ortaya. Sonra da politik

sınırlı bir çerçevede kalmış. Sizin formasyonunuzdan gelip de bu yola girmiş insan sayısı çok az. Robert

Türk tiyatrosunun yaşayan efsanelerinden Genco Erkal, *#tarih*'in Kasım 2019 sayısına verdiği röportajda, "Toplum içinde bir görevim, bir işlevim, bir sorumluluğum olduğunu farketmemle birlikte, hep politik bir tiyatro yapmayı tercih ettim" diyor... Genco Erkal'ın "60. sanat yılı"na dair röportajı ve fotoğraf albümünü kaçırmayın.
Ozan Öner

Çok iyi kapak ve kapak konusu.
Duygu Yılmaz Ayaztaş

Yine dopdolu bir dergi. Gürsel Göncü'nün yazısını okuyunca insanın "Bu kadar yeter" diyesi geliyor. Çok ama çok çarpan ise Ayşen Gür'ün "Dehşet Hikayeleri" yazısıydı. Ne yalan söyleyeyim ilk defa öğrendim.
Orhan Keskinsoy

Genelde fazla öne çıkarılan filmlere önyargılı bakarım. Ama bugün Joker'e gittim. İnanılmaz bir oyunculuk. Film olmasa da aktör sırf Oscar değil, Berlin, Venedik, Cannes ödüllerini alır.
Murat Didin

Dergiyi bugün aldım ve Ayşen Gür'ün yazısını görünce çok şaşırdım. Çünkü Türk dergilerinde ve basınında Hindistan tarihi ile ilgili yazı veya haber görmek imkansız.
Buyçe Serim

Yağlı kağıtta günlük olarak hazırlanan patates dilimlerinden, Al Capone'nin kaçak viskilerin yanında sunduğu bitkisel yağda hazırlanan cipslere... Vedat Ozan'ın *#tarih*'teki cips tarihi makalesini sakın kaçırmayın.
Burkay Adalığ

Öncelikle verdiğiniz emekler takdir edilesi bu sebeple dergiyi pdf olarak almaya gönlüm el vermezdi. İstediğim sayıdan dört adet internetten sipariş ettim. Siz yeter ki dergiyi çıkarın biz hep destek vermeye hazırız.
Oğuzhan Günel

KİTAP

BİR TARİH OPERASYONU!

19 Mayıs: Vahdettin'i temize ve karaya çıkarmak

Murat Bardakçı'nın son kitabı *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*'ı okuduktan sonra, yazarın 100. yıl münasebetiyle dalga mı geçtiğini yoksa Sultan Vahdettin ve hempalarına ilişkin yeni bir aklama operasyonuna mı girişiğini düşündüm. Ancak Bardakçı'yı eleştirilerinin sanatların da siyaset hilimi dağarcıklarında bir bahar temizliği yapmaları gerekiyor.

Mustafa Kemal, Anadolu'ya neden gitti?

Derginizin bu ayki sayısını okudum. Yine çok güzel konular. Öncelikle teşekkür ederim. Sayın Ahmet Kuyaş'ın yazısında aklıma takılan kısımlar var. Bardakçı'nın yeni kitabında Vahdettin'i aklamaya çalıştığı aşikar... Bardakçı'nın yazdıklarının doğru olmadığını çok güzel bir şekilde ortaya koymuş... Kuyaş yazısının devamında, Anadolu'da henüz direnişin örgütlenmediğini, o bakımdan İstanbul hükümetinin ihanetinin sözkonusu olmadığını söylüyor. Sinan Meydan'ın "Mustafa Kemal'i Anadolu'ya hükümet gönderdi ama vatanı kurtarması için değil direnişi bastırması için" şeklindeki açıklamasına karşı çıkıyor. Kuyaş bunun aksini mi iddia ediyor?

Kadir Çınar

Ahmet Kuyaş Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu Karadeniz'e hükümet tarafından gönderildiği fikrine tabii karşı çıkmıyorum. Ancak hükümete atfedilen politikanın amacına, dolayısıyla da adlandırılmasına karşı çıkıyorum. Nitekim İstanbul Hükümeti, "Türkler direnmesin, isteyen (Britanyalılar, Fransızlar, Yunanlılar) istediğini alsın" diye düşünmüyor. Ama "direnişi bastırmak" dendiği zaman bu anlam çıkıyor. Hükümetin niyeti, aslında yazımda da söylediğim gibi, İttihat ve Terakki'nin yeniden güç kazanmasını, yeniden toplum düzeyinde popülerleşmesini engellemek. Bu ise kolayca görülebileceği gibi bir iç politika meselesidir.

SAKINANGÖZEBATANLAR

- **Sf. 42** "Dehşet Hikayeleri" bölümümüzde kullanılan "Hintli" kelimesi, "Hint" olmalıydı. Okurlarımızdan özür dileriz.
- **Sf. 66** "Tıp Tarihi" bölümümüzdeki "Sülüğü tanıyalım" kutusunda "düşüyor" kelimesi yanlışlıkla "düşüyo" olarak yazılmıştır. Dikkatimizi çeken Yasin Kösece'ye teşekkür eder, okurlarımızdan özür dileriz.
- **Sf. 94** "Gastro Tarih" bölümümüzdeki "Diren yumurta, meydan oku pasta" başlıklı yazıda Vespasianus'un kafasına şalgam yemesinin tarihi "MÖ 63" olarak yazılmıştır. Doğrusu (MS) 63 olmalıydı. Okurlarımızdan ve yazarımız Petek Çırpılı'dan özür dileriz.
- **Sf. 96** "Çokbilmiş" bölümümüzdeki kare bulmacada yukarıdan aşağıya 12. sıranın üçüncü sorusunda geçen "gelenekçilik" kelimesi yanlış yazılmıştır. Doğrusu "gelecekçilik" olmalıydı. Okurlarımızdan özür dileriz.

#tarih dergi

AYLIK YAYGIN SÜRELİ YAYIN • SAYI: 67 • ARALIK 2019 • ISSN 2148-547X

YAYIN YÖNETMENİ
GÜRSEL GÖNCÜ

SORUMLU MÜDÜR
MERT ÇANGA

GÖRSEL YÖNETMEN
VOLKAN GÖKEMRE

EDİTÖR
DENİZ KAYNAK

YAYIN KURULU
HALİL İNALCIK
CEM AKOĞUL
ENİS BATUR
İPEK CENT
SİNAN ÇULUK
ŞEVKET DÖNMEZ
AYŞEN GÜR
EMİN NEDRET İŞLİ
CEMAL KAFADAR
R. SERTAÇ KAYSERİLİOĞLU
YİĞİT KÖSEOĞLU
AHMET KUYAŞ
MASİS KÜRKÇÜGİL
HALUK ORAL
İLBER ORTAYLI
NECDET SAKAOĞLU
İSENBİKE TOGAN
HAYRİ FEHMİ YILMAZ

YAYIN DANIŞMANLARI
M. TANJU AKAD
ALP E. AKSUDOĞAN
ŞAHİN ALDOĞAN
SERPİL BAĞCI
SERHAN GÜNGÖR
AHMET T. KARAMUSTAFA
İ. METE MİMİROĞLU
TUNCA ÖRSES
HASAN SALTIK
CELAL ŞENGÖR

KATKIDA BULUNANLAR
PROF. DR. SERHAT GÜVENÇ
MEHMET ESENDAL
NİSA YORUCU
RÜZGAR KORKMAZ

İMTİYAZ SAHİBİ
CANDAŞ TOLGA IŞIK
KAFA Grup
Yayıncılık Ltd. Şti

REKLAM GRUP BAŞKANI
REYHAN TOZKOPARAN
info@adworldistanbul.com
0212 293 40 99

YÖNETİM YERİ
KAFA Grup
Yayıncılık Ltd. Şti.
Koşuyolu Mahallesi,
İsmailpaşa Sokak, No:44
Kadıköy-İstanbul
✆ 216 428 9 888

BASKI VE CİLT
Promat Basım Yayın Sanayi
ve Ticaret A.Ş.
Orhangazi Mahallesi,
1673. Sokak No:34, 34510
Esenyurt-İstanbul
✆ 0212 622 63 63

DAĞITIM
Turkuvaz Dağıtım
Pazarlama
Akpınar Mahallesi, Hasan
Basri Cad. Sabah 2000
Tesisleri No:4, 34885
Sancaktepe/İstanbul
✆ 0216 585 90 00

Her hakkı saklıdır. Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltılma hakkı KAFA Grup Yayıncılık Ltd. Şti.'ye aittir. Yazılı ön izin olmaksızın hangi dilde ve hangi ortamda olursa olsun, materyalin tamamı veya bir bölümü çoğaltılamaz.

01 Aralık 1931

Yönetmenliğini Muhsin Ertuğrul'un yaptığı ilk sesli Türk filmi "İstanbul Sokakları'nda" gösterime girdi. Mısır, Türkiye ve Yunanistan ortak yapımı film, aynı kadına âşık olan iki kardeşin hikayesini konu ediyordu.

02 Aralık 2002

Yüksek Seçim Kurulu, 3 Kasım 2002'de Siirt'te yapılan seçimleri iptal etti. Yeni oylamanın öncesinde yapılan anayasa değişikliğiyle milletvekili seçilmesinin önündeki engel kaldırılan Recep Tayyip Erdoğan, Siirt'ten meclise girdi.

03 Aralık 1967

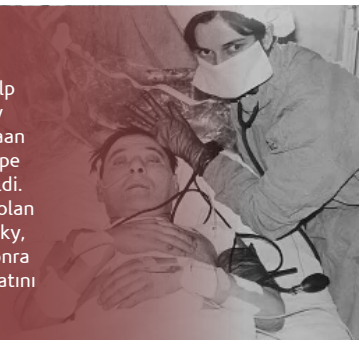

İnsandan insana ilk kalp nakli ameliyatı, Güney Afrikalı cerrah Christiaan Barnard tarafından Cape Town'da gerçekleştirildi. 55 yaşında bir bakkal olan hasta Louis Washkansky, ameliyattan 18 gün sonra zatürre nedeniyle hayatını kaybetti.

04 Aralık 1945

İstanbul'da komünizm karşıtı bir grup, ABC ve Berrak kitabevleri, *Tan* gazetesi, *Görüşler* dergisi, *Yeni Dünya* ve *La Turquie Kémaliste* gazetelerine saldırdı ve tahrip etti. Çok sayıda insanın yaralandı, *Tan* gazetesi yayın hayatına son verdi.

09 Aralık 1951

Arjantin Devlet Başkanı Juan Peron'un eşi Eva Peron'un yakalandığı gırtlak kanserinden kurtulması için Şişli Camii'nde mevlit okundu. Mevlidin ardından çıkan tartışmalar Beyoğlu Müftüsü'nün olumlu fetvasıyla yatıştı.

10 Aralık 1948

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Paris'te yapılan oturumda kabul edildi. 30 maddeden oluşan bildirinin imzalandığı 10 Aralık günü, Dünya İnsan Hakları Günü olarak kutlanıyor.

14 Aralık 1911

Norveçli kaşif Roald Amundsen, köpeklerin çektiği bir kızakla güney kutup noktasına ulaşmayı başaran ilk insan oldu. Amundsen 19 Ekim 1911'de dört kişilik ekibi ve 52 köpeğiyle beraber yola çıkmıştı.

15 Aralık 1890

Amerikan askerlerine karşı savaşan son yerli lideri Tatanka İyotake (Oturan Boğa) polisle girdiği çatışmada öldürüldü. Oturan Boğa'yı tutuklamaya gelen polisler, daha önce onunla birlikte beyazlara karşı savaşan yerli halktandı.

16 Aralık 1727

İbrahim Müteferrika tarafından açılan Osmanlı döneminin ilk matbaası faaliyete geçti. Matbaaya ancak dinî olmayan eserlerin basılması şartıyla izin verilmişti. Basılan ilk önemli eser Vankulu Mehmed Efendi'nin *Vankulu* Lugatı oldu.

21 Aralık 1937

İlk uzun metrajlı, sesli ve renkli çizgifilm olan ve Walt Disney'in yapımcılığıyla çekilen "Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler"in galası Los Angeles'ta yapıldı. Çizgifilm, Walt Disney'in çocuklara Noel armağanıydı.

22 Aralık 1914

55 bin Osmanlı askerinin bir taraftan düşmanla, bir taraftan soğuk ve açlıkla mücadele ederken hayatını kaybedeceği Sarıkamış Harekâtı başladı. Enver Paşa'nın emriyle başlatılan 18 günlük harekat yenilgiyle sonuçlandı.

23 Aralık 1930

İzmir'in Menemen ilçesinde Derviş Mehmet öncülüğünde şeriat yanlısı bir grup ayaklanma başlattı. Ayaklanmaya müdahale eden Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay vahşice katledildi.

24 Aralık 1865

Irkçı bir gizli örgüt olan Ku Klux Klan, ABD'nin Tennessee eyaletinde kuruldu. Amerikan İçsavaşı sonrasında altı eski konfederasyon askeri tarafından kurulan örgütün 20. yüzyılın başında 4-6 milyon üyeye ulaştığı tahmin ediliyor.

28 Aralık 1612

Neptün gezegeni, Galileo Galilei tarafından ilk defa gözlemlendi. Galileo, hareketsiz görüntüsünden dolayı Neptün'ü bir yıldız olarak tanımladı. Neptün'ün resmen keşfedilmesi ve gezegen olduğunun anlaşılması 1846'da gerçekleşti.

29 Aralık 1953

İstanbul Balıkçılar Cemiyeti, 6 ton hamsiyi halka bedava dağıttı. O yılki büyük hamsi akınında yakalanan balıkların tamamını satmanın mümkün olmadığı kanaatine varan cemiyet, yılbaşı öncesi yoksul İstanbulluları sevindirdi.

05 Aralık 1934

Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanıyan kanun kabul edildi. 1935'te kadınların da katıldığı ilk genel seçimlerde 17 kadın milletvekili meclise girdi. Türkiye, parlamentodaki yüzde 4.5'lik kadın temsil oranıyla dünyada ikinci sırada yer aldı.

06 Aralık 1865

ABD anayasasının köleliği yasaklayan 13. maddesi onaylandı. Ülkedeki içsavaşta 600 binin üzerinde asker ölmüş, kölelik karşıtı Amerikan Başkanı Abraham Lincoln ise aynı yılın Nisan ayında suikaste kurban gitmişti.

07 Aralık 1958

İstanbul sokaklarında hula-hoop çevirmek yasaklandı. Bu ilginç yasağın altında, Ankara'da hula-hoop çeviren Amerikalı bir genç kızın hayatını kaybettiği rivayetleri yatıyordu.

08 Aralık 1942

Vatan gazetesi, "Hitler aleyhtarlığı" nedeniyle 60 gün süreyle kapatıldı. Gazete, Charlie Chaplin'in New York Radyosu'nda Hitler'e "eşek" dediği bir konuşmayla ilgili haber yapmış, haberin yanında Hitler'i eşeğe benzeten bir karikatüre yer vermişti.

11 Aralık 1849

Bâb-ı Âli'de yapılan bir toplantıda, Sultan Abdülmecid başta olmak üzere tüm devlet yetkilileri Kuran-ı Kerim'e el basarak rüşveti engellemek üzere yemin etti. Bütün devlet memurlarına da rüşvet almayacaklarına dair yemin ettirilmesine karar verildi.

12 Aralık 1940

Filistin'e kaçmaya çalışan Yahudileri taşıyan *Salvador* gemisi Silivri açıklarında yakalandığı fırtınanın ardından kayalara çarparak battı. Gemideki 352 kişiden 127'si hayatını kaybederken 103 kişi kayboldu. Ölenlerin 70'i çocuktu.

13 Aralık 1980

Lise öğrencisi ve Yurtsever Devrimci Gençlik Derneği üyesi Erdal Eren, 17 yaşındayken, yaşı büyütülerek idam edildi. 12 Eylül darbesinin mimarı, dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, "Asmayalım da besleyelim mi?" sözünü Eren için söylemişti.

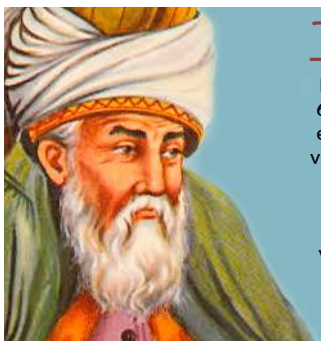

17 Aralık 1273

Mevlâna Celaleddin Rumi, 66 yaşında Konya'da vefat etti. Öleceği günü "Hakk'a vuslat" sayan Hz. Mevlâna, bir şiirinde bu günden "Şeb-i Arus" yani "Düğün gecesi" olarak bahsetmiş, vefat yıldönümü de "Şeb-i Arus" olarak anılmaya başlanmıştı.

18 Aralık 1058

Kelam ve fıkıh alanındaki çalışmalarıyla tanınan büyük İslâm düşünürü İmam Gazzâlî, İran'ın Tûs şehrinde (bugünkü Meşhed) vefat etti. Büyük Selçuklu Devleti döneminde Nizamiye Medreseleri'nin başına getirilen düşünür 1000'e yakın eser kaleme almıştı.

19 Aralık 1966

Seri üretime geçen ilk yerli otomobil Anadol satışa sunuldu. Kaportası cam elyafı ve polyesterden yapılan, motoru ise Ford tarafından üretilen ilk Anadol'un satış fiyatı 26 bin 800 liraydı ve o dönem 2.980 Dolara denk geliyordu.

20 Aralık 1964

İstanbul Ali Sami Yen Stadyumu'nun açılışında büyük bir kaza meydana geldi. Türkiye-Bulgaristan futbol millî maçının başlamasından önce çıkan izdihamda, açık tribünlerden birinin demir parmaklıkları parçalandı. 83 kişi yaralandı.

25 Aralık 1973

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı ve ikinci cumhurbaşkanı, Batı Cephesi komutanı, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın başkanı "Millî Şef" İsmet İnönü, Ankara'da vefat etti. İnönü 27 Aralık 1973'te devlet töreniyle Anıtkabir'e defnedildi.

26 Aralık 1982

Time dergisinin her yıl verdiği "Yılın Adamı" ödülüne "kişisel bilgisayar" (PC-Personal Computer) lâyık görüldü. PC, Ronald Reagan, Margaret Thatcher, Menachem Begin gibi güçlü rakipleri geride bıraktı.

27 Aralık 2007

İki kez Pakistan başbakanı seçilen ve Müslüman bir ülkeyi yöneten ilk kadın olan Benazir Butto, üçüncü kez başbakan olmak için katılacağı seçimlerin Ravalpindi'deki mitinginde gerçekleştirilen intihar saldırısında öldürüldü. 15 yaşında bir çocuk tarafından düzenlenen suikasti El-Kaide üstlendi. 1999'da, Pervez Müşerref'in liderliğinde gerçekleşen askerî darbe sonrasında Pakistan'ı terketmek zorunda kalan Butto, Dubai'ye yerleşmişti. Suikast, ülkede geniş bir sivil ayaklanmaya yol açtı.

30 Aralık 1994

Taksim The Marmara Oteli'nin girişindeki Cafe Marmara'da bomba patladı. Arkeolog Yasemin Cebenoyan olay yerinde öldü. PKK'nın gerçekleştirdiği terör saldırısında ağır yaralanan sinema eleştirmeni Onat Kutlar 11 Ocak 1995'te hayatını kaybetti.

31 Aralık 1931

İzmir'de erkek haklarını savunmak için, Erkekler Birliği Cemiyeti adında bir dernek kuruldu. Birliğin amacı, kadınlara karşı erkeklerin haklarını müdafaa etme ve kadınlara "haklarının hududunu gösterme" amacını taşıyordu.

18 ARALIK 1960

İstanbul Boğazı'nda tanker kazası hatırası

Tarih 14 Aralık 1960. Sabaha karşı 02.30 sularında İstanbullular müthiş bir patlamayla uyanır. Yunan bayraklı gemi *World Harmony*, Boğaz'ın en dar geçitlerinden Kanlıca-İstinye arasında 10 bin ton benzin, 12 bin ton petrolle yüklü Yugoslav bandralı *Peter Zoranic* tankeriyle çarpışmış; tankerin deposundaki akaryakıt alev almıştır. Akıntıyla sürüklenen tanker, önce İstinye'de bekleyen *Tarsus* vapuruna yaslanıp onu da kül eder, oradan lodosla beraber Beykoz koyuna doğru sürüklenir. İstanbullular bu tarihî anı gözleriyle görmek için Beykoz kıyılarına gelir. Kazadan dört gün sonra Beykoz'daki Umuryeri Kışlası'nın önünde ailesiyle çektirdiği fotoğrafı paylaşan Alex Abigadol, o yıl 11 yaşındadır. İstanbul şehri bu kazadan tam 19 yıl sonra, 1979 Kasım'ında *Independenta* tankerinin patlamasıyla sarsılacaktır.

ALEX ABIGADOL KOLEKSİYONU

BİR TARİH SULAR ALTINDA KALIRKEN...

‘Elveda Hasankeyf elveda geçmişim...’

Batman ilindeki 12 bin yıllık arkeolojik alan, çok yakında tamamen sular altında kalacak. Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali’nin ömrü ise sadece 50 yıl olacak. Bölge sakinleri “Bu mesele siyasi görüşlere kurban edildi, politik kavgaların ortamı oldu. Tarihî önemi geride bırakıldı. Kökümüzden kopardılar bizi işte. Bundan sonra nereye eksen, kuruyup gideceğiz” diyor.

NEVİN SUNGUR

Medeniyetin beşiği olarak bilinen “Verimli Hilal” veya “Yukarı Mezopotamya”nın stratejik kalesi Hasankeyf’e veda ediyoruz. Yaklaşık 12 bin yıllık bir tarihe sahip olan, birçok medeniyete, kimliğe, dine, dile, inanışa, kültüre evsahipliği yapan bölge, çok yakında tamamen sular altında kalacak.

1954’de dönemin DSİ (Devlet Su İşleri) müdürü olan Süleyman Demirel tarafından tasarlanan, son 10 yıldır uluslararası medyada pek çok defa yer bulmasına ve bölgenin kurtarılması için çeşitli kampanyalar yapılmasına rağmen iptal edilmeyen “Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali” projesi bugün artık hayata geçiyor.

Dicle nehri üzerinde 136 km boyunca uzanan baraj, sadece 3 bin kişinin yaşadığı Hasankeyf’i değil Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Şırnak illerine bağlı çok sayıda köyü ve yerleşim yerini de sular altında bırakacak. Hasankeyf Koordinasyonu’na göre, bölgedeki tescilli toplam 289 arkeolojik sit alanı ve 199 köy etkilenecek.

Geçen 1 yıl içinde Hasankeyf’e bu sürece dair haberler yapmak üzere birkaç kez gitme şansım oldu. Her seferinde sökülen taşlar, yerinden taşınan eserler, dinamitlerle patlatılan ya da doldurulan binlerce yıllık mağaraları ile Hasankeyf’in yokoluşuna şahit oldum.

Son ziyaretimde, Hasankeyf’in en bilinen lokantalarından biri olan Yolgeçen Han’ın sahibi Bülent Başaran ile buluşuyoruz. Gidenler bilir, Bülent Bey’in mekanında Dicle nehri üzerine uzanan bir çardak vardır (daha doğrusu vardı). Elleriyle pişirdiği meşhur “hilve” kahvesini ikram ediyor bu çardakta. Karşıda Raman dağının arkasında batan güneşin son ışıkları suya vuruyor, uzaktan hafriyat kamyonlarının sesi geliyor.

Bülent Bey, gözlerini akan sudan ayırmadan konuşmaya başlıyor: “30 yıldır, ertesi gün yine bu manzaraya bakacağımı bilerek kapattım dükkanımı. Şimdi ise her gece vedalaşıyorum ışıkları söndürürken. Doğduğum eve, ilk tırmandığım ağaca, çocukluğuma, gençliğime, hatırladığım her şeye yani toptan geçmişime veda ediyorum. Beni ben yapan bunlardı; buraya anlam veren bu sokaklar, bu taşlardı”.

Barajın dolması ile Yolgeçen Hanı da yaklaşık 80 metre yükselecek suyun altında kalacak. Tepedeki Hasankeyf Kalesi etrafına bir liman yapılacak ve ileride turistler buraya teknelerle getirilecek. Kalenin etrafına suyun etkilerinden koruması için yüksekliği 60 metre olan bir set örülmüş, bazı mağaralar ise tamamen doldurulmuş.

Şehrin 3 bin nüfuslu halkı için, şehrin şimdi bulunduğu yerin tam karşısına, Raman dağı eteklerine 710 konutluk “Yeni Hasankeyf” inşa edilmiş. Sahip

Bin metrelik duvar

Hasankeyf Kalesi’nin baraj suyundan zarar görmemesi amacıyla, çevresine 60 metre yüksekliğinde ve bin metre uzunluğunda bir duvar örülüyor. Projeye göre baraj suyu yükseldikten sonra kaleye teknelerle gidilecek.

olduğu tarihî eserlerin özel tekniklerle taşınarak yerleştirildiği bir de arkeo-park hazırlanmış.

Zeynel Bey Türbesi, Artuklu Hamamı, Kızlar (Eyyubi) Camisi, Orta Kapı, İmam Abdullah Zaviyesi, Sultan Süleyman Camisi'nin minaresi, kubbeleri ve çeşmesi, Koç Cami'nin alçılı eyvanları, mihrap üstü yüzlerce yıl boyunca bulundukları alandan çok uzaktalar artık. Adeta Lego parçaları gibi dağıtılıp, bambaşka bir yerde yeniden birleştirildiler. Son kalan El Rızk Camii'ni taşıyacak araçlara yol açılması için bu zamana kadar yüzlerce esnafa geçim kaynağı olan onlarca dükkanın bulunduğu çarşı da kepçelerle altüst edildi.

'Kuruyup gideceğiz'

Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali inşaatı 8.5 milyar TL'ye liraya maloldu. Yeni yerleşke ve eser taşınmasının toplam maliyeti ise 12.5 milyar TL. Hesaplara göre barajın ömrünün 50 yıl olacağı öngörülüyor. Yani yarım asır fayda sağlayacak proje için binlerce yıllık tarih yokediliyor.

Bülent Başaran'a göre tarihî eserler taşınarak sular altında kalmaktan kurtarıldı ama şimdi yeni yerlerinde ucube gibi duruyorlar: "Oysa bütün bunların hepsi yaşadığım yerin, her gün geçtiğim sokağın hemen önündeydiler. Ben onlarla büyüdüm. Şimdi bakıyorum, hiçbiri bulunduğu yere ait gibi durmuyor. Mesela Zeynel Bey Türbesi'nin etrafındaki külliyenin kopyasını yapmışlar ama şimdiden dökülmeye başladı. Değil 500 yüzyıl, 1 yıl bile dayanmadı".

Biz konuşurken masaya uğrayan Çetin Yıldırımer de sohbete katılıyor kısa bir süreliğine. Son 10 yıldır buraya gelen turistlere Hasankeyf kitapları satıyor Yıldırımer; ayrıca rehberlik yapıyor. Burada doğmuş büyümüş, Dicle'nin sularında geçmiş çocukluğu. Üzgün ve öfkeli: "Hasankeyf'e yapmak istedikleri yere bakın! Buradan taşıdıkları eserleri sağa sola serptiler. Disneyland gibi bir yer oldu orası. Yüzlerce yıllık çınarları kökünden söküp başka yere diksen yeniden, tutar mı? Bizimki de o hesap. Elveda Hasankeyf, elveda geçmişim. Bu kadar!"

Yeni Hasankeyf şimdilik köksüz, ruhsuz bir inşaat sahası. Sokaklarında hâlâ molozlar duruyor. Elektrik kesintileri devam ediyor, su ise henüz düzenli akmıyor. Dikilen yüzlerce ağaç susuzluktan kurumuş; evlerde kullanılan malzemelerin çoğu, kalitesiz olduğu için çürümüş.

Yeni şehrin bu haline Hasankeyf halkı bile alışamamışken, turist gelip ne yapacak? Sadece turizm değil, hayvancılık ve bahçecilik de yeni durumdan etkilenecek. Hayvancılık yapılacak alanlar daralacak. Bölgeye has nar, üzüm, incir gibi birçok meyvenin yetiştirildiği Hasankeyf'in doğusundaki Salahiye Bahçeleri de sular altında kalacak.

Bülent Başaran "Başka türlü davranabilsek, Hasankeyf'i belki de kurtarabilirdik" diyor. "Bu mesele daha çok siyasi görüşlere kurban edildi, politik kavgaların ortamı oldu. Tarihî önemi geride bırakıldı. Başka sloganlar atıldı, halk bundan çekindi geride durdu, sahip çıkamadı. En azından benim hissiyatım bu. Artık olan oldu, geçmişimizi aldılar, kökümüzden kopardılar bizi işte. Bundan sonra nereye eksen, kuruyup gideceğiz".

Son müşteriler de hesabı istiyor. Bülent Bey bana veda ederek, Yolgeçen Hanı'nda keseceği son hesaplardan birini hazırlamak üzere kasaya geçiyor. Vakit ilerliyor, artık gitme zamanı. Mekanın ışıkları sönüyor. Önce Yolgeçen Hanı sonra Hasankeyf koyu bir karanlığa gömülüyor.

610 yıl önce Dicle Nehri kıyısında yapılan El Rızık Camii'nin minaresinin taşları tek tek işaretlenip sökülerek taşındı.

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ'NDE BÜYÜK GÜN

Anadolu'nun hazineleri yepyeni bir deneyimle

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin sekiz yıldır tadilatta olan yedi sergi salonu Eylül ayında yeniden ziyaretçilere açıldı. Müzenin en nadide eserlerinden İskender Lahdi'ne de evsahipliği yapan Sidon Kral Nekropolü salonu yepyeni bir müze deneyimi sunuyor.

Kıymetlimiz
Osman Hamdi Bey'in bugünkü Lübnan'ın Sayda kentinde ortaya çıkardığı İskender Lahdi, sadece İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin değil büyük ihtimalle dünyanın en kıymetli arkeolojik eseri...

Türkiye'nin müze olarak tasarlanan ve kullanılan ilk binası İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin yedi salonu, sekiz yıllık kapsamlı bir güçlendirme, restorasyon ve teşhir çalışmasının ardından yeniden ziyaretçilere açıldı. Bu alanlarda dünyanın en önemli arkeolojik keşiflerinden sayılan ve Sidon (Sayda) Kral Nekropolü kazılarında ortaya çıkarılan İskender, Ağlayan Kadınlar, Tabnit, Satrap ve Likya lahitleri de bulunuyor.

1887'de günyüzüne çıkarılan Sidon Kralı Tabnit'e ait mumya, o zamandan bu yana ilk defa ait olduğu lahdin içinde sergilenmeye başlandı.

Müzenin yenilenen bölümlerinde en çok ilgi gören eserlerden biri, şüphesiz Yunan sanatının eşsiz bir örneği olan İskender Lahdi... 1891'de Osman Hamdi Bey'in bugünkü Lübnan topraklarında bulunan Sayda antik kentinde yaptığı kazılarda ortaya çıkan İskender Lahdi, MÖ 325-311 yıllarına tarihleniyor. Lahitte, Yunan ve Persler arasındaki savaş ve av sahneleri tasvir ediliyor.

25 ton ağırlığındaki lahit, dünyanın en büyük lahdi olmasının yanında, yontulan figürlerindeki ustalık ve elbiselerin kırmalarına kadar tasvir edilmiş şaşırtıcı detaylarıyla da müzedeki en kıymetli eser sayılıyor. Blok mermer üzerine bu derece ince ayrıntılı bir çalışmanın nasıl yapılabildiği halen açıklanabilmiş değil. Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Alman Arkeoloji Vakfı tarafından 1980'lerde başlatılan 25 yıllık bir çalışmanın sonunda lahdin orijinal renklerde bir rekonstrüksiyonu oluşturuldu ve dünyanın çeşitli yerlerinde sergilendi. Üç ana birimden oluşan müze kompleksinin diğer iki yapısının da 2020 yılı içerisinde açılması öngörülüyor.

GÖKHAN DAĞISTANLI

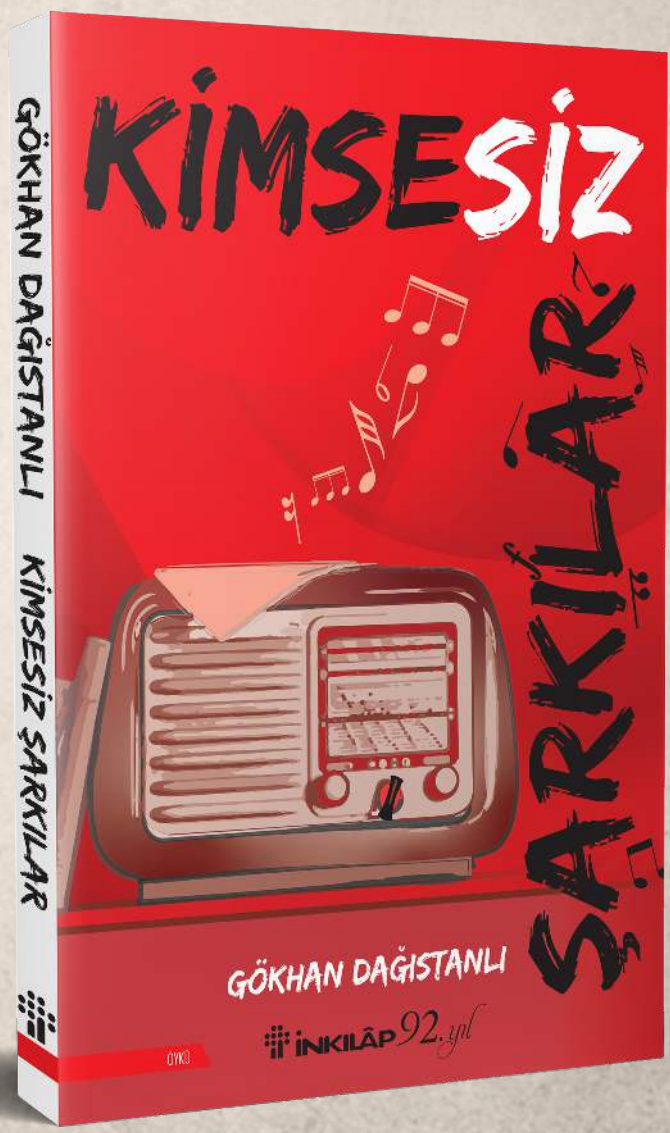

Bir tabutta doğar insan ve asıl gözlerini kapatınca görmeye başlar. Son nefesi verince bırakır cayır cayır yanmayı. Toprakla bir olup yaşama karışır.

MANDOLİN İNKILÂP 92.yıl Sayfa6

İSTANBUL / Merkez Yenibosna • İSTANBUL / Sanal Mağaza • İSTANBUL / Fatih Historia • İSTANBUL / Avcılar Pelican Mall • İSTANBUL / Acarkent Coliseum • İSTANBUL / Bahçelievler Metroport
İSTANBUL / Beykent Perla Vista • İSTANBUL / Ataşehir Migros İSTANBUL / Cağaloğlu Sirkeci • İSTANBUL / Acarkent • İSTANBUL / Esenyurt City Center • İZMİR / Balçova • İZMİR / Çiğli

DÜNYA EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK İÇİN AYAKTA...

Diktatörü, patronu, polisi hepsi gitmeli, hepsi!

Lübnan'dan Şili'ye, Hong Kong'dan İran'a dünyanın dörtbir yanında eşzamanlı sokak hareketleri yükselişte... Toplu ulaşıma zam ya da WhatsApp'a vergi gibi küçük kıvılcımlarla başlayan hareketlerin radikalleşmesinin kökeninde toplumsal eşitsizlikler, yoksulluk ve yaşam koşullarının tahammül sınırlarını zorlaması gibi nedenler var. Ülke ülke yakın tarih ve gündem analizi.

MASİS KÜRKÇÜGİL

Arap Baharı, Occupy, M 15, Gezi adlarını alan dalganın anlam ve önemi üzerine tartışmalar henüz tükenmemişken, dünyanın dörtbir yanında muhalefet hareketleri farklı taleplerle bir defa daha eşzamanlı sokağa döküldü.

Kapanmayan şemsiyeleriyle Hong Kong, dünyanın yeni devi Çin'in teşhir edildiği bir gösteriler manzumesiyle daha önceki dalgada rastlanmayan bir boyut ekledi haritaya. 30 yıl önce Tiananmen Meydanı'nda kanla bastırılan özgürlük talebi yeniden boy göstermiş gibi... Arap Baharı'nı kazasız belasız atlatan Cezayir, 22 Şubat'tan bu yana sokakta. Boyu-posu küçük olsa da milletler ve mezheplerdeki çeşitlilik açısından dünyanın sayılı ülkeleri arasında olan Lübnan'da bütün bu bölünmüşlüğü aşan sokak hareketi, hükümeti istifaya zorlayabiliyor. İran'da nüfusun 60 milyonu yoksulluk sınırındayken hükümetin bölgede nüfuz sahibi olabilmek adına devlet bütçesinde yarıklar açmasına yönelik tepkiler, İslâm Cumhuriyeti'nin meşruiyetini sorgulamaya vardı. Ülke ya da toplum statüsü tartışılan Irak'ta ise 100'ü aşkın göstericinin hayatını kaybetmesinin ardından bile sokak hareketi devam ediyor.

Latin Amerika'ya gelince... Ekvador'da dağdan inen yerliler kenti işgal ediyor. Şili'de nice ölümlerden sonra bile sokak çatışmaları dinmiyor; hükümet geri çekilmesine rağmen talepler sürüyor. Bolivya'da ABD'nin desteği ile genelkurmay nezaretinde bir darbe gerçekleşti. Seçim anketlerinde açık ara önde iken uydurma gerekçelerle hapse atılıp seçime girme imkanı elinden alınan eski başkan Lula'nın hapisten çıkması ise Brezilya'da yeni hareketliliklere yol açabilir.

Bir önceki protestolardan farklı olarak Güney'de, yani yoksul ülkelerde uygulanan politikalar sorgulanıyor; sandık için verilen sözlerin akıbeti sokakta soruluyor. Güney'de talepler içinde yoksulluğa çözüm, Hong Kong ve Katalonya gibi yerlerde ise demokrasi öne çıkıyor. Başlangıçta toplu ulaşıma, akaryakıta zam ya da WhatsApp'a vergi gibi çok basit nedenlerle tetiklenen hareketlerin aniden radikalleşmesinin kökeninde toplumsal eşitsizlikler, yoksulluk, yaşam koşullarının tahammül sınırlarını zorlaması var. 2010-11 Arap devrimleri, 2011'deki Şili öğrenci hareketi, 2014'te Hong Kong'da başlayan şemsiye hareketi,

1 milyon Hong Konglu Çin'e karşı ayakta

Hong Kong'daki gösteriler, Haziran ayında suç işlediklerinden şüphelenilen kişilerin Çin'e iadesine imkan veren tartışmalı yasa tasarısı nedeniyle başladı. "İki sistem, tek devlet" ilkesiyle yönetilen yarı özerk Hong Kong'da yaşayan 1 milyon kişi bu yasa tasarısını protesto için sokağa döküldü.

2018'de Nikaragua ve İran'daki gösterilerden sonra yeni bir dalga mı bu?

Ulusal bağlamlarda tetikleyici neden özgül olmakla birlikte, kısa zamanda her bir hareket iktidarın ve yolsuzluğun reddine doğru daha geniş bir eleştiriye vardı. Ekvador ve Haiti gibi ülkelerde yerel seçkinlerin ve uluslararası finans kurumlarının hızla gösterilerin hedefi haline gelmesi buna işaret ediyor. Göstericilerin moral gücü alabildiğine yüksek. Zamlara ya da kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesine karşı barışçıl taleplerle yürütülen bir mücadele karşısında bir isyanı bastırırcasına sert tedbirlere başvurulması, mevcut yönetimlerin meşruiyetinin sorgulanmasına da yol açıyor.

Siyasal İslâm'dan geriye ne kaldı?

Henüz elimizde bu gösterilere kimlerin katıldığıyla ilgili sosyolojik araştırmalar bulunmasa da fotoğraflardan kentli gençlerin yüksek katılım gösterdiği rahatlıkla seçiliyor. Bir önceki dalgada öne çıkan kadınlar, bu sefer daha da belirgin bir şekilde görünür hale geldi. Bu da eylem tarzlarının yenilenmesine katkıda bulunuyor. Sudan gibi bir ülkede kadınların devrimin sesi olması tek başına yeterince önemli. Yine bir önceki dalgadaki gibi bu gösterilerin de siyasal partilerle bağlantılı olmaması, taleplerin sistematize edilmesi, bir program olarak sunulması açısından zorluklar getirse de, alabildiğine yatay hareketlenmelere olanak vermekte.

30 yıldır iktidarda olan soykırımcı başkan Ömer el Beşir'in devrildiği Sudan'dan başlayan ve Arap Baharı'nın ikinci dalgası olarak da adlandırılan hareketliliğin öncekinden önemli bir farkı, Müslüman Kardeşler başta olmak üzere çeşitli İslâmi hareketlerin "muhalefet" olarak inandırıcılığını yitirmesi. 2013'te iktidara gelen diktatör Sisi'ye karşı 20 Eylül'de Kahire'de başlayıp diğer kentlere yayılan gösterileri sert bir şekilde bastıran rejim kısa zamanda 3 bin kişiyi tutukladı. Mısır başkanı Mursi'nin idam edilmesinin ardından göreve gelen darbeci Sisi'nin protesto edildiği gösterilerde, Mursi döneminin de geniş kitlelerce hayırla yâd edilmemesinin bir sonucu olarak bu idamın gündemden düşmesi dikkati çekiciydi. Bu dönemde devletin silah alımını aksatmazken, paranın değerinin yüzde 50 düşmüş olması; zaruri ihtiyaç maddelerine devlet katkısının kaldırılması ve Uluslararası Para Fonu'ndan 2016'da alınan kredi için kemerlerin iyice sıkılması protestoların ana mevzularındandı.

Tunus'da 13 Ekim'deki ikinci turda, siyasal İslâm'ın da dahil olduğu muhalefetin karşısında, bağımsız aday Kays Said'in yüzde 70 oyla başkan seçilmesinde kayırmacılık ve yolsuzluğa karşı söylemleri etkili oldu. 2011'de Müslüman Kardeşler, tarihinde ilk kez iktidarda yürütme gücüne sahip oldu ve o zamana kadarki adalet ve özgürlük vaatlerini gerçekleştirmek bir yana halkın gündelik sorunlarını bile iyileştiremedi. Libya, Suriye ve Yemen'de Sünni, Irak'ta Şii yönetimler halkın tepki duyduğu uygulamalara imza attı.

Hareketlerin özgül çıkış noktalarıyla birlikte ortak noktalarını da görebilmek için İran, Lübnan, Cezayir, Irak, Şili, Ekvador ve Bolivya'yı mercek altına aldık.

Haiti'de otomatik silah su tabancasına karşı

Haiti'de Şubat ayında başlayan gösterilerde talep: Devlet Başkanı Moise'nin istifası, zamların geri çekilmesi ve yolsuzlukların cezasız kalmaması. 9 kişinin hayatını kaybettiği protestolarda, otomatik silahlı askerlerin karşısında su tabancalı siviller de vardı.

İRAN

MERG BER-KÂRGER, DÜRÛD BER-SİTEMGER
İŞÇİYE ÖLÜM, YAŞASIN DİKTATÖR!

15 Kasım gecesi petrole yüzde 300 zam yapılmasıyla İran'nın 21 kentinde başlayan gösteriler, kısa sürede İslâm Cumhuriyeti'nin meşruiyetini de sorgulayan siyasal bir yöneliş kazandı. Rejimin cevabı ise protestocuları hakiki kurşun kullanarak şiddetle bastırmak oldu. Zaten devletin denetimi altındaki internet anında kesilerek ülkenin dünyayla ilişkisi koparıldı ve böylece sosyal medya üzerinden paylaşılacak görüntülerle baskının boyutlarının dünyaya duyurulmasının önüne geçildi. Basınçlı su, gaz ve hakiki mermi sonucu ölenlerin sayısı hakkında kesin bir bilgi olmasa da 100-300 arasında değişen rakamlar veriliyor. Gösterilerin ilk gününde rejimin aktardığı rakama göre 1000 kişi tutuklandı. Uluslararası Af Örgütü başta barışçıl bir şekilde süren gösterilerde çıkan taş atma, bazı bankalara zarar verme ve yangın gibi olayların güvenlik güçlerinin baskısına tepki olarak gerçekleştiğini söylüyor. Rejim ise başta ABD olmak üzere dış güçleri olaylardan sorumlu tutuyor.

İran Riyali geçen yılki değerinin üçte ikisini kaybetti. Son iki yılın enflasyon oranları yüzde 31 ve yüzde 37; Uluslararası Para Fonu'na göre geçen yıl millî gelirde yüzde 4.8 düşüş yaşanırken, bu yıl bu oran yüzde 9.5'e ulaşacak. Hâl böyleyken rejimin yoksullara yardım etme bahanesiyle benzine zam yapması halkı ayaklandırdı. Özellikle son yıllarda Amerikan yaptırımlarının yanısıra rejimin de "ideolojik" saplantısıyla Lübnan, Irak, Suriye ve Yemen başta olmak üzere bölgede nüfuz sahibi olmak için yürütülen çalışmalar, devlet bütçesinde derin yarıklar açmış durumda. Irak'ta göstericiler "İran dışarı" derken İran'daki kimi göstericiler de "Gaze hayır, Lübnan hayır" demekte.

İran dünyadan koptu birbirine bağlandı

15 Kasım günü başlayan eylemlerin ardından İran hükümeti ülkenin internet bağlantısını kesti. Yaklaşık beş gün süren protestoları öncekilerden ayıran, geleneksel olarak hükümete yakın sayılan şehirlerde yaşayanların da sokağa çıkmasıydı (üstte). Eylemlerde özellikle bankalar ateşe verildi (altta).

Jeopolitik güç gösterilerinin getirdiği yükün yanısıra son yıllarda orta sınıfı neredeyse yokeden, yönetici kastın ise semirmesine yol açan politikaların sonucu olarak yoksullar umutsuz. Demokrasinin olmadığı ülkede sandıktan da beklenti olmadığı için genç nüfus kendini ancak sokakta ifade edebiliyor.

İran, doğalgaz ve petrol gelirlerinde dünyada ilk dört ülke içinde yer alırken bu zenginliğin bölgesel nüfuz uğruna harcanması, ekonomik resesyona ise "ideolojik" yanıtlar verilmesi bir sonuç üretmiyor. Yaptırımlar nedeniyle devlet gelirlerinin neredeyse yarısını oluşturan petrol ihracatında, 2.2 milyondan 600 bin varile varan dramatik bir düşüş yaşandı. Yüzde 75'i 40 yaş altında olan 83 milyonluk İran halkı, artan işsizlik ve pahalılık karşısında umutsuz. Bu nüfusun 60 milyonu, yoksulluk sınırında! Ruhani'nin olayların arkasında ABD ve İsrail'in bulunduğu iddiası karşısında sokaktaki insan vatandaşlık haklarını savunmak zorunda hissediyor.

Beş günlük protestoların ardından İran'da şimdilik sükunet sağlanmış gibi görünüyor. Ne var ki bedeli ağır oldu.

LÜBNAN

KÜLLÜN YA'NI KÜLLÜN HEPSİ YANİ HEPSİ!

Lübnan, Fransız ve İngiliz emperyalistlerinin bölgeyi paylaşma döneminde Arap milliyetçiliği ile Lübnan Hıristiyan milliyetçiliği arasında çıkan uzlaşmazlıklardan İsrail işgaline, tarihi boyunca siyasal krizlere, iç ve bölgesel savaşlara sahne olmuş bir ülke. Cumhurbaşkanından başbakanına her mevkinin ülkedeki 18 cemaatten birine hasredildiği siyasal sistem bir parçalı bohça manzarası sunuyor.

Göstericilerden birinin deyişiyle "Lübnan'da tek bir cemaat var, o da ezilenlerin cemaati" diye açıklanabilecek son gösteriler ise ülke tarihindeki bütün bölünmüşlüklerin üstüne çıkmış gibi görünüyor. Cemaat yöneticileri durumdan istifade ederken herhangi bir mezhepsel veya etnik çözümün imkansız olması, siyasal sistemi bloke etmiş halde. Siyasilerin hepsini karşısına alan hareket, Gilbert Achcar'ın Arap Baharı'yla ilgili kitabına da adını veren ünlü slogan "Halk istiyor"a (Halk rejimin değişmesini istiyor) yeniden güncellik kazandırmış durumda.

Hizbullah ve Emel gibi sosyal görevler de üstlenen din temelli gruplar, geçen dönemde siyasal sisteme entegre olup sokaktaki bağımsız ve güdümsüz hareketten rahatsız olmaya başladı. Libya, Bahreyn, Mısır ve Suriye deneyimlerinden dersler çıkarmış gibi görünen sokak, "tapınak tacirleri ve savaş beylerinin" ittifakı üzerine kurulu siyasal sistemi kökünden sarsmakta. Trablus ve Beyrut sokaklarında "devrim" sözcüğü kitlesel olarak organize yolsuzluğa karşı en çok kullanılan sloganlardan biri olarak öne çıkıyor. Talepler kimi zaman ulusal sınırların dışına da taşıyor. Örneğin Lübnanlı komünist bir militan olan ve 35 yıldır Fransız zindanlarında yatan Georges Abdallah'ın serbest bırakılması, Filistin davası gibi konular da gösterilerde yerini alıyor. Polis ve ordu, olağan görevlerinin dışında aşırı bir sertlik göstermedi.

Sokak gösterilerinin yükselişi, toplumsal ve ekonomik taleplerle jeopolitik kaygılar arasındaki dengeyi iyice bozdu. Örneğin Hizbullah lideri Nasrallah, karışıklıkların Suudi Arabistan, ABD ve İsrail üçlüsüne yaramaması için gösterilere cepheden karşı çıkamazken, bir yandan da taraftarlarına gösterilere katılmamalarını tavsiye etti. Brezilya ve Güney Afrika ile birlikte eşitsizliğin en yüksek olduğu ülkelerden Lübnan'da en zengin yüzde 2'nin geliri en yoksul yüzde 60'ınkiyle eşit. Saydamlık konusunda ise Lübnan, 180 ülke arasında 138. sırada.

20 Ekim'de başlayan olaylardan dört gün sonra Başbakan zamları geri almakla kalmadı, bir takım iyileştirme vaatlerinde de bulundu. Ne de olsa erken bir seçime giderek halk hareketinin baskısından kurtulmak istiyordu. Ancak manevra alanı kalmamıştı. Suudi Arabistan'ın müttefiki Hariri, babasını öldürdüğünü iddia ettiği İran yanlısı Hizbullah'ın ağırlıkta olduğu bir hükümet kurmak zorunda kalmıştı. Zaten istikrarsız bir zeminde kıvranıyordu.

Lübnan, Cezayir ile birlikte 2011'deki Arap Baharı'nı es geçmiş sayılır. Ancak şimdi bu bahara yeni bir soluk üfleniyor.

WhatsApp'tan patladı Lübnan'ı salladı

Hükümet, ekonomik kriz karşısında vergi zamlarına 6 dolarlık WhatsApp vergisini de ekleyince Lübnan, son 10 yılın en büyük eylemlerine sahne oldu (üstte). Başbakan Hariri'yi istifaya zorlayan Lübnanlılar, şişme bir havuzdan bayrak sallamak gibi ilginç protestolara da imza attılar (altta).

CEZAYİR

YETNEHAV GÂ'
HEPSİ GİTMELİ

1 Kasım'da Cezayir'in kurtuluşunun 65. yılı kutlanırken, 22 Şubat'tan bu yana sokakları dolduran insanlar Cezayir tarihinde ilk kez ulusal kurtuluşlarına bir içerik kazandırmaya çalışıyorlardı. Herkes bir ağızdan "Halk bağımsızlık istiyor" diye slogan atıyor, Cezayir devriminin altı mimarının çehrelerinin basılı olduğu pankartlar taşıyorlardı.

Cezayir'de, kanlı 90'lı yıllarda Ulusal Kurtuluş Cephesi kalıntılarıyla İslâmi Selamet Cephesi arasındaki savaşın ve sivil katliamlarının bıraktığı acı izler, her iki cephenin de meşruiyet kaybetmesine neden oldu. Cuma gösterilerinde İslâmi renk kaybolmuş gibi görünüyor. Ancak güvenlik güçleri 70'li yıllardaki gibi evleri bastı, insanları ailelerinin ve avukatlarının bilmediği yerlere götürdü. Rejimin başındaki General Ahmed Gaid Salah, hareketi doğrudan bastırmak yerine, pek ortalıkta gözükmeden seçici bir baskı uyguladı. Cumhuriyetin kurucusu kabul edilen ordu ile göstericiler arasında müzakerelerin sürmesi, sokağın herhangi bir kurumsal kimliğe sahip olmamasına rağmen ne kadar güçlü ve meşru olduğunu da gösteriyor. Öte yandan geçen ilkbaharda beşinci kez aday olan Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika, protestolar karşısında adaylığını geri çekti. Şimdi 12 Aralık'ta seçim yapılması için bastırıyor.

Cezayir'de 10 binler sokakta

Cezayir'de Şubat'tan beri süren Cuma gösterilerinde İslâmi renk kaybolmuş gibi görünüyor. Cezayirliler, kronikleşen yolsuzluk ve işsizliğin simgesi olarak gördükleri Buteflika'nın 20 yıllık iktidarının artık bitmesi gerektiğini düşünüyor.

IRAK

EŞ-ŞA'B YÜRÎDÜ ISKÂTE'N-NİZAM
HALK REJİMİN DÜŞMESİNİ İSTİYOR

Irak Kürdistanı ve Sünni bölgelerde sükunet var. Bağdat ve güneyde ise İslâmileştirme sürecine ve siyasal/toplumsal hayatın mezheplere göre düzenlenmesine karşı eşit yurttaşlık hakları için gösteriler sürüyor. Ünlü slogan, "Halk rejimin düşmesini istiyor" Irak'ı da sarmış durumda. İşsizlik, yoksulluk, keyfe keder kamu hizmetleri karşısında sosyal adalet talebi öne çıkıyor. Mezhepsel, dinsel ve etnik temsil düzeyinde, her yöneticinin kendi grubunun çıkarlarını koruyup geniş kitlelerin gündelik sorunlarına bigane kalması eleştiri topluyor. Talepler içinde en önemlisi, rejimin cemaat yapılanmalarına karşı yurttaşlık temelinde yeniden inşa edilmesi. Uzaktan bakanlar için Şii bölgelerinde İran'ın nüfuzuna karşı gösterilerde açıkça "İran dışarı" sloganı atılması şaşırtıcı olabilir. ABD'nin Irak işgalinden bu yana Şii hareketini desteklemesi sayesinde, İran burada azımsanmayacak bir nüfuza sahip oldu.

Ekim'in başında 100 olan ölü sayısı 250'ye varırken, yaralı sayısı 10 bine ulaştı. Bir yandan da merkezî hükümet 100 bin konut inşaı, işsiz gençlere konut yardımı gibi önlemler alacağını vaadediyor. Ancak artık özellikle gençler rejimden umudunu kesmiş durumda. Arap dünyasında devletlerin reforma yanaşmamaları, kentlerde yaşayan işsiz genç kitlesinin statükoya karşı hoşnutsuzluğunu eyleme dökmesine yol açıyor. Sokağa çıkanlar yurttaş olarak ciddiye alınmayı ve saygı görmeyi bekliyor.

Iraklı öğrenciler, Divaniye'deki hükümet karşıtı gösteriler sırasında güvenlik güçleriyle "selfie" çekerken...

QUE SE VAYAN TODOS!
HEPSİ GİTMELİ!

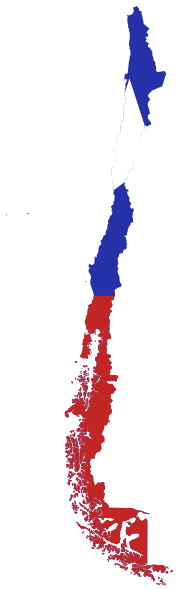

Latin Amerika'nın en zengin ülkesi Şili, fiyatların Avrupa ayarında, maaşların ise kendi bölgesinin ilerisinde ama Avrupa'nın çok gerisinde olması nedeniyle her an patlamaya hazır. 13 Ekim'de, her gün 3 milyon kişinin kullandığı metro ücretlerine yapılan zam üzerine liseliler sokağa döküldü. 17 Ekim'de Metro Çalışanları Sendikası açıkça öğrencileri desteklediğini belirtti. 18 Ekim'de sosyal ağlardan yapılan çağrının arkasından geniş halk kitleleri sokağa döküldü. Polis ve ordunun koruduğu metro istasyonlarının 78'i yakıldı, süpermarketler yağmalandı. Durum kontrolden çıkmıştı.

2017'de emeklilik için 1 milyon insanın katıldığı ve sendikaların desteklediği, "No+AFP" gibi eski protestolardan kalma pankartlar, lise öğrencilerinin tetiklediği hareket sırasında her sokak başında yeniden boy gösterdi. Bu hareket özel emeklilik fonu yöneticilerinin yolsuzluklarına karşı başlatılmıştı. Kimsenin cezalandırılmaması üzerine 21 Ekim'de genel grev ilan edildi. 8 Mart'ta 350 bin kişinin katıldığı bir gösteriyle Şili tarihinin ilk feminist grevini örgütleyen Feminist Koordinasyon da grev çağrısında bulundu.

25 Ekim'de ülke, tarihinin en büyük gösterilerine tanık oldu. 1.2 milyon insan başkanlık sarayına giden yolu ve meydanı doldurmuştu. Allende'nin portreleri ve askerî diktatörlüğün 1973'te öldürdüğü ünlü müzisyen Victor Jara'nın şarkıları her yerdeydi. Sokaklar korkunun ne olduğunu bilmeyen yeni bir kuşak tarafından işgal edilmişti. Santiago'nun mahallelerindeki "caceroleos" (tencere-tava konseri) ve büyük meydanların işgal edilmesi güvenlik güçlerini çaresiz bırakacaktı. Devlet sarayında toplanan hükümetin ilan ettiği olağanüstü hal, askeri öne çıkarınca göstericilerin meşruiyeti daha da arttı. 30 yıllık dönemin en büyük sosyal ayaklanması, 20 Ekim'de başkanın sokaktakilerle "savaşta" olduğunu söylemesine yol açtı. Halkın kredi borçlarını ödemesinin imkansızlaşması ve toplumsal hakların eğretileşmesi, Şili gibi zengin bir ülkenin bile ikiye bölündüğünü göstermekte.

Nüfusun yüzde 1'lik kısmının ülke zenginliğinin üçte birini elinde tuttuğu Şili'de ilk bakışta durum hiç de kötü gözükmeyebilir. 30 yıldır kesintisiz bir büyüme var; enflasyon düşük. Arjantin'de yoksulluk yüzde 35 iken burada yüzde 8. Öte yandan 14 milyon yetişkinin 11 milyonu borçlu. İnsanlar bu ekonomik büyümenin aslan payını kimlerin aldığını sorguluyor.

Olaylarla başa çıkamayacağını anlayan başkan, "Mesajı aldık: Neşeli ve barışçıl Şilililer daha adil ve daha dayanışmacı bir Şili istiyorlar" diyerek emekli maaşlarına yüzde 20 zam gibi bir dizi vaatte bulunmasına rağmen hareket durmadı. Doğrudan göstericilerin üzerine açılan ateşle ölenlerin sayısı 20'yi, gözlerini kaybedenlerin sayısı 250'yi aştı.

Sistemi kökten sorgulayanlar daha temelden önlemler alınmasını istiyor. İktidardakilerin gitmesi yeterli görülmüyor; nisbi temsille oluşturulacak gerçek bir Kurucu Meclis ile yurttaşların (yüzde 50+1 değil) üçte iki çoğunluğu ile yeni bir Anayasa yapılması talep ediliyor. Başkan Pinera'nın halk desteğinin yüzde 15'lerde olması, rejimin meşruiyetinin ne kadar tartışmalı olduğunu açıkça gösteriyor. 2017'deki başkanlık seçimine de katılım yarı yarıya olmuş ve Pinera seçimi ancak seçmenin dörtte birinin oyunu alarak kazanmıştı.

Şili tarihinin en büyük isyanı

Şili'de metro ücretlerine yapılan zamdan patlak veren protestolar, ülke tarihinin en büyük isyanına dönüştü. 25 Ekim'de 1 milyonun üzerinde insan başkanlık sarayına giden yolu ve meydanı doldurdu (üstte). Latin Amerika'nın en demokratik ülkeleri arasında sayılan Şili'de, güvenlik güçleri şiddetin dozunu artırdıkça, göstericiler de kendilerini savunmak için lavaboyu kalkan yapmak gibi yaratıcı çözümlere başvuruyor (altta).

EKVADOR

NI MORENO NI CORREA
NE MORENO NE CORREA

İspanyolların Amerika'yı işgal etmesinden 527 yıl sonra ülkenin dört bir yanında barikatlar kuruldu, anayollar kesildi, on binlerce insan sokakları doldururken birçok vilayet binasının yanısıra parlamento binası da geçici olarak işgal edildi. Bir önceki reformcu başkan Rafael Correa'nın izinden gittiğini söyleyerek iktidara geçen Lenín Moreno, seçilmesinin sabahına kalmadan redd-i mirasta bulunup neoliberal politikaları yürürlüğe sokmuştu.

Böylece yoksulluğun azaldığı (2007-2016 arasındaki Correa döneminde yoksulluk oranı yüzde 37'den yüzde 23'e düştü), borçların yeniden yapılandırıldığı, Julian Assange'a sığınma hakkı tanındığı bir dönemden sonra "yurttaşlık devrimi"nin kazanımlarının tersine çevrilmeye çalışıldığı yeni bir döneme geçildi.

Kredi vermek için IMF'nin şart koştuğu kemer sıkma politikalarına sıra gelince sendikalar, kadınlar, öğrenciler ve ülkenin toplumsal ve siyasal hayatında özel bir yeri olan yerliler, 3-12 Ekim arasında başkent Quito'yu fethettiler. Halk gıda, giyim, ilaç gibi ihtiyaçlar için kent dışından gelenlerle dayanışmada bulunuyor, kamyonlarla kente inen yerliler ve köylüler Arbolito Parkı'na ve üniversiteye yerleşiyordu.

Ordu ve polis şiddetinin artması yeterli gelmeyince hükümet olağanüstü hal ilan etti. Ekvador Yerli Milletler Konfederasyonu da (CONAIE) misilleme yaparak kendi bulunduğu topraklarda olağanüstü hal ilan etti! Kendi izinleri olmadan topraklarına girecek olan polis ve askerlerin tutuklanacağını ilan ettiler. Gerçekten de 50 üniformalı, günlerce And Dağları'ndaki Chimborazo'da tutuldu.

Hükümet, Ekvador tarihinin en şiddetli önlemleriyle hareketi bastırmaya çalışıyordu. Barışçıl ancak kitlesel gösterilerde yaşanan çatışmalarda 8 kişi öldü, 1300 kişi yaralandı ve 1200 kişi tutuklandı. Buna rağmen geri çekilmeyen hareket karşısında hükümet 14 Ekim'de diyalog arayışına girdi ve nihayetinde ayaklanmaya neden olan kararnameyi geri çekti. Ekim ayaklanması 12 yıldan sonra yerli hareketinin yeniden sahneye çıktığını gösterdi.

Sendikalarla yerliler elele

Ekvador'da protestocular, IMF'nin kemer sıkma politikalarına son verilmesi için otoyollara barikatlar kurdu, parlamentoyu bastı, polisle çatıştı (üstte). Zamlardan en çok etkilenecek grup olacaklarını söyleyen yerli gruplar da yıllar sonra ilk defa sokağa çıktılar (altta).

RESISTENCIA, RESISTENCIA
DİRENİŞ, DİRENİŞ

Nüfusunun üçte biri yerlilerden oluşan Bolivya'da ilk kez bir yerli başkanın seçilmesi için 21. yüzyılı beklemek gerekti. Siyaset erbabı olmayan, sendikacılıktan gelen Evo Morales toplumsal hareketlerin desteğini alarak 14 yıldır başkanlık koltuğunda oturuyordu. Ancak anayasa artık yeniden seçilmesine izin vermiyordu. 2016'da yapılan bir referandumu da kaybetmesine rağmen idari yollarla bunu aşıp yeniden aday olduğunda toplumda genel bir hoşnutsuzluk oluştu. Halbuki Haiti'den sonra kıtanın en yoksul ülkesi olan Bolivya, bu 14 yılda ekonomik ve toplumsal olarak önemli gelişme kaydetmişti. Ortalıkta bir ekonomik sıkıntı yoktu.

Bolivya'nın seçim sistemine göre bir aday, rakibiyle arasındaki farkı yüzde 10'a çıkardığında ikinci tura gerek kalmıyor. 20 Ekim'de yapılan seçimlerde Evo Morales 7 puan önde giderken, sayımda bir duraklama yaşandı. Birkaç gün sonra aradaki farkın 10.5 puan, yani tam da Morales'in ihtiyaç duyduğu kadar olduğu ilan edilince geçen 14 yılda mevkilerini ve nüfuzlarını kaybeden geleneksel kentli ve beyaz muhalefet, yani eski seçkinler, başkent La Paz ve Santa Cruz'da büyük gösterilere girişti. Evo Morales'in atamış olduğu genelkurmay başkanı istifa ettiğinde, muhalefet zaten Morales'in evini basıp yakmıştı bile. Morales, Meksika'ya sığınmak durumunda kaldı. Ancak 14 yıllık dönemde makroekonomik gelişmelerden nasiplenen Evo Morales taraftarları da sokağa dökülünce bu kez açılan ateşle insanlar ölmeye başladı.

Tersine hareket: Bolivya

Yerlilerin nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu Bolivya'nın ilk yerli başkanı Morales, ağırlıklı olarak ülkenin nüfuzunu kaybeden beyaz, kentli seçkinleri tarafından protesto ediliyor (üstte). Evi, seçimlerde yolsuzluk yaptığı iddiasıyla yakıldı ve Morales, Meksika'ya sığındı.

MÜMTAZ SOYSAL (1929-2019)

İlkleri ve ilkeleriyle Türk siyasetinin hocası

61 Anayasası, dekanlığı, dışişleri bakanlığı ve hukuk kitaplarıyla tarihi yapanlardan oldu. Türkiye'nin ilk siyasal bilgiler doktoru, Af Örgütü'nün Avrupa dışından ilk üyesi ve Nobel Barış Ödülü konuşmacısı... Kıbrıs'tan özelleştirmelere, ilkelerinden asla taviz vermeyen tavrıyla Türk siyaset tarihinde iz bırakan Prof. Dr. Mümtaz Soysal...

✎ DENİZ KAYNAK

Mümtaz Soysal "üç çetenin mensubuyum" diye anlatıyordu kendisini: Galatasaray çetesi, Mülkiye çetesi ve Beşiktaş çetesi... Bir de "adam olmak" için reçetesi vardı, yine üçünü de tutturduğu: Hapse girmek, askere gitmek, parasız yatılı okumak... Yatılı okuduğu Galatasaray Lisesi'ni her sene iftihar listesine girerek 1949'da bitirmiş; Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin daha ilk senesinde hocaları tarafından akademisyen olmaya ikna edilmişti. 1963'te, o zamanlar yeni açılan doktora programının ilk mezunu oldu; ardından 1969'da profesörlük ve 1971'de de aynı fakültede dekanlık geldi.

Fotoğraf: Süreyya Oral

Suikast girişimi

90 yaşında hayata gözlerini yuman Prof. Dr. Mümtaz Soysal, 1971'de bir suikast girişiminden kılpayı kurtulmuştu. Bir gün sonra evinde patlayan bombayı "Dün akşam deplasmandaydım; kaçırdılar" diye gülerek anlatmıştı.

Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olarak bilinen 1961 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis'e, İsmet İnönü'nün kontenjanından girdiğinde henüz doçent bile olmamıştı. Ardından gelen Anayasa komisyonu ve Anayasa'nın yapılış şeklini *Yön* dergisinin ilk sayılarında bir yazı dizisi halinde anlatmış; bu anayasayı devrimleri ekonomik açıdan rayına oturtacak belge olarak tanımlamıştı.

15 Ekim 1961'de gerçekleştirilen genel seçimlerin sonucunda CHP ve Adalet Partisi birbirlerine çok yakın oy alarak bir koalisyon hükümeti kurmuştu. Mümtaz Soysal'ın Doğan Avcıoğlu ve Cemal Reşit Eyüboğlu'yla birlikte kurduğu *Yön* dergisi de halkın yön arayışına cevap olma iddiasıyla çıkmıştı. 20 Aralık 1961'den 30 Haziran 1967'e kadar yayın hayatına devam eden dergi, 7. sayısından itibaren Soysal'ın deyimiyle sosyalizm tartışmalarının "karakolluk bir mesele" olmaktan çıkıp meşrulaşmasında önemli rol oynamıştı.

1971'de kimsenin istemediği Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanlığını kabul ettiğinde 12 Mart darbesi yaklaşıyordu. Darbeden altı gün sonra askerî bir ciple, öğrencilerinin ve meslektaşlarının protesto alkışları arasında gözaltına alındı Soysal. Sonrasında ise yıllardır öğrencilerine okuttuğu *Anayasaya Giriş* kitabında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle 6 yıl 8 ay hapis cezası aldı ve 14 ayını geçireceği Mamak Cezaevi'ne doğru yola çıktı.

Bir ders kitabından dolayı hapse atılması, Uluslararası Af Örgütü'nün dikkatini çekmişti. 1974-78 arasında önce örgütün uluslararası yönetim kuruluna Avrupa dışından seçilen ilk üye, ardından başkan yardımcısı oldu. "Fikir Suçluları Yılı" ilan edilen 1977'de Af Örgütü adına Nobel Barış Ödülü'nü alan ve Oslo'da insan hakları manifestosu sayılabilecek bir konuşma ya-

pan da Mümtaz Soysal'dan başkası değildi. Ardından 1978'de UNESCO'nun İnsan Hakları Eğitimi Ödülü'nü vermeye başladığı sene, ilk ödülü Türkiye'ye yine o getirdi.

Büyük ihtimalle uluslararası alanda kazandığı ün ve destek, onu 1980 darbesi sırasında hapse atılmaktan kurtardı; fakat 1978'den beri Rauf Denktaş'ın danışmanlığını yaptığı Kıbrıs'a gittiğinde Ankara'dan gelen bir mesaj bekliyordu onu: "Soysal, görüşmelere girmeyecek". Yerine getirilen isim de hiç yabancısı değildi. Turan Fevzioğlu, ölene kadar bu danışmanlık görevini sürdürecek, onun ardından Mümtaz Soysal, yeniden Rauf Denktaş'la çalışmaya devam edecekti.

Soysal, 1991 seçimlerinden önce Hikmet Çetin'in ısrarıyla fakülteden istifa ederek, meclise girdi ve 1994'te Dışişleri Bakanı oldu. Kıbrıs meselesinde ve yine çok önemli bulduğu özelleştirmeler konusunda olduğu gibi son dönemde getirdiği Türkiye Kürtleriyle Irak Türkmenleri arasında mübadele önerisiyle de çok tartışıldı; hem tepki hem de destek gördü. Fakat istisnasız bütün çevreler her dönemde ilkeli tavrından dolayı kendisine saygı duydular. Soysal, Türkiye siyaset tarihine, inandıklarından ödün vermeyen, hiçbir zaman "vuruşmadan çekilmeyen" tavizsiz tavrıyla adını yazdırdı.

Tarihin içinden geçen bir aydın

Müstesna bir zekâya sahip; inandıkları konusunda inatçılık derecesinde kararlı; yoksulların ve emekçilerin dostu; gazete köşesinde çaplı analizlere imza atan başat bir aydın. Türkiye'nin yaklaşık 40 yıllık döneminde neredeyse her an etki yaratmış büyük bir kişilik.

AHMET SOYSAL

Ünlü Fransız sosyolog Maurice Duverger'nin "Ordu, bazen solcu bir politik güç olabilir" sözü, Türkiye'de 1960 dönemi aydınların temel bir görüşünü dile getiriyordu. Bu alıntı, öncelikle Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrim dönemine bir göndermeydi. 27 Mayıs'ın devamındaki süreçte, *Yön* yazarlarının "devrim"in gidişatıyla ilgili çekinceleri kendini duyurmakta gecikmeyecekti. Özellikle sonraki Demirel iktidarı, Mümtaz Soysal ve arkadaşları (ve bütün Türk solu) için büyük bir geri adım olarak algılanacaktı.

Bu dönemin sonlarına doğru 68 kuşağının ünlü devrimcilerinden bazıları Soysal'ın öğrencisi oldu. Gençlerin şiddete başvuran yeni mücadele yöntemleri ise onun onay vereceği yöntemler değildi. Türkiye'de artık belirgin bir biçimde, Atatürk'ün kurduğu Devlet'in ilkesel potansiyellerine dayanan bir devrim fikrini savunanlar ile sınıf savaşını bir gerilla hareketinin başarısına bağlayan gençlerin yolu ayrılıyordu. Soysal, 12 Mart cuntasının tutukladığı aydınların başında geldi. Solcu bir orduyu hayal eden aydınların bizzat ordunun kurbanı olmasının onlarda ne büyük bir hayalkırıklığı yarattığını tahmin etmek zor değil.

Mümtaz Soysal, bundan sonra Ecevit-Erbakan koalisyonunun destekçisi olarak karşımıza çıkıyor. 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan itibaren, "sol bir ordu"nun ve sol aydınların önderliğinde gerçekleşecek, Atatürk Devrimi'nin sosyalist aşaması olarak tanımlanan bir devrim fikrinden; varolan devlet yapısıyla daha uzlaşma içinde hatta onun bizzat hizmetinde olan bir tutuma, kapitalizme bağlı emperyalist güçlerin Türkiye üzerindeki tasarımlarıyla mücadeleyi öne çıkaran bir tutuma geçecektir. ASALA'nın terör eylemleri karşısında, Orly davasında Türk tezlerini savunmasının, insan haklarının ayaklar altına alındığı 12 Eylül döneminin hemen sonrasına rastlaması, "ulusal" çıkar diye gördüğü konulara o dönem politik öncelik verdiğinin kanıtıdır.

90'lardaki Mümtaz Soysal, önce SHP'de sonra da DSP'de etkin bir kimlik ortaya koyacaktır. Emekçilerin yanında, özelleştirmelere karşı amansız mücadelesi onun geçmişten gelme liberalizm karşıtı sosyalist kimliğini sürdürdüğünü belli etmektedir. Dış politika konularında anti-emperyalist bir sol ulusalcılığın başat savunucularından biri olacaktır. Bu arada, o dönem, Anayasa'daki demokratikleştirme adımlarına en çok katkı veren politikacının o olduğu anımsanmalıdır.

Hepsinden ayrı olarak onu tanıyanlar, politik kariyerinin farklı evrelerini izleyenler; kuşkusuz müstesna bir zekâya sahip; inandıkları konusunda inatçılık derecesinde kararlı; yoksulların ve emekçilerin dostu; gazete köşesinde çaplı analizlere imza atan başat bir aydınla ve bunun da ötesinde Türkiye'nin yaklaşık 40 yıllık döneminde neredeyse her an etki yaratmış büyük bir kişilikle karşılaştıklarının bilincinde olmuşlardır.

YILDIZ KENTER (1928-2019)

Damarlarında aşk kalbinde tiyatro ateşi

“Tiyatromuzda oyuncu var, iyi oyuncu var, büyük oyuncu var, bir de Yıldız Kenter var”. Öğrencisi büyükusta Genco Erkal, bu unutulmaz sanatçıyı anlatıyor.

Sayısız ödül

91 yaşında hayata veda eden Yıldız Kenter, birçok ulusal ve uluslararası ödül sahibiydi.

Ailesinden gizli konservatuvar sınavlarına girmesine; Rockefeller bursuyla ABD’de ve İngiltere’de yeni oyunculuk tekniklerini öğrenmesine; bu tekniklerle binlerce öğrenci yetiştirmesine; 85 yaşına kadar yüzlerce karakteri ete-kemiğe büründürmesine ve Türkiye’de neredeyse çılgınlık olsa da bir özel tiyatroyu neredeyse 60 yıl ayakta tutmasına neden olan aşktan başka bir şey olamaz. Yıldız Kenter’i, yıllarca aynı sahneyi paylaştığı Genco Erkal’ın cenazesinde yaptığı konuşma ve bize aktardığı mesajıyla hatırlıyoruz:

“Tiyatromuzda oyuncu var, iyi oyuncu var, büyük oyuncu var, bir de Yıldız Kenter var. Gelmiş geçmiş tüm oyuncularımızdan apayrı bir yeri olduğuna inanıyorum. Antik Yunan tragedyasından çılgın bir İngiliz komedisine kadar her türde başarılı, Danimarka kraliçesinden Egeli köylü kadına her kalıba aynı kolaylıkla girebilen başka bir oyuncu düşünemiyorum. Sahnede onu bir kez izleyen, ışığını, enerjisini asla unutmaz, onun tiryakisi olur.

Kim derdi ki lise yıllarımda vurulduğum oyuncuyla, üç yıl sonra “Çöl Faresi”nde karşı karşıya oynayacağım; o benim ustam, hocam, kahramanım olacak; aramızda ömür boyu süren bir dostluk gelişecek. Birlikte çalışmaya başlayınca sahnedeki Yıldız Kenter büyüsünü içeriden çözmeye başladım. O başarının nasıl bir emek ürünü olduğunu gözlemledim. Böyle bir çalışma azmi az görülmüştür. Elinden kitap ya da oyun teksti düşmezdi. Sürekli oynamakta olduğu ya da prova ettiği oyunu vapurda, uçakta, otobüste mırıl mırıl tekrarlar, değişik yorumlar dener ya da daha sonra sahneye koyacağı oyun metinleri araştırırdı. Bir dakika boş durduğunu görmedim. Ne büyük disiplin, işine, izleyicisine ne büyük saygı, özveri...

Yönetmenliğine gelince, ne kadar başarılı bir hoca olduğunu görürdünüz. Uğraşır, didinir, bazen tatlı bazen sert, acımasız, oyuncusunun içindeki cevheri bulur çıkarır, ona doğru yolu gösterir. Üç yıl yanında çalıştım, konservatuvar eğitimine bedel bir deneyim edindim, sonunda onun yönetmeni de oldum. Bu kıratta bir oyuncuyla çalışmak ne büyük keyif!

İzleyicileri ona aşkla bağlandı, çünkü onları hep derinden etkiledi. Sayısız oyuncu yetiştirdi. Kardeşi Müşfik Kenter ve eşi Şükran Güngör’le birlikte Kenter Tiyatrosu salonunu yoktan varettiler. 60 yıla yakın bir süre fırtınalı denizlerde Kent Oyuncuları’nın kaptanı oldu. Ülkemizde bir özel tiyatroyu bunca yıl ayakta tutmanın ne demek olduğunu iyi biliyorum. Onca emek, onca büyük başarı... Sonunda yorgun düştü.

Son zamanlarda tek derdi şu an içinde bulunduğumuz tiyatro salonuydu. Eğlenceli geçen tatlı sohbetlerimizde söz Kenter Tiyatrosu’na gelince durgunlaşır, yüzü kararır, sıra “Ne olacak bu salonun hali?” sorusuna gelirdi. Onun huzur içinde uyumasını istiyorsak bu sorunun çözümüne katkıda bulunmalıyız. Kim el verecek bilinmez. Belediye mi, Kültür Bakanlığı mı, özel bir kuruluş mu? Kim sahiplenirse sahiplensin, onun mirası olan bu tarihî salon ona yakışan şekilde düzenlenmeli; yaşayan bir müze olan Kenter Tiyatrosu, İstanbul’un kültür yaşamındaki yerini korumalıdır.

Özlediğim Kenter Tiyatrosu şöyle: Girişte afişler, fotoğraflar... Her gece başka bir oyunun sergilendiği dinamik bir salon. Oyunlarda ağırlıklı olarak Yıldız Kenter’in öğrencisi olan ünlü isimler. İçeri giriyoruz; fuayede Kent Oyuncuları’nın eski oyunlarından fotoğraflar, afişler, kostümler ve aksesuarlar. Bir köşedeki ekranda geçmiş oyunların filmleri dönüyor. Kulisteki Yıldız ve Müşfik Kenter’in soyunma odaları müze biçiminde düzenlenmiş. Anılar, belgeler, ödüller, peruklar, giysiler... Bütün bina tümüyle bir müze-tiyatroya dönüşmüş, ziyaretçi kabul ediyor. Unutulmaz Yıldız Kenter’in evi yaşıyor...”.

NECDET SAKAOĞLU

Yakın dil tarihimizin ‘yerleşmiş’ dil hataları

Türkiye’de son birkaç yıldır bir beka/bekâ ve erkân/erkan ayıbı aldı başını gidiyor. Pek çok kişi, büyük büyük âdemler, bekâ, erkân derken yaptıklarını farketseler bile düzeltemiyorlar.

Bir yerdeki âkil ola duçâr-ı hakaret
Erbâb-ı cehalet bulur envâ’-ı saadet

(Bir yerde akıllılar hakarete uğruyorsa, Orada bilgisizlikle geçinenler her mutluluğa ulaşır) - *Anonim*

Kişiyi doğru bildiği ama yanlış kullandığı sözcüklerden vazgeçirtmek kolay değildir. Yine de bu dergide yapılan örneklemelerle belki bir fayda sağlanabilir. Türkiye’de resmî dil, büyük çoğunluğun da anadili Türkçedir. Dünya dilleri arasında da Türkçe lehçelerle konuşan, yazan uluslar vardır. Türkçe lehçe ve ağızların ortak özelliklerinin başında fonetik imla gelir. Yani Türkçe “sesli” öğrenilir. Yazımda ise olabildiğince söylenişteki sesleri doğru seslendirmeye olanak sağlayacak harfler kullanılır. Bu da bir eğitim işidir. Evde aile bireylerinden ama asıl okulda fonetik eğitimiyle kazanılır.

Türkiye’de son birkaç yıldır bir beka/bekâ ve erkân/erkan ayıbı aldı başını gidiyor. Pek çok kişi, büyük büyük âdemler, bekâ, erkan derken yaptıklarını farketseler bile düzeltemiyorlar. Onlara, “yakın bir okula gidip söyleyiş ve yazış temrinlerine katılın” demek de haddimiz değildir. Ancak bu zât-ı muhteremler, bu hataları tekrarlarken anadillerinin Türkçe olduğunu da vurgulamış olmaktalar. Zira anadil Türkçede ses uyumları vardır. Komşu dillerden alınmış sözcüklerin bu kurala uymayanları, müzik dersindeki solfej çalışması gibi bir eğitimi gerektirir. Ancak bu yöntemle çocuk, kız arkadaşı Nigâr’a Nigar, önündeki kâğıda kağıt, Kâzım’a Kazım demekten kurtulur. Bu yanlışa, 1941 basımı imlâ kılavuzunun yerini alan 1965 Yeni İmlâ Kılavuzu’nda, (^) işaretine gereken sözcüklerde yer verilmemesinin neden olduğunu da hatırlatalım.

Yanlış söylendikleri için göze değil kulağa batan yaygın galatlardan örnekler verelim:

YANLIŞ	DOĞRU
Bekâ	Beka
Muhattap	Muhatap
Askeri	Asgari
Düğün/düyün	Düyun
Selahattin	Selâtin
Târikat	Tarikat
Rakam/rakkam	Sayı/Miktar

● Beka kelimesinde (k) kalın okunur veya söylenir. Arapça “süregiden, devamlılık” demektir. Bekâ diye bir sözcük yoktur. Zorlanırsa “bâki” olur, ağlamak demektir.

● Muhatap, “konuşulan, kendisine bir şey söylenen”dir. Muhattap diye Türkçeye yerleşmiş bir sözcük yoktur; “muhattat” vardır; çizgili, çizilmiş anlamındadır.

● Asgari/askerî: Askerlikle ilgili; oysa “asgar” küçük, “asgarî” en küçük demektir.

● Selahattin, Arapça iyilik, iyileşme, doğruluk, esenlik, barış anlamlarındaki salâh’tan “-ed-din” eki alarak “dinde barış gözeten” anlamında erkek adıdır. Oysa bu sözcük, “Sultan”ın çoğulu “selâtin” yerine kullanılan bir galattır.

● Tarîkat, ilk hecesi “ta”nın kısa, 2. hecesi “rî” nin bir vuruş uzun okunması gereken bildiğimiz “yol” anlamındaki “tarik”-den türetilmiş, bir şeyhin, mürşidin yolundan gitme, öğretilerine uyma demektir. Eğer ilk hecesi uzun yani “tâ” okunur ve söylenirse terketmek anlamına gelir.

● Mesleği hesap-kitap olanlar bile “sayı”, “para” ve “miktar” yerine “rakam/rakkam” demekteler ki yanlıştır. Rakamlar 0123456789’dan ibarettir. Bunlarla gösterilenlerse rakam değil sayıdır.

Bu vesileyle Salih Saim Unar’ı, bu eski kalem efendisini rahmetle analım. 1950’de 85. yaş jübilesi için dostlarının bastırdığı “Salih Saim’in Yazı Hatıraları ve Hayatı” broşüründeki düzeltmelerinden iki örnek verelim:

“...17 gemileri iki gemimizden kaçıyordu”: “17 gemi iki gemimizden kaçıyordu” olacak. Çünkü Türkçede asli sayı sıfatlarından sonra gelen kelimeler cem (çoğul) edilmez. “Felâkât-i millîye”: Felâket Arapça değildir. Arapça çoğul eki “-ât” almaz!

Memleketimden insan manzaraları...

Nasrettin Hoca'nın "Eski ayları ne yaparlar?" sorusuna verdiği bir yanıt var ya hani: "Kırpıp kırpıp yıldız yaparlar" diye. Ozan Sağdıç ise bu ayki yazısında tam tersini yapıyor, ayrı ayrı yıldızları toparlayıp bir "ay" ortaya çıkarıyor. Bir fotoğraf ustasının objektifinden, 60'lı 70'li yılların Türkiye'sinden gündelik hayat görüntüleri ve hikayeleri.

OZAN SAĞDIÇ

1950'li yıllardan beri gazetecilik yapan ve Türkiye'nin en ünlü fotoğrafçılarından biri olan usta isim, anıları ve fotoğraflarıyla *#tarih*'te.

Yaşasın balkonsuz evler!

Kimbilir balkondan, pencereden düşen nice çocuk haberi okumuş, duymuşuzdur. Küçük çocuklar için potansiyel bir tehlikedir bu olgu. İşte oldukça eski bir tarihte Ankara'da çekilmiş bu fotoğraf, tek başına balkona bırakılmış böyle bir yavruyu göstermekte. Belli ki annesi evin içinde kendi işiyle meşgul. Oysa küçük çocuklar, henüz ermeyen akılları, sahip oldukları merak dürtüleriyle genellikle muzır işler peşindedir. Sezai Karakoç'un meşhur "Balkon" şiirindeki dizeler geliyor aklımıza "... Koşa koşa gidiyorum/ Alnından öpmeye gidiyorum/ Evleri balkonsuz yapan mimarları..."

Kamyon sırtında rampalı yıllarda

Çukurova'nın pamuk tarımı herkesçe bilinir. Ürünü ekme, zaman zaman çapalama ve hasat zamanı usulünce toplama işçi emeği gerektirir. İşte bu işlerin ırgatları Urfa, Diyarbakır gibi illerimizin kırsalında 'elci' denilen aracılar tarafından sağlanır. O gariban kişiler bölgeye ailecek gelirler; yatak yorganlarıyla, çoluk çocuklarıyla... Elbette açık kamyon sırtlarında. 1970'li yıllarda Güneydoğu'ya yaptığımız bir iş gezisinde bunlardan pek çoğuna rastlamıştık. Eğribüğrü, inişli çıkışlı, rampalı yollarda yapılan bu yolculuklar gözümüze bir hayli tehlikeli görünmüştü. Osmaniye civarında çekilen bir fotoğraf...

'Gavur İzmir'in yaşayan geçmişi

"Gavur İzmir" diye bir söz vardır. Kurtuluştan önce kozmopolit bir manzara arzeden şehrin Müslüman mahallelerinden bariz bir biçimde ayrılan bir kesimine İzmir halkının verdiği addır. Bir kısmı 1922'deki büyük yangın sırasında yanıp yokolmuş ve yerine sonradan Kültürpark yapılmış. Bu civarda satılığa çıkarılmış bir evin sahipleri "Bu evin yıkılma tehlikesi var" kaygısını taşıyan ilanlar asmışlar. Buna karşın yüreği geniş bir İzmirli (ki genellikle öyledirler) gıcır gıcır yepyeni arabasını inadına getirip o evin cephesine ve uyarı levhalarının önüne parketmiş.

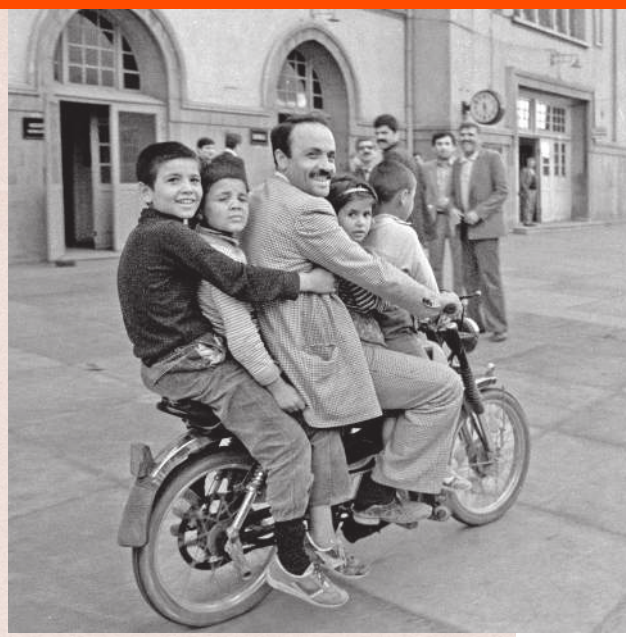

Bindik bir alamete, gidiyoruz kıyamete

Anadolu'da dolaşırken bir eşeğe aynı anda dört, hatta beş köylü çocuğun binmiş olduğunu görmüştüm. Atik davranıp fotoğraflarını çektiğim de olmuştur. Modern zamanlarda at, eşek yerine kullanılan bisiklet ve motosikletlere de aynı muamelenin yapıldığına tanık olmuşuzdur. Özellikle kimi motosiklet sahiplerinin araçlarını "aile boyu" kullanmaları defalarca rastgeldiğimiz hadiselerden. Hani damdan düşenin halini damdan düşen bilirmiş; benim de çocukluğumda böyle kötü bir deneyimim var. Kayseri istasyonunda biraz nefes almak üzere trenden indiğim bir anda ikisi önde ikisi de arkada oturan dört çocuklu bir motosikletli gülüş ahenk önümden geçti (üstte solda). Bir başka fotoğrafta, adamın önünde bir oğlu, ardında diğeri. Onların arkasında adamın eşi, kucağında bir bebek, arkasında da bir kız çocuğu. Kızcağızın oturacak yeri bile yok sanki. Bir motosiklette altı nüfus. Bizim bir de bagaj yolculuklarımız var. Aile arabamızın içine sığmadığı hallerde fazlası bagaja! Artık ne kadar sağlıklı ve güvenli olursa... (üstte sağda). Çayırhan Termik Santrali civarında çekilmiş bu fotoğraftaki çocuk bagajın kapağını aralamakla kalmamış, bütünüyle kaldırmış. Etrafını seyrede seyrede sefasını sürerek yolculuk yapıyor (altta).

Dikenli çocukluk

1960'larda İstanbul'un içinde turlarken, Cerrahpaşa taraflarında bir çocuk parkına rastlamıştım. Park dikenli tellerle çevrelenmişti. Esir kampı gibi, toplama kampı gibi bir hâl. Böyle bir önlem niçin alınır? Parktaki çocukları dışardakilerden korumak için mi, yoksa çocuklar parktan kaçmasın diye mi? Her halükârda saçma bir durum. Ayrıca sakınmasızca koşup oynayan çocuklar için büyük tehlike.

Göğe diker damperi, kim takar şaheseri

Sivas-Divriği'deki 13. yüzyıl yapısı tarihî Ulucami ve aynı çatı altındaki Darüşşifa binası 35 yıl kadar önce UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmıştı. Türkiye'de bu listeye alınan ilk eserdi. Mücevher değerinde bir mimari şaheseri. Özellikle biri camiye biri şifahaneye ait iki taçkapısı, taş işçiliği bakımından dünyada eşi menendi bulunmaz değerde.

Yaklaşık 40 yıl önce çekilen bir kare. Bir damperli kamyon şoförü, gölgelik bulduğu en görkemli ana kapının boşluğuna iyice yanaşmış, damperini kaldırmış, aracının bakımını ve pistonların yağ değişimini yapıyor.

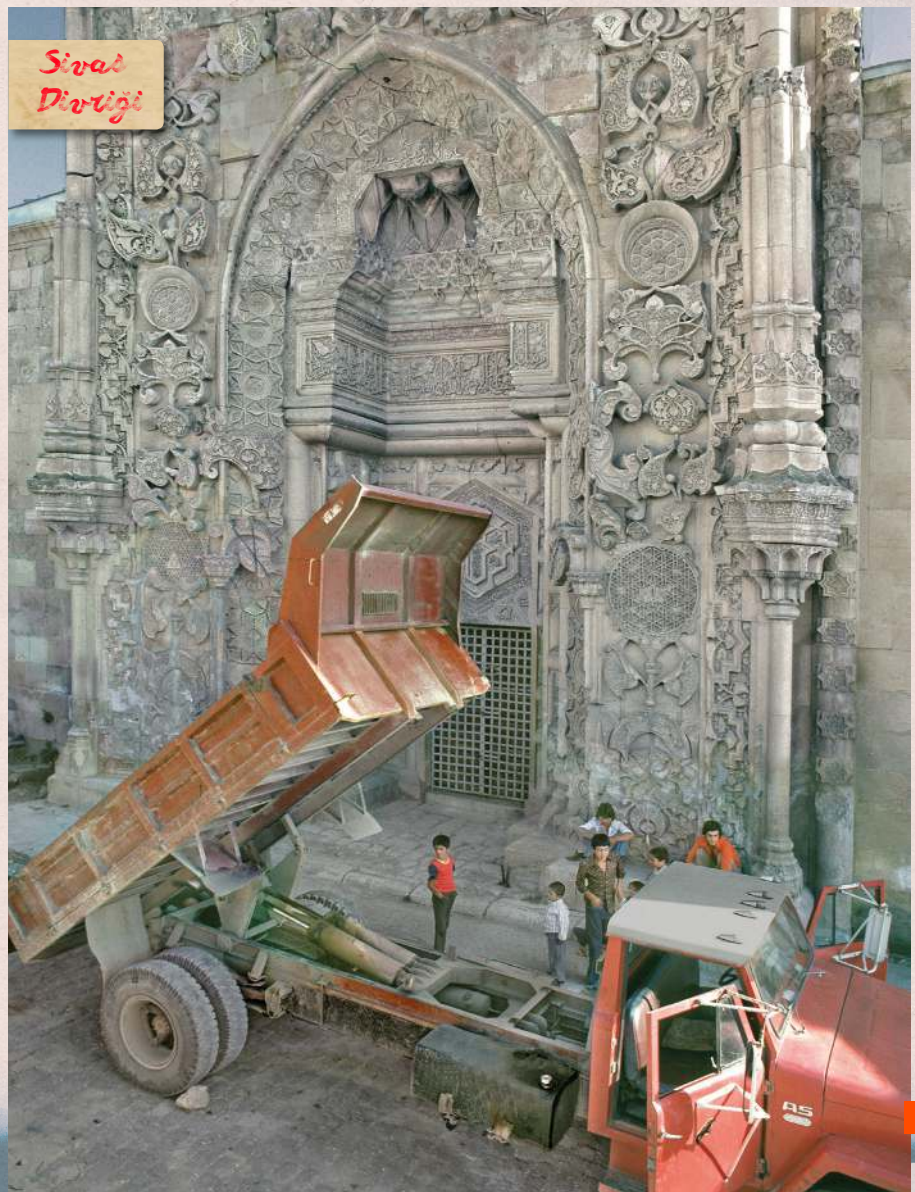

Frakla sarık birarada

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa tarafından düzenlenen bir davete katılan Ahmet Hamdi Akseki, elinde bastonu, başında sarığı ve frağıyla... Akseki önce ilk Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin yardımcılığını, 1947'den itibaren ise kurumun başkanlığını üstlenecekti. Arkada Diyanet İşleri'nde görevli hanımları görüyoruz.

KURULUŞUNUN 75. YILINDA DİYANET VE LAİKLİK

Din ve devlet işleri: Ayrılsak da beraberiz!

Cumhuriyetle birlikte oluşturulan Diyanet kurumu, son yıllarda farklı kesimlerin farklı eleştirilerine konu oluyor. Bir taraftan "Diyanet kapatılsın"a kadar varan sesler yükselirken diğer taraftan kurumun 2020 için öngörülen bütçesi (11.5 milyar TL) birçok bakanlıktan daha yüksek bir seviyeye ulaşıyor. Son Osmanlı döneminden bu yana din ve devlet işlerinin "ayrılamaması" hikayesi.

AHMET KUYAŞ

Türkiye uzun bir süre, 1920'lerden 2000'lere, "laiklik" adı altında bir tür sekülerizm yaşadı. Laiklik yoktu, zira bir Diyanet İşleri Başkanlığı vardı. Laiklik yoktu, zira devlet dine karışıyordu. Ama yaşadığımız yüzyıl başına kadar gördüğümüz iktidarlar da din meseleleriyle pek uğraşmadılar. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı da Sünnîlerin gündelik işlerini sessiz sedasız görmekten başka pek etliye-sütlüye karışmazdı. Arada bir iktidarlar, özellikle cuntalar kendisinden bir şeyler isterdi, o da yapardı. Fiilî bir sekülerizm yaşıyorduk.

Bu ortamda siyasal partiler de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını pek sorgulamadılar. Herkes iktidar olduğunda kendisinin kullanacağı, kullanabileceği bir kurum olarak görürdü Diyanet'i. "Ortanın solu" bile Diyanet'in kaldırılmasını talep etmezdi. İktidardayken kendisinin birtakım istekleri olabileceğini, muhalefetteyken de muhafazakâr Müslümanların denetlenebilmesini sağlayacağını düşünürdü.

Yakın zamanda iş değişti. Diyanet'in çok daha etkin olması üzerine muhalefetin Diyanet'in kaldırılmasını istediğini duyar olduk. Bunun, ilk bakışta mantıklı gibi görünen bir istek olduğu söylenebilir; ama yalnızca ilk bakışta. Yanlış anlaşılmalara

Oryantalist ressamın gözüyle zikir

Tekkeler, yüzyıllarca seyyahların ziyaret ettikleri gizemli mekanlardı. Pek çok ressam bu mekanları tuvaline taşımıştı. 2. Abdülhamid'in saray ressamı Fausto Zonaro da İstanbul'daki bazı tekkeleri ziyaret edip gözlemlemiş ve resmetmişti.

karşı, burada Diyanet'in varolmasından ya da olmamasından yana bir tavrımız olmadığını vurgulamak isteriz. Zira, Diyanet'in olması kadar olmaması da sorun yaratabilir. Dolayısıyla, işin her iki çözümünün de iyi bir hukuksal temele oturtulması gerekir.

Diyanet'in varlığı laik olmadığımızı gösterdiği gibi, belli bir iktidarla birlikte anti-laik bazı noktalara kaymamıza da neden olabilir. Öte yandan, cemaatlerin ve tarikatların gayet etkin olduğu bir ortamda, Diyanet'in mütedeyyin Sünnîler arasında bile rahatsızlık yaratma potansiyeli olduğu gözardı edilemez. Bazı cemaatlerin ve tarikatların, hatta bazı İlâhiyat Fakültelerinin aralarındaki ilişkilerde nasıl kanlı-bıçaklı olduklarını hepimiz biliyoruz. Dolayısıyla, eskiden partilerin iktidarla birlikte ele geçirme hayalleri kurduğu Diyanet'in tarikatlar ve cemaatlerin ele geçirmeye çalıştığı bir kurum olma tehlikesi taşıdığını da unutmamak gerekir.

Diyanet'in olmaması durumunda da devasa boyutlarda bir karmaşa yaşama ihtimali var. Zira bir dizi fiiliyatın laiklikle anti-laiklik arasında nerede durduğunu belirleyecek olan kurum, o durumda adalet mekanizması olacaktır ki, son zamanlarda bu mekanizmanın ne kadar zayıf olduğuna ilişkin birçok örnek gördük. Eğer adalet mekanizmamız farklı iktidarlarla, hatta aynı iktidar altında ama farklı yerlerde farklı içtihatlar çıkaracaksa, din de giderek hem daha da siyasallaşır hem de parçalanır.

Ancak sorun, yalnızca birtakım fiillerin ya da sözlerin laiklikle bağdaşıp bağdaşmadığını belirlemekle bitmiyor. Örneğin "kilise" diye bir kurumun bulunmadığı İslâm dininde, Müslümanların büyük çoğunluk oluşturduğu bir ülkede, camilerin bakımını devletin dışında kim yapacak? İmamların ve daha birçok din görevlisinin maaşlarını devletin dışında kim verecek? Haydi birini bulduk diyelim; örneğin il idaresi ya da belediye... Bunlar gereksindikleri parayı nereden bulacak? İş, kolayca görülebileceği gibi, sonuçta mükellefin verdiği vergiye gelip dayanmaktadır. Bu nedenle, iyice düşünüp taşınıp, özgün bir "Türk laikliği" geliştirmeden, sırf Fransız modeli üzerinden düşünerek Diyanet'ten vazgeçmenin pek akıl kârı olmadığı kanısındayız.

TEKKE VE ZAVİYELERİN KAPATILMASINDAN BUGÜNE

Cumhuriyet dönemi: Tarikattan cemaate

19. yüzyılda çöküş sürecine giren tekkeler 1925'te kapatıldı. 1940'lardan itibaren farklı bölgelerde ortaya çıkan cemaatler adlarını duyurmaya başladı. İslâmi literatürde başka anlamda kullanılan "cemaat" kavramının ilk defa tarikat benzeri hareketlere isim oluşu 1950 hatta 1960 sonrasındadır.

Cumhuriyet'in ilanının ardından 1925'te yürürlüğe giren kanun uyarınca Türkiye genelinde faaliyet gösteren bütün tekkelerin kapatılması kararı da alınmıştı. Zaten tekkelerin çoğu aslî çizgisinden sapmış, hizmet göremez haldeydi. Tekke yapıları ise harap ve sahipsizdi. İstanbul, Bursa, Konya ve Edirne'de ise, merkezlerde bulunan tekkelerin çoğu kapanma kararının alındığı tarihlerde henüz faaldi. Bu tekkelere de tebligatlar yapıldı ve tekke binalarının anahtarlarının ilgili kurum müdürlüklerine teslim edilmesi bildirildi.

Ne var ki zaman içinde tekkelerin kapatılmasından doğan boşluk doldurulamadı. Diğer yandan gözden uzak yerlerde kanunun izin vermediği bazı faaliyetler gizliden gizliye yürütülmeye başlamıştı. Bu dönemde bazı eski şeyh aileleri haftalık usûl gününün yerine, yine haftanın belirli bir gününde sohbet yapmayı sürdürmüşlerdir.

1930'ların ve 1940'ların İstanbul'unda ünlü din adamlarından Samatya'daki Etyemez Cami'nin imamhatibi Şemseddin Efendi (Yeşil) ve Fatih, Hırka-i Şerif mahallesindeki konağında misafirlerini irşâd ile meşgul olan Kenan Efendi (Kenan Rifaî, Büyükaksoy) haftada bir ve özellikle Ramazan ayı boyunca yaptıkları bu tasavvufi sohbetlerle isimlerini kısa sürede bütün şehirde duyurmuşlardı. Boşluktan yararlanarak ortaya çıkan değişik dinî gruplarsa özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gizli faaliyet göstermeye başladılar.

1946 seçimlerinden sonra "cemaat" deyimi duyulmaya başlandığı gibi gayriresmi yaklaşımlarla da devletle uzlaşma çözümleri aranır oldu. Bu yeni süreçte ilk başarıyı Mevlevîler elde etti ve bir tarikattan çok sembolik bir kültür topluluğu haline gelmeyi önemsediler. Demokrat Parti yöneticileri ile ters düşse de mücadelesinden vazgeçmeyen Said Nursî, risa-

Galata mevlevîhânesi

Mevlevîlik, Anadolu'nun gelmiş en eski tarikatlarından... Kısa sürede yayılmış ve önemli merkezlerde mevlevîhâneler açılmıştı. 1491'de İstanbul'da kurulan Galata Mevlevîhânesi de bunlardan biriydi.

400 yıllık gelenek

İstanbul'un en eski tekkelerinden olan Tophane'deki Kâdirî Âsitânesi'nin tarihi 400 yıla yaklaşıyor.

leleriyle devletle pasif mücadeleye girerken çalışmalarını yeraltında yürüten ve Süleyman Hilmi Tunahan'ın önderliğinde şekillenen Süleymancılık akımı ise Cumhuriyet döneminde Kur'an-ı Kerim'in unutturulduğu endişesiyle yıllarca hafız yetiştirerek İslâmi bilimlerin yayılmasına çalışmıştı. 1970'lerde hayli güçlenen Süleymancılar sonraki yıllarda güç kaybetti.

Tam da tekkelerin ıslah edilmesi düşünülüyorken 1925'te kapatılmaları büyük bir şokun yaşanmasına ve boşluğun doğmasına sebep olmuştu. Bu boşluk özellikle merkezden uzak kentlerde şekillenen cemaatler eliyle dolduruldu. İslâmi literatürde farklı anlamlarda kullanılan "cemaat" kavramı ilk defa tarikat benzeri bir hareketi isimlendiriyordu. 1920'lerin sonunda şekillenmeye başlayan ve 1946-1950 yıllarından sonra ortaya çıkan bu "nev-zuhur" oluşum, gerek uygulamaları ve gerekse yapısı açısından tarikatlerden farklıydı.

Osmanlı devlet yapısı içinde tekkelerin kontrolünü sağlayan kurumlar vardı. Oysa Cumhuriyet Türkiyesi'nde yapılanan cemaatler resmen tanınmadıkları ve bir kuruma bağlı olmadıkları için kontrolsüz kalmıştı. Tekkeler, yüzyıllar içinde tarihî bir fonksiyon üstlenmiş, eğitim kurumlarının yaygınlaşmadığı bir dönemde halkın edep-erkân öğrenmesine yardımcı olmuş, ardından doğal ömrünü tamamlayarak diğer kurumlar gibi tarih sahnesinden çekilmişti. Cumhuriyet Türkiyesi'nde ortaya çıkan cemaatler ise çok daha esnek, müdavimlerin kolaylıkla devam edebilecekleri, anlayışlı dinî yapılanmalardı. Tekkelerde görülen zikirlerin ve ağır evradların yani ödevlerin yerini belirli periyodlarla tekrarlanan sohbetler almıştı.

İslâmî literatürde başka anlamda kullanılan "cemaat" kavramının ilk defa tarikat benzeri hareketlere isim oluşu 1950 hatta 1960 sonrasındadır. Yaklaşımı ve uygulamalarıyla da tarikatlardan farklı olagelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin tekke ve tarikatları tanımasına karşılık Cumhuriyet Türkiyesi'nde yapılanan cemaatler resmen tanınmadıkları için ortaya çıkışlarından itibaren kontroldışı yapılanmalar olageldi ve her cemaat belki bundan da yararlanarak çok daha esnek, müdavimlerin kolaylıkla devam edebilecekleri bir örgütlenme yolu seçtiler. Tekkelerde görülen zikirlerin ve ağır ritüellerin yerine de tesbihat ve sohbeti benimsediler. Tekkeler vakıf gelirleri ile ayakta dururken cemaatler ekonomik faaliyetlere de yönelerek şirketler kurdular, medya aracılığıyla seslerini duyurmaya başladılar. Zenginlerden alınan bağışlar, toplanan zekat paraları, kurban derileri, açılan okullardan elde edilen gelirler gibi kaynaklar edindiler... Halbuki tekkelerde böyle bir yapılanma tarihin hiçbir döneminde sözkonusu değildi. Kaynaklar tarikat bünyesinde sıkı ve samimi bir dostluğun sürdürelebildiğini kaydediyorken, günümüz cemaatleri içine kapalı, dışardan kimseyi kabul etmeyen ve birbirine mesafeli dinî topluluklar olarak çıkıyor karşımıza.

TOPLUMSALLAŞMA VE POLİTİKA

Önce devlet ve siyaset sonra din ve ibadet...

Anadolu'da, Osmanlı döneminden önce başlayan tarikatların siyasallaşması olgusu modern zamanlara kadar devam etti, ediyor. Tarikat mensubiyeti ve devlet memurluğu ilişkileri her devirde rekabete, çekişmelere, kavgalara sahne oldu.

Tasavvuf adını verdiğimiz İslâm mistisizmi, bir yanda Sünnî İslâm şeriatının 8. yüzyılda ortaya çıkması, diğer yanda da siyasal yaşamın zorladığı bir dizi seçeneğin gerçek imana zarar verme olasılıklarına bir tepki biçiminde doğmuştur. Nitekim şeriat, biçimciliği ya da zahirî davranışı ön plana çıkarıyor, siyasal yaşam ise gerçek müminlerin ahlaken kabul edemeyecekleri birçok edim ve eylemi sineye çekmeyi gerektirebiliyordu. Böylece birçok Müslüman gerçek imanı ve Tanrı sevgisini kendi içlerinde aramaya, giderek zühde, yani dünya işlerinden olabildiğince uzak kalmaya yöneldi.

Hakikatin peşinde tutulan bu bireysel yollar (tarikler), 11.-13. yüzyılların istilaları, savaşları, siyasal karışıklık ve istikrarsızlıkları ortamında toplumsal bir olgu haline geldi. Bahsettiğimiz bu karışıklık dönemine özgü toplumsallaşma ise beraberinde ister istemez siyasallaşmayı da getirdi. Bazı tarikatlar isyancılığa, bazıları ise kendi devletlerini kurmaya yöneldi. Birçoğu ise süregiden bu karışıklıklar içinde görece küçük topluluklarını korumaya, onlara barışçıl bir düzen ahlakını aşılamaya yöneldiler. Bu dönemin sonlarında Anadolu, Türkleşme ve İslâmlaşma süreçlerini geniş çapta tamamlamış, istila, savaş ve karışıklıklardan nasibine düşeni almış; İlhanlılar döneminde artık barışa kavuşmuştu.

Ancak toplumsal istikrarın sağlanması, tarikatların siyasallaşması olgusunun sonu olmadı. Toplum katında saygınlıkları olan bu kurumlar, siyasal önderler tarafından kullanılmaya çalışıldı ve kullanıldı. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, başarılı bir siyasetçi olduğu anlaşılan Osman Gazi'nin Şeyh Ede Balı'yla yakınlaşması ve sonuçta kızıyla evlenmesidir. Başlangıcında bu tür bir siyaset-tarikat işbirliği olan Osmanlı Devleti'nin tarihi aynı minvalde sürmüştür. Hattâ bu yüzden bazı yorumcular –biraz abartılı bir

Bektaşi şeyhi Nafi Baba

Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla Bektaşî tekkeleri yıktırılmış; çoğu Bektaşi, Nakşîbendîliğe geçmişti. Nafi Baba Tekkesi'ne ismini veren Bektaşi şeyhi.

biçimde olsa da– tarikatların modernlik öncesi Osmanlı Devleti'nde siyasal partilerinkine benzer işlevleri olduğunu öne sürebilmiştir. Nitekim taşrada vali olan şehzadeler tahta çıktıklarında hocalarını, lalalarını ve itimat ettikleri diğer kişileri önemli mevkilere getirirlerdi. Bunlar arasında çoğu zaman tarikat mensupları, hattâ şeyhleri bulunduğundan, devlet memurluklarında da değişiklikler olur, birçok görev o tarikat ehline verilirdi. Bu da tarikatlar arasında rekabete ve çekişmelere neden olurdu.

Bilinen en önemli rekabetlerden biri de, padişahların tahta çıktıklarında Eyüp'te yapılan törende yeni padişaha kılıcını Mevlevîlerin mi, yoksa Nakşibendîlerin mi kuşatacağına ilişkin olanıdır. Tabii camilerin ve medreselerin de hangi tarikatça ele geçirilip geçirilemeyeceği de "iç siyaset" açısından önemli bir meseleydi. Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kapatılması, bazı yorumcularca bir laiklik önlemi ya da tarikatların varlığına son verme çabası biçiminde, yanlış değerlendirilmiştir.

Rejimin bu yolla yapmak istediği, tıpkı 12 Eylül rejiminin dernekleri kapatmakla gerçekleştirmeye çalıştığı şey, yani toplantı özgürlüğünü kısıtlamaktı. Yoksa tarikatları yasaklamak ya da bitirmek gibi olmayacak bir duaya amin deme çabası değildi. Ancak bu önlem, "tarikat" sözcüğünün kullanılmasına da bir dereceye kadar ket vurmuştur. 27 Mayıs darbesi sonrasında özellikle Tîcaniyye tarikatı ve Said-i Nursî'nin takipçileri üzerinde yoğunlaşan kovuşturmalar, "tarikat" sözcüğünün yerine, aslında yeni birer tarikat olan Nurcular veya Süleymancılar gibi birçok oluşumun "cemaat" sözcüğünü benimsemesi sonucunu doğurmuştur.

Ahmet Kuyaş

1917-1925 SÜRECİ

İstiklal Harbi ve tekkelerin önemi

... Şeyhulislamlığa bağlı olarak kurulan "Meclis-i Meşayih" kurumuna 1917'de yeni bir şekil vermek de tekkelerin ıslahı projesinde yeterli olmadı. Bütün bu menfi durumlara rağmen 1919'da başlayan İstiklal Harbi'nin en önemli stratejik mekanlarından biri de tekkeler olmuştur. Bunun en açık ve objektif belgesi, Mustafa Kemal'in söz konusu hareketi başlattığı günlerde Anadolu'daki meşhur tekke şeyhlerine yazdığı mektuplardır. *Nutuk*'un belgelere ayrılan üçüncü cildinde yer alan bu mektupların tek cümleyle özeti şudur: "Siz olmadan olmaz!" 1925'e kadar TBMM'de tekkelerin ve tarikatların aleyhinde bir tavır yoktur. Hatta 1924'te Diyanet İşleri Başkanlığı kurulurken, cami ve mescidlerle beraber tekke ve zaviyelerin yönetimi de bu kuruma devredilmişti. Ne var ki ertesi yıl çıkan kanunla tekkeler tarihe intikal etti.

Mustafa Kara

DİYANET ve HUKUKİ DÜZENLEMELER

1924	1925	1931	1941	1949	1950
Din ve devlet işlerini birbirinden ayıran 429 sayılı Kanun ile başvekâlete bağlı Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü kuruldu. Bu kanunla, İslâm dininin hukuk kuralları dışında kalan inanç ve ibadetlerle ilgili hükümlerinin yürütülmesi ve ibadet yerlerinin idaresi Diyanet İşleri Başkanlığı'na, vakıfların yönetimi ise Evkaf Umum Müdürlüğü'ne verildi. Diyanet İşleri Başkanı, cumhurbaşkanı tarafından tayin edilmeye başlandı.	677 sayılı Kanun gereğince tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucu, bu yerlerin yönetimi ve buralarda görevli şeyhler ve diğer hizmetlerle ilgili yetkiler ortadan kalktı.	1827 Sayılı Kanun ile cami ve mescitlerin idaresi ve imam, hatip, müezzin, kayyım ve diğer hizmetlilerin tayin, nakil, emeklilik ve azillerine dair bütün yetkiler Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne devredildi. Başkanlık, bu genel müdürlükle koordineli olarak sadece cami hizmetlerinin dinî yönünü takiple yetkili kılındı.	4055 Sayılı Kanun ile "Arapça ezan ve kamet okuyanlar, üç aya kadar hafif hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar" hükmü kabul edildi. Bu kanun, 17 Haziran 1950 tarihine kadar yürürlükte kaldı.	Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti, İmam-Hatip kurslarını ve Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlâhiyat Fakültesi'ni açtı.	Genel seçimlere birkaç gün kala çıkarılan 5634 Sayılı Kanun ile Hayrat Hademesi ve Yayın müdürlükleri gibi bazı yeni birimler kuruldu ve bütün vaizler maaşlı kadroya geçirildi. Ayrıca 1931'de Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne devredilmiş olan camiler ve cami görevlileriyle ilgili yetkiler Başkanlığa iade edilerek köy ve kasabalarda kadrosuz olarak imamlık yapma işi de başkanlık ve müftülüklerin iznine bağlandı.

MECLİS-İ MEŞAYİH VE DENETİM

Osmanlı döneminde de cumhuriyette de aynı devlet refleksi

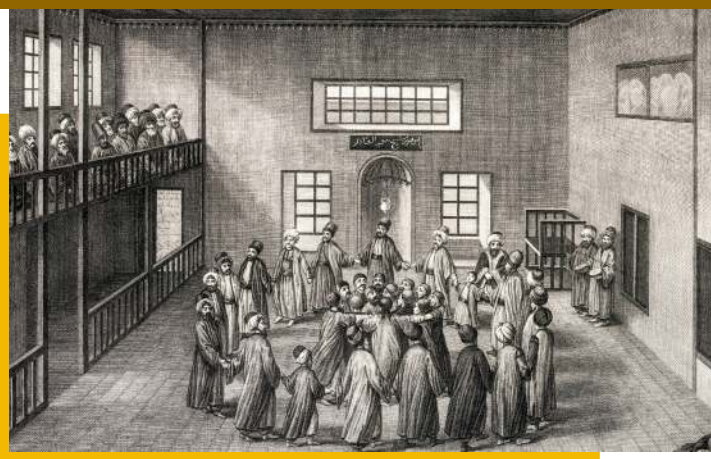

... Osmanlı iktisadi düzeninde büyük yeri olan vakıf sistemi, tarikatların ekonomik özgürlüğündeki en önemli unsurdu. Padişahlar, valide sultanlar, sadrazamlar, devlet adamları ve halk tabakasından isteyen herkes, bağlısı oldukları tarikatlara zengin gelir kaynakları vakfetmişlerdir. Bu gelirler her ne kadar devlet denetiminde harcanmak zorunda olsa da, çok çeşitli yolsuzluklar yapılabilmekteydi. Bu gelirler tarikatların gücünü arttıran, etkisini çoğaltan bir nitelikte olduklarından, Bektaşi tarikatının yasaklandığı 1826'dan sonra vakıflarına el konulmuş veya başka bir tarikata devredilmiştir.

1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılması ile tüm tarikatların mal varlıklarına Vakıflar Müdürlüğü tarafından el konulmuştur. Yani Osmanlı veya Cumhuriyet ayrımı olmadan, devlet refleksinin aynı doğrultuda çalışması sözkonusudur. Böylelikle devlet sistemine rakip unsurların ekonomik gücü kısıtlanmak istenilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile benzer Batılılaşma sürecinden geçen İran'da, bizdeki tasavvuf zümresi karşılığı bulunan "mollalar", vakıflarına ve şia akidesine göre aldıkları "humus vergisi"ne dokunulamadığı için, güçlerinden ve etkilerinden hiçbir şey kaybetmeden İslâm Devrimi'ni gerçekleştirebilmişlerdir. Osmanlı devrinde böylesi bir kontrol dışı gelişme asla mümkün olamazdı. 3. Selim devrinden itibaren vakıfların kullanımı, hesapların denetlenmesi, hatta şeyhlerin tayinlerinin kontrol altında bulunması açısından yapılan düzenlemeler, Tanzimat sonrasında Meclis-i Meşayih adı verilen kurum ile sonuçlanmıştır. Meclis-i Meşayih, merkeziyetçi bir devlet örgütünün tarikatları dahi denetim dışı bırakmak istemeyişinin en somut kurumudur.

Günümüzde bazı Neo-Osmanlıcılar tarafından tarikatlar üzerindeki yasakların kaldırılıp faaliyetlerine serbestlik talebi yanında Meclis-i Meşayih'in kurulması da gündeme getirilmektedir. Günümüzde resmen kanundışı olmalarına rağmen rahatça faaliyet gösterebilen tarikatlara izin verilse bile devletin denetimini gerektiren Meclis-i Meşayih benzeri bir kurumu benimseyebilecekleri çok şüphelidir.

Sinan Çuluk

Zikir ve kontrol

Tekkelerde icrâ edilen "halka-i zikr". Osmanlı döneminde bu usullerin şeriata aykırı olduğuna dair fetvâlar yazılmış, özellikle Kadirîler, Cerrahîler ve Rufaîler kontrol altında tutulmuşlardı.

1965

633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile, daha önceki 13 kanunda dağınık halde bulunan hükümler tek metinde toplandı. Başkanlığın kadroları yeniden tespit edilerek merkez teşkilatına 203, taşra teşkilatına 19 bin 490 olmak üzere toplam 19 bin 693 kadro tahsis edildi; başkanlığın bu tarihteki kadro sayısı 31 bin 976'ya ulaştı.

1977

2088 Sayılı kanunla, yeterli sayıda İmam-Hatip Lisesi mezunu bulunmadığı için vekaleten göreve alınan yaklaşık 12 bin ilkokul mezunu kadrolu hale geçirildi. Bu kanunla, 633 sayılı kanunun öngördüğü nitelik prensibi zedelendi.

1979

Hac Dairesi kuruldu ve Bakanlar Kurulu kararı ile bu tarihten sonra hac seferlerinin düzenlenmesi Diyanet İşleri Başkanlığı'na verildi. Ancak 1989'dan itibaren bazı seyahat acentelerine de belli bir oranda hacı götürme yetkisi tanındı.

1982

1982 Anayasası, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut konumunu muhafaza etti; özel kanunla gösterilen görevleri "laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşünüşlerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek" yerine getireceğini belirtti.

1993

Ankara'da toplanan 1. Din Şûrası'nda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsü konusu geniş şekilde tartışıldı. Gerekli kanuni düzenlemeler yapılarak bu kuruluşun Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü gibi devlet bünyesi içinde özerk bir yapıya kavuşturulması ve Diyanet İşleri Başkanı'nın seçimle belirlenmesi görüşü benimsendi.

Dosyamızdaki yazılardan bir kısmı *#tarih*'in Eylül 2016 tarihli 28. sayısından ve *NTV Tarih*'in Mayıs 2011 tarihli 28. sayısından düzenlenerek alıntılanmıştır.

ROMA'DA MÖ 1. YÜZYIL VE SONRASINDA ARENA

Aslanım benim! Gebert şu gladyatörü...

Eski Roma'da en alt sınıfa mensup olan veya vatandaş olmayanlara uygulanan idam türleri içinde insanların en çok sevdiği "hayvanlara mahkum edilmek" yani *damnatio ad bestias* cezasıydı. Romalıların *circus* adını verdiği, bugünkü stadyumlara benzer arenada, seyircilerin kahkaha ve alkışları arasında mahkumlar uzak diyarlardan getirilmiş aslanlar, leoparlar, filler, timsahlar, atmacalar tarafından parçalanırdı. Seyirciler de bu sırada "en son kim canlı kalacak" diye bahis oynardı.

AYŞEN GÜR

Mozaiklerde vahşet

Tunus'taki El Cem Arkeoloji Müzesi'ndeki mozaikte leopar tarafından parçalanarak idam cezasına çarptırılan bir mahkum (altta solda). Roma mozaiğinde boğaya kurban edilen bir suçlu.

Çok yakın zamanlara kadar pek çok ülkede idam cezaları halkın gözü önünde uygulanır; böylece herkes cezanın sorumluluğunu üstlenir, devlet de gücünü göstermiş olurdu. Tarihte her toplumun kendine göre tercih ettiği bir şiddet biçimi vardır. Romalılar ise bu hukuki şiddeti deyim yerindeyse tam bir sanat mertebesine çıkarmış, cezayla gösteriyi birleştirerek seyirlik bir oyuna çevirmişlerdi: Arena! (Çok yıllar sonra, 20. yüzyılın sonlarında Fransız filozof Jean Baudrillard 1789 Devrimi'nden bahsederken "Devrimi yapan gösteridir" diyecek; o ünlü giyotin törenlerinden, kitlesel hezeyandan hareketle "gösteri toplumu" terimini tarihselleştirecek ve güncelleyecekti).

Devre arasında...

Romalıların "circus" adını verdiği, bugünkülere benzer stadyumlarından birinde devre arasında şöyle bir sahne düşünün: Büyük arenaya yerleştirilmiş tahterevallilerin üzerinde düzinelerce çıplak, elleri arkadan bağlı mahkum oturuyor. Onlar orada şaşkın şaşkın bakışırken, on binlerce Romalı da büyük gösterinin başlamasını sabırsızlıkla bekliyor. O sırada kapılar açılıyor, arenaya aç aslanlar, ayılar, leoparlar fırlıyor. Dehşete kapılmış mahkumlardan biri ayağıyla yere vurarak tahterevallinin üzerinde kendini yukarı doğru fırlatırken, diğeri keskin dişlere ve pençelere teslim oluyor. O yerde sürüklenirken yukarı fırlamış olan mahkum da aynı diş, pençe ve hayvan kürkünden yapılma ormanın içine

Aslanlara yem oldular

Jean Léon Gérôme'un 1905 tarihli tablosunda arenada idam cezasına çarptırılan Hıristiyanlar...

düşüyor. Seyirciler gülüyor, alkışlıyor, bağırıyor, kim en sona kalacak, kim en büyük aslana yem olacak diye bahis oynuyor.

Bu devre arasında ölenlerin hepsi, "hayvanlar tarafından ölüme mahkumiyet" (*damnatio ad bestias*) cezası almış suçlulardı (Elbette buradaki suçlu sıfatını, o dönemin hukukuna göre kullanıyoruz). *Damnatio ad bestias*, çarmıha germe ve diri diri yakma cezalarıyla birlikte, Roma vatandaşı olmayanlara veya en alt sınıf mensuplarına uygulanan bir ceza türüydü. Özellikle bu idam şekli bütün Roma vatandaşlarının gözü önünde arenada bir gösteriye dönüştürülerek uygulanırdı.

Kanlı tiyatro

İmparator Titus'un 80 yılında Roma'da gösterişli oyunlarla açtığı Colosseum, sayısız insan kıyımına sahne olacaktı.

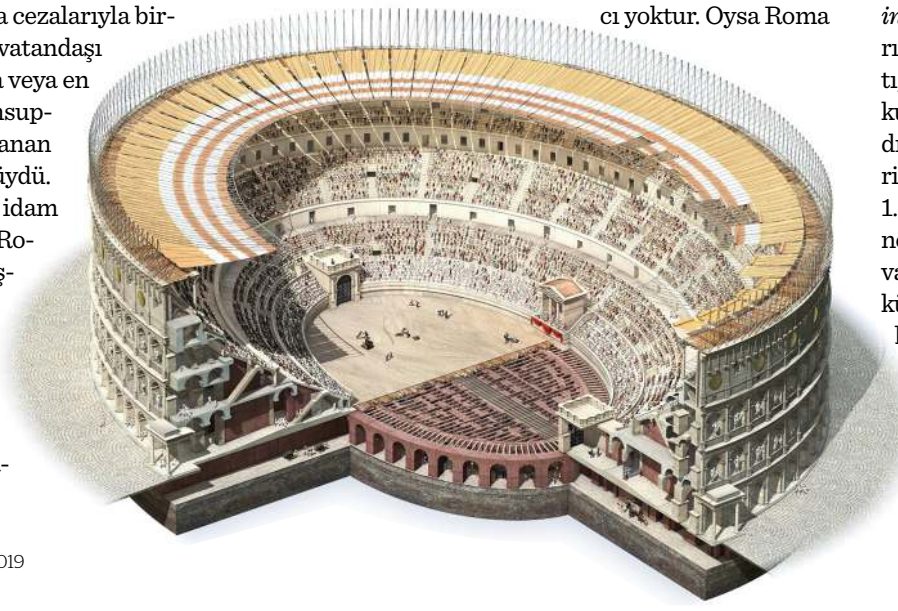

Yıldız gladyatörler

Eski Roma dediğimizde genellikle gözümüzün önüne bir arenada dövüşen gladyatörler gelir. Roma oyunlarını da günümüz olimpiyatlarına, futbol kupalarına, derbi maçlarına vb. benzetiriz. Ancak seyirlik modern sporların oy toplama ve siyasi propaganda gibi ikincil amaçları olsa bile, hiçbirinin idam cezası gibi üçüncü bir amacı yoktur. Oysa Roma oyunları bu amaçların her birine hizmet ediyordu.

En az 20 değişik türü saptanan gladyatörlerin günümüzün yıldız sporcularına benzeyen tarafları vardı; en ünlüleri çok para kazandırdığından ölmelerine kolay kolay izin verilmezdi. Ancak bir de çok sözü edilmeyen mahkum gladyatörler vardı. Bazı suçlular "gladyatör okuluna mahkum" (*damnatio in ludum gladiatorum*) oldukları için bu işi yapmaya başlamıştı; bunların arenada ölümden kurtulma ihtimalleri de çok azdı. Romalılar özellikle Cumhuriyet döneminin sonunda (MÖ 1. yüzyıl) ve İmparatorluk döneminin ilk yüzyıllarında, hayvanlarla idam cezasına çok düşkündüler. Zaten Roma oyunlarının da en şaşaalı olduğu döneme denk geliyordu bu zaman dilimi.

Julius Caesar'ın MÖ 46'da verdiği oyunlar ünlüydü. Suetonius'a göre:

"Her türlü eğlence düzenledi: Bir gladyatör dövüşü, araba yarışları, atletik yarışmalar, askerî danslar, atçılık yarışmaları, bir Truva oyunu... Beş gün arka arkaya Circus Maximus'ta vahşi hayvanlarla dövüşler sergilendi; bunların sonuncusu her biri 500 piyadeden ve 30 süvariden oluşan iki ordu arasındaki savaştı... Bir deniz savaşını canlandırmak için havuz kazıldı ve gemiler birbiriyle yarıştı... İnsanlar seyretmek için öyle bir üşüştüler ki aralarında iki senatörün de bulunduğu pek çok kişi öldü".

Bu oyunlarda, gösteri uğruna "savaşan" askerlerin hepsinin Caesar'ın Galya savaşlarında tutsak aldığı Galyalı esirler olduğunu ekleyelim. Deniz savaşı gösterisinde ölmeyip sulara düşenleri de timsahlar yiyordu. Bu hadiseden 126 yıl sonra MS 80'de İmparator Titus, bugün Colosseum olarak bildiğimiz Flavium Amfitiyatrosu'nu yaptırdığında açılış daha da gösterişliydi. Cassius Dio'ya göre: "9 bin evcil ve vahşi hayvan can verdi... İnsanlar teke tek veya gruplar halinde hem piyade hem deniz savaşlarında birbirleriyle mücadele etti. İlk gün bir vahşi hayvan avı yapıldı... Üçüncü gün 3 bin kişinin katıldığı bir deniz savaşı sahneye kondu..."

İmparator Traianus, bunu da aşmak istediği için olsa gerek, MS 107'de 11 bin hayvanın öldürüldüğü ve 10 bin gladyatörün çarpıştığı 23 gün süren oyunlar düzenledi. Bu defa ölen insanlar, Traianus'un Daçya seferinde ele geçirdiği esirlerdi. Savaş esirleri, firari askerler, kaçan köleler veya cinayet, kundaklama gibi ağır cezaları işleyen alt sınıftan insanlar (bunlara *humiliores* deniyordu) kendilerini hayvanlara yem olmak üzere arenada buluyorlardı. Bilindiği gibi Roma oyunları, politikacıların başlıca propaganda araçlarından biriydi; mahkumlar âdeta birer gösteri sanatçısına çevirmişti.

Arenada 'amiralbattı'

Julius Caesar, Naumachia adı verilen deniz savaşı oyunları için, Campus Martius üzerinde suni bir göl yaptırmış ve burada Mısır'la Fenike gemileri arasındaki savaş canlandırılmıştı. Tablo, Ulpiano Checa tarafından 1894'te yapılmış.

Editör deyip geçme

Roma'da oyunları düzenleyen sahne yönetmenlerine *editor* (günümüzün editör kelimesinin kökeni) denirdi. İşte bu "editörler", her defasında daha farklı, daha beklenmedik ve daha gözalıcı sahneler kurmak durumundaydılar. Başlıca ilham kaynakları da mitolojiden alınma hikayelerdi. Mesela arenanın ortasında Prometheus gibi bir kayaya bağlanmış, bir atmaca tarafından etleri koparılan bir mahkum, böyle bir "editörün yaratıcılığı"na kurban gitmişti. MÖ 30'da Selurus adlı Sicilyalı bir eşkıya Roma'da arenanın ortasında kendi adasındaki Etna Dağı'na benzeyen bir modelin üzerine oturtulmuş, oradan vahşi hayvanlarla dolu bir kafese atılmıştı.

HAYVANLARA ATILAMAYACAK KADAR KIYMETLİ

Maximus! Maximus!

Arenada geçen, Roma'nın tepeden bakan, şiddete dayalı egemenliğini eleştiren filmler arasında en ünlüleri şunlardır: Quo Vadis (1951), Ben-Hur (1959), Spartacus (1960), Gladyatör (2000), Spartacus dizisi (2010-2013).

Bunlardan Quo Vadis, Nobel ödüllü Polonyalı yazar Henryk Sienkiewicz'in 1896'da yazdığı romana dayanıyordu. Roman Hıristiyanların *damnatio ad bestias*'a kurban gidişini İmparator Nero gibi yanlış (çok erken) bir zamana atfediyordu. Gladyatör filminin kahramanı Maximus'un

(Russell Crowe) bir sahnede hayvanlarla savaşması da bazı tarihçilerce eleştirildi; çünkü Maximus hayvanlara atılacak sıradan bir mahkum değil, çok para kazandıracak ünlü bir gladyatör adayıydı.

Fazla kıymetli

Gladyatör (2000) filminde Maximus'un (Russell Crowe) arenada vahşi hayvanlarla çarpışması tarihçiler tarafından eleştirildi. Maximus, bu iş için fazla önemli bir savaşçıydı.

Bestiarii (hayvan bakıcıları veya hayvanla dövüşenler anlamında), genellikle ölüme mahkum edilmiş suçlular veya savaş esiri konumundaki gladyatörlerdi. Çoğunun, dövüştükleri hayvanları yenmek gibi bir şansları yoktu. Bazıları kaderlerinin ne olacağını anlayınca kendilerini öldürmeyi tercih ediyordu. Seneca'nın (1. yüzyıl) aktardığı bir olayda, bir Germen savaş esiri bir vahşi hayvan gösterisine katılmaktansa, tuvalette kullanılan bir süngeri yutarak kendini boğmuştu. Seneca onun için "Ne cesur adam!" diye yazmıştı, "hiç kuşku yok ki kendi kaderini kendi seçmeyi hakediyordu! Kim bilir (yakalanmadan önce) nasıl bir cüretle sallıyordu kılıcını!" Bir başka mahkum, arenaya çıkarıldığı arabada kafasını eğip tekerleklerin arasına sokarak boynunu kırmış, yaban domuzlarının elinde daha korkunç bir ölümden kurtulmuştu. Symmachus (4. yüzyıl) ise arenaya çıkarılmadan önceki gece birbirini boğan 29 Sakson esirden söz ediyordu.

Azizlerin kanı

Hıristiyan Roma - Bizans mozaik ve resimleri hayvanlara atılan aziz görüntüleriyle dolu. 110 yılında Roma'da vahşi hayvanlarca öldürülen Antakyalı İgnatius da bunlardan...

Tek kurban Hıristiyanlar değil

Halkın arenada *Christianos ad leones* yani "Hıristiyanlar aslanlara" diye bağırdığını anlatan Tertullianus gibi yazarların etkisiyle bu cezanın sadece Hıristiyanlara verildiği düşünülür; ancak daha önce de uygulanıyordu.

Bir istisna: Carpophorus

Çok ender olarak *bestiarii*'lerden biri karşılaştığı vahşi hayvanları öldürerek kaderini değiştirebiliyordu. Bunların en ünlüsü Seneca'nın Herakles'e benzeterek övdüğü Carpophorus'tu. Ölüme mahkum edilmiş, ancak arenada çılgına dönmüş bir ayıyla karşılaştığında onu yanan bir saz demedi fırlatarak kaçırmıştı. Böylece hayatını kurtardığı gibi, en ünlü hayvan bakıcısı oldu. Aslanları, filleri, leoparları, kurtları araştırdı; her birini silaha başvurmadan öldürmenin yolunu öğrendi.

Hıristiyanlığın ortaya çıkıp yaygınlaşarak Roma devleti tarafından bir tehdit olarak algılanmasıyla birlikte, *damnatio ad bestias* başka bir kötü ün daha kazandı. Halkın arenada "*Christianos ad leones!*" (Hıristiyanlar aslanlara!) diye bağırdığını anlatan, hayvan pençeleriyle ölen ilk azizlerle ilgili yarı efsane yarı gerçek öyküleri aktaran Tertullianus gibi Romalı Hıristiyan yazarların etkisiyle, bu cezanın sanki sadece Hıristiyanlara uygulandığı izlenimi doğdu. Ancak tarihçilerin de belirttiği gibi, hayvan elinde ölmek Roma idam cezalarının en eski ve en yaygınlarından biriydi. Arenanın kumları üzerinde bir fille, bir aslanla, bir leopar sürüsüyle karşı karşıya kalan insanın dehşet verici görüntüsünde tuhaf bir büyü olsa gerek ki, bugün amfitiyatro sıralarına değilse bile sinema koltuklarına kurulup aynı vahşeti izleyebiliyoruz.

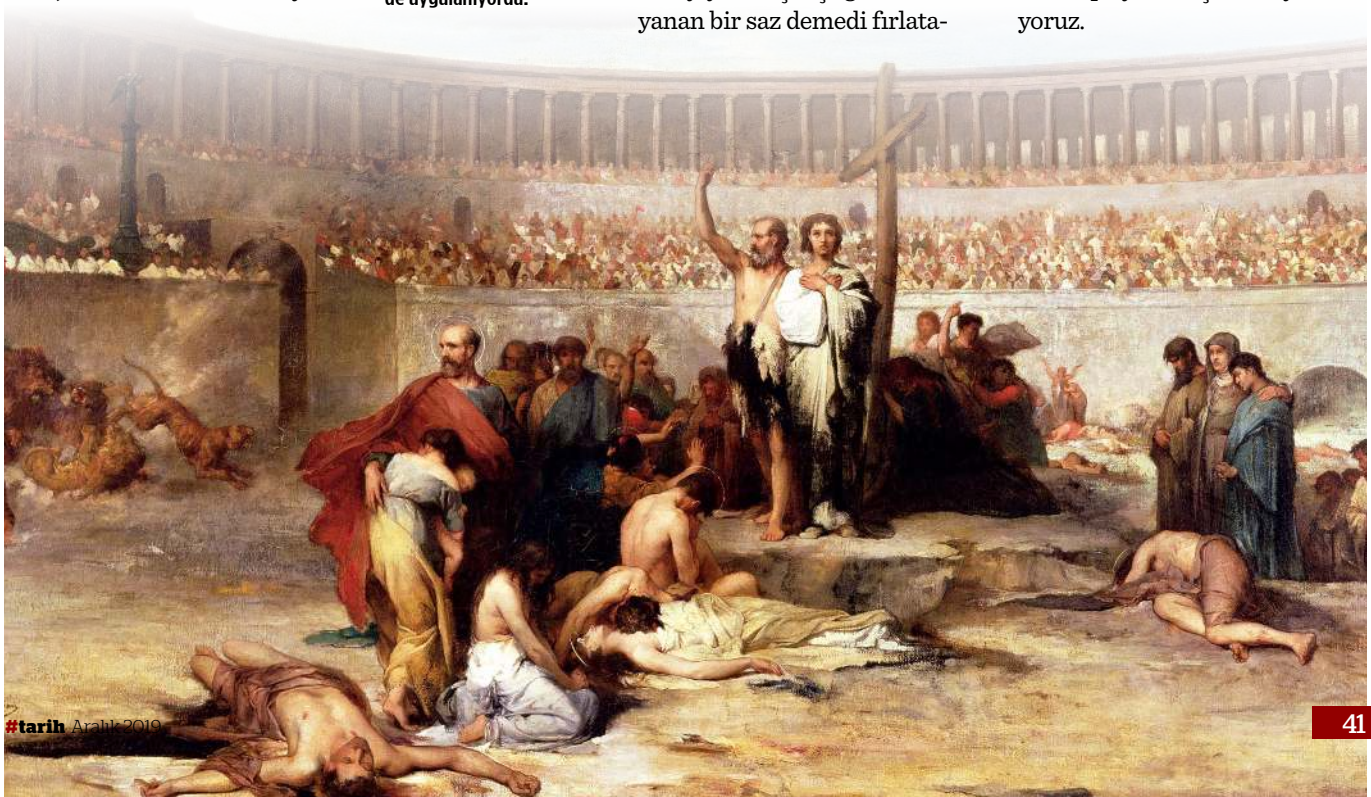

Kürtlere yeni din, yeni köken arayışı

ZERDÜŞTLÜK

2000'li yıllardan itibaren kimi Kürt aydın ve politikacıların, atalarının Zerdüşt dinine mensup oldukları iddiaları ile hızlanan faaliyetler, günümüzde yoğun din değiştirme eylemlerine dönüşmüş durumda. Arkeolojik kanıtlar ve bilimsel araştırmalarla ilgisi olmayan bu yeni yöneliş, Kuzey Irak bölge yönetiminin resmî olarak Zerdüşt dinini tanımasıyla hız kazandı. MÖ 6. yüzyıldan günümüze bölgedeki inanç tarihinin analizi...

ŞEVKET DÖNMEZ

Zerdüşt dini bugün dünyada yaklaşık 200 bin mensubu bulunan dünyanın en eski tektanrılı dinlerinden biridir. Güney Azerbaycan ya da Horasan'da ortaya çıktığı ve Anadolu topraklarına MÖ 6. yüzyılın başlarından itibaren Med Krallığı'nın batıya yayılımı ile girdiği düşünülüyor. Zerdüşt dininin kurucusu Zerdüşt'ün (Zarathushtra) nerede ve ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, MÖ 628-551 yılları arasında 77 yıl yaşadığı geleneksel bir görüştür.

Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Zerdüşt isminin, eski Pers dilinde "Altın Develer ile / Sarı Deve Sahibi / Deve Sahibi / Deveci" gibi anlamlara geldiği düşünülmektedir. Zerdüşt 20'li yaşlarında İran'dan ayrılmış ve 10 yıl boyunca gerçeği bulmak için dolaşmıştır. Bu süreç, Ahura Mazda'nın varlığını hissetmesi ve vahyin gelmeye başlaması ile sonuçlanmıştır.

Zerdüşt'ün yaymaya başladığı dinde iyiliğin sahibi ve temsilcisi Ahura Mazda, kötülüğün sahibi ise Anghra Mainyu (Ahriman / Ehrimen) idi. Özellikle Sasani Dönemi'nde (224-641) belirmeye başlayan "ikilik" (düalizm) sisteminin erken dönemlerde varolup olmadığı noktasında ciddi şüpheler vardır. Arkeolojik bulgular MÖ 6. yüzyılda başlayan erken Zerdüşt dini sürecinde "ikilik"ten ziyade arkaik bir

Tepki çeken Zerdüşt heykeli

Kuzey Suriye'nin Afrin kentinde Zerdüşt dini propagandası yapmak amacıyla dikilen Zerdüşt heykeli, bölge halkının tepkisini çekmişti.

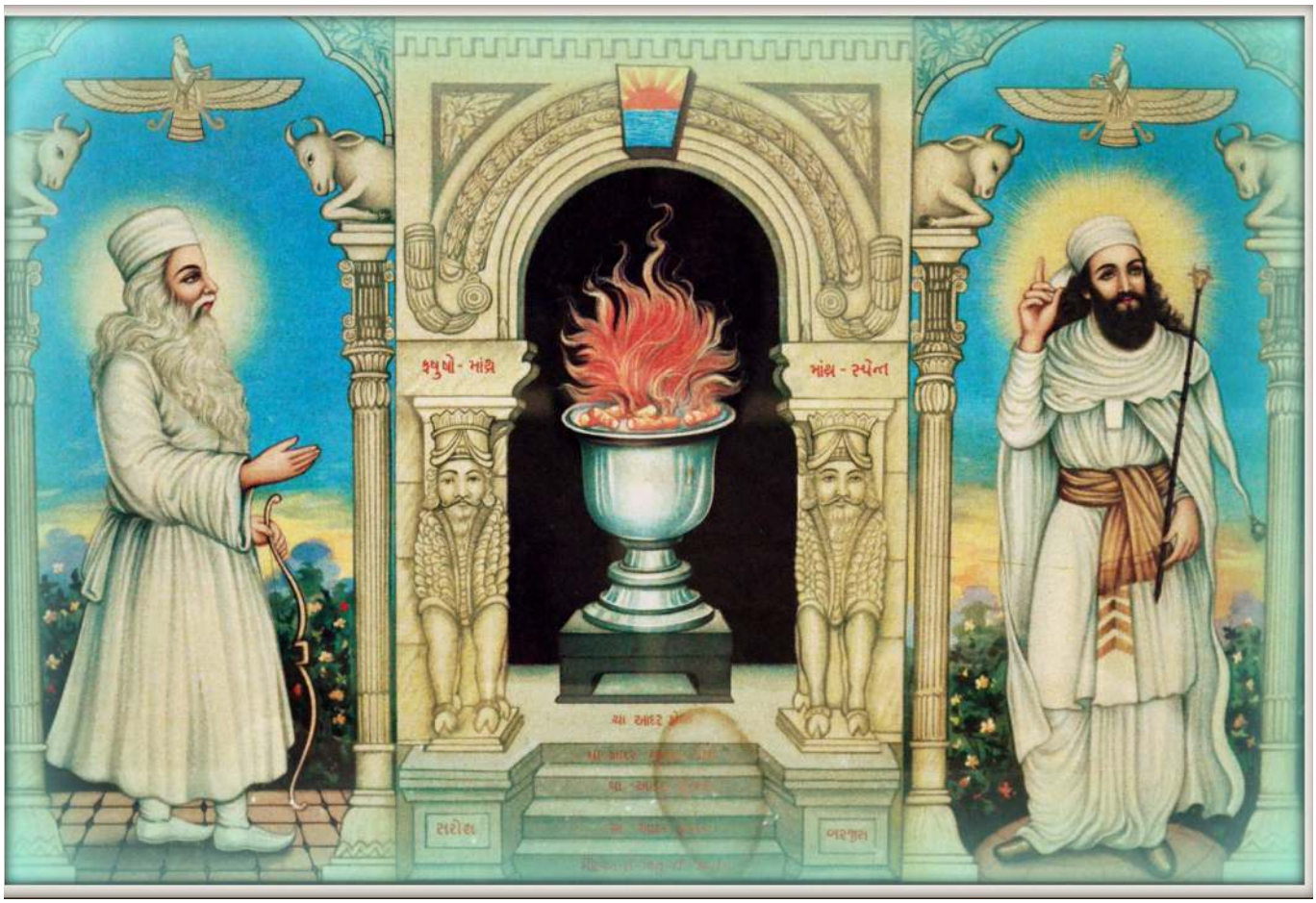

monoteizmin (birleme/tevhid) ön planda olduğu bir inanç sistemine işaret etmektedir.

Ruhunda monoteizm var

Medlerin işgale başladığı MÖ 6. yüzyıl başlarına değin Anadolu'da kesintisiz bir biçimde farklı inanç sistemleri çerçevesinde güçlü bir paganizm yaşanmıştır. Medlerle birlikte ise ruhunda monoteizm olan erken Zerdüşt dininin özellikle Kızılırmak Havzası ve doğusundaki coğrafyada etkili olmaya başladığı anlaşılmaktadır. Heykelin ve sunağın olmadığı, bunların yerini ateşin aldığı, belki ateşin bir "kıble" olarak kullanıldığı bu yeni dinin arkeolojik bulguları Kuzey-Orta Anadolu'da ortaya çıkmaya başlamıştır.

Erken Zerdüşt dininin başlangıç dönemlerini oluşturan MÖ 6. ve 5. yüzyılın ilk yarısında, adını bile bilmediğimiz, buna karşın bugünkü isminden dolayı Avesta olarak isimlendirebileceğimiz Zerdüşt'ten miras kalmış kutsal sözlerin kitaplaşma sürecine dair somut bir bulgu bugüne değin saptanamamıştır. Bilinen ya da daha doğru bir söylemle tahmin edilense, Zerdüşt'ün aktardığı kutsal sözlerin Medli Moglar (Maguslar, Magi) tarafından ezberlenip, halka sözsel olarak sunulmuş olduğudur. Misyonları Zerdüşt dininin yaşatılması olan Mogların, Medlerle birlikte Anadolu'ya ilk defa MÖ 590'larda misyoner olarak girmiş ve sonrasında belki de hiç geri dönmemiş oldukları düşünülebilir. Tek tanrı, peygamber, vahiy sisteminin Önasya'daki ilk örneği olan erken Zerdüşt dini, özellikle Akhaimenid Dönemi'nde (MÖ 550-330) Anadolu'ya yayılırken Mogların tek ruhban sınıf olduğu anlaşılmaktadır.

Genç ve yaşlı Zerdüşt yanyana

Antik Dönem'de yaşamış (MÖ 628-551) olan ve bugüne dek herhangi bir tasviri bulunmayan Zerdüşt'le ilgili tüm betimlemeler yenidir. Bu kompozisyonda kutsal ateşin yandığı ateşdanın sol tarafında yaşlı Zerdüşt, sağ tarafında ise genç Zerdüşt resmedilmiş. Figürlerin başları üzerinde dinin tanrısı Ahura Mazda'nın sembolü Faravahar yer alıyor.

Kürtlerin tarihi nerede başlıyor?

Kürtler, Zerdüşt dininin yayıldığı ve yaşandığı Önasya coğrafyası halklarındandır. Kökenleri konusunda belirsizlik bulunmakla birlikte Kürt adı ile Kürdistan coğrafi teriminin 11. yüzyıldan erkene gitmediği bilinmektedir. Başka bir deyişle Kürt adını antik çağlarda izleyemiyoruz. Kürtlerin tarih boyunca dillerini yazıya geçirmemiş yani kendilerini öz kaynakları ile anlatmamış olmaları, kökenleri, siyasi tarihleri ve dinleri konusunda yaşanan tartışmaların en büyük nedenidir. Bu tartışmalar çerçevesinde milliyetçi duygularla beslenen Kürt tarihi, MÖ 3500'lerde Sümerlerle başlatılmış; Akkad, Assur, Babil,

Elam, Guti, Lulubi, Kassit, Hurri, Subartu, Hatti, Luvi, Hitit, Geç Hitit, Mitanni, Urartu, Frig, Kimmer, İskit, Med ve Parth kültürleri sahiplenilerek 3-4. yüzyıllara değin getirilmiştir.

Birbirlerinden farklı coğrafyalarda yaşamış, değişik kökenlere ve etnik yapılanmaya sahip devlet, krallık ve kültürleri kendi ataları olarak gören araştırmacıların hiçbir filolojik, tarihsel ve arkeolojik kanıta sahip olmayan bu kimliklendirme çalışmaları, tarih ve arkeoloji bilimlerini kirletmekten öteye gitmemiştir. Kürdoloji uzmanlarının Kürt tarihini son 30 yıldır özellikle Urartular, Medler, Kardukhlar ve Parthlar noktasında çalışma gayreti içinde oldukları gözlenmektedir. Bunlar içinde Hurri kökenli Urartuların bugünkü Kafkas halkları ile bağlantıları bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Partların ise Orta Asya kökenli oldukları bilinmektedir. MÖ 400'lü yıllarda Ksenophon'un *Onbinlerin Dönüşü* (*Anabasis*) adlı eserinde anlattığı Kardukhların Kürtlerle arkeolojik ve kültürel bağlantıları bugüne değin saptanamamıştır.

İran topraklarının köklü uluslarından biri olan Medler, Herodotos gibi tarihsel olayları, şahsiyetleri ve coğrafya ögelerini aktarmış bir gözlemci ve kaydedicinin önemli ölçüde dikkatini çekmiştir. Herodotos'un Med kralları temelindeki aktarımlarının Assur kaynaklarınca da doğrulanması, tarihçinin Anadolu ve yakın çevresi hakkındaki bilgilerinin güvenilirliğini teyit etmektedir. Medlerin askerî, siyasi ve dinsel önemlerinin tarih yazımındaki ağırlıklarına karşın, anavatanları olan Kuzeybatı İran da dahil olmak üzere Doğu ve Orta Anadolu'da tatmin edici ölçüde arkeolojik izleri saptanamamıştır.

Medlerle ilgili en önemli bulgular yalnızca Pers sanatında gözlenmektedir. Persepolis Apadana Sarayı kabartmalarında Perslerden farklı olduklarını yansıtan saç, sakal ve kıyafetleri ile betimlenmiş olan Medlerin hangi gerekçelerle Kürtlerle ilişkilendirildiği konusu izaha muhtaç bir husustur. Başka bir deyişle, kendilerine ait yazıları olmayan, tarihlerini ve kültürlerini kendi kaynakları ile anlatamamış, arkeolojik olarak

Kutsal ateşle açılan ibadethane

2016'da Kuzey Irak'ın Süleymaniye kentinde kurulan Ateşgede'nin açılış töreninde yakılan kutsal ateş (üstte). Süleymaniye Ateşgedesi'nin girişi (altta).

kimliklendirmesi yapılmamış Medlerin, ancak 11. yüzyıldan itibaren tarihsel temelde izleyebildiğimiz Kürtlerle olan akrabalık bağlantısı, bilimsel temelleri olmayan ve ciddiye alınmayacak bir söylemdir.

Kürtlerin çok büyük çoğunluğu günümüzde İslâm dinine mensuptur. Türkmenler ve Oğuzlar 11. yüzyılda Anadolu'ya geldiklerinde Müslüman Kürtlerle karşılaştılar. Kürtlerin İslâm dinine girişi 7. yüzyılda başlayan ve devam eden Arap akınları sürecinde yüzyıllar boyunca gerçekleşmiş olmalıdır. Kürtlerin yaşadığı Doğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya coğrafyası İslâmiyet öncesinde paganizm, Zerdüşt dini, Yahudilik ve Hıristiyanlığın yayılım alanları içinde bulunuyordu. Göbeklitepe döneminden (MÖ 10.000) başlayan süreçte bölge halkları sözkonusu dinlerin mensubu olmuşlar; bunlarla ilgili kutsal alanlar, tapınaklar inşa etmişler; heykeller şekillendirmişler; ritüel ve pratiklerle ilgili eşyalar kullanmışlardır.

Din değiştirme eylemleri

Son yıllarda Ortadoğu'da Kürtlerin dinsel durumları ile ilgili oldukça ilginç gelişmeler yaşanmaktadır. 2000'li yılların başında bazı Kürt aydın ve politikacıların, atalarının Zerdüşt dinine mensup oldukları temelindeki söylemleri ile hızlanan faaliyetler, günümüzde yoğun din değiştirme eylemlerine dönüşmüş bulunmaktadır. 2012'de İsveç'in başkenti Stockholm'de ilk Kürt Zerdüşt Tapınağı'nın açılmasıyla mimari bir kimlik kazanan dinsel dönüşüm, 2016'da Kuzey Irak'ın önemli kentlerinden Süleymaniye'de bölge yönetimi desteğiyle kurulan bir ateşgede ile devam ettirilmiştir. Aynı yıl, Irak Kürdistan Özerk Yönetimi hükümeti 100 bin vatandaşın yakın zamanda Zerdüşt dinini kabul ettiğini beyan etmiş ve 12 yeni ateşgede inşa etmek için bağış talep etmiştir. Bu arada Zerdüşt dinini tanıtmak için birçok kentte seminerler düzenlenmiş ve Zerdüşt nüfusu artırılmaya çalışılmıştır. Özellikle genç nüfusu hedefleyen bu süreç, bölge yönetiminin resmî olarak Zerdüşt dinini tanımasıyla hız kazanmıştır.

Zerdüşt dini ile Kürtler birarada değerlendirildiğinde, mekan ve zaman temelinde önemli sorunlar bulunduğu görülmektedir. Zerdüşt dini bilindiği kadarıyla 2600 yıl önce, yani MÖ 6. yüzyılda ortaya çıkmıştır. En erken arkeolojik bulguları Orta Anadolu ile Orta Asya'da MÖ 5. yüzyıla tarihlenirken, günümüz Zerdüşt dininin kutsal kitabı ve yazılı kaynakları ancak Geç Sasani yani Erken İslâm Dönemi'ne (7. yüzyıl) değin izlenebilmektedir. Bu uzun tarihsel süreçte Medler, Akhaimenidler, Parthlar ve Sasaniler gibi İranlı halkların yanısıra Kızılırmak Havzası Geç Demir Çağı (MÖ 6-4. yüzyıllar) Anadolu toplumları, arkaik Ermeniler ile bazı Orta Asyalı toplulukların bu dine mensup olduklarına işaret eden kutsal alanlar, ateşgedeler, ateşgahlar, kutsal eşyalar, ölü gömme gelenekleri ile ilgili buluntular, sikkeler ve tarihsel

Ateşgedede ibadet

Süleymaniye Ateşgedesi'nin mobedi yani dinî görevlisi, yerel halkla birlikte (en üstte). Süleymaniye Ateşgedesi'nde dua seremonisi (üstte).

kayıtlar mevcuttur. Söz konusu arkeolojik bulgular ve yazılı belgeler Kürtler için bahsedilen Zerdüşt dini sürecinin yerel tarihçilerin anlattığı gibi olmadığını göstermektedir.

Bugüne değin Doğu Anadolu ile Kuzey Irak coğrafyasında yapılan arkeolojik kazılarda Kürtlerle ilişkilendirilebilecek herhangi bir arkeolojik bulguyla karşılaşılmadığı gibi, Herodotos (MÖ 5. yüzyıl) ile başlayan tarihsel kayıt sürecinde Kürtlerin Zerdüşt dini mensubiyeti, tapınımları ya da ateşgedeleri ile ilgili bir bilgiye de rastlanmamıştır. Ayrıca Kürt tarihinde Zerdüşt dinine mensup bir şahıs da bilinmemektedir. Yerel tarihçiler tarafından ısrarla gündemde tutulan, Zerdüşt'ün bir Kürt peygamberi olduğu hususunda yapılan değerlendirmeler tümüyle gerçek dışıdır. Ulaşılabilen en erken bulgular Sasani Dönemi'ni gösterse de geleneksel kayıtlar Zerdüşt'ün Geç Demir Çağı'nda yaşamış olabileceğini göstermektedir. Ayrıca Zerdüşt'ün doğduğu ve yaşadığı toprakların neresi olduğu tam olarak bilinmemektedir.

İslâmiyet öncesine giden Yezidilik

Bugün Kürtler arasında İslâmiyet dışındaki en önemli ve yaygın din Yezidiliktir. Bölgede 600 bin mensubu bulunan bu dinin kökleri İslâmiyet öncesine uzanmaktadır. Yezidi dininin Kürtler dışında mensubu yoktur. Bu ilginç durum kendilerine İslâmiyet dışında tarihsel köken arayan araştırmacılar tarafından hiçbir zaman dikkate alınmamıştır. Yezidiler ise Zerdüşt dini ile ilgili etkileşimleri bugüne kadar daima reddetmişlerdir. 2013'te Kuzey Suriye bölge halkına propaganda yapmak amacıyla Afrin'e bir Zerdüşt heykeli dikilmiş, ancak bölgenin Yezidi lideri sözkonusu heykelin Yezidi dinini temsil etmediğini ve dinleri ile bir bağlantısı bulunmadığını açıklamıştır.

Önasya arkeolojik, tarihsel ve dinsel gerçeklerle dolu büyük bir coğrafyadır. Arkeoloji bir öğrenme sürecidir ve en önemli özelliği tarih bilimine gerçeklik katmasıdır. Önasya'nın Göbeklitepe'den başlayan din ve inanç sistemleri içinde kimlerin hangi dinlere inandığı, hangi toplumların nerelerde tapınaklar yaptığı ve bunları hangi heykellerle donattığı arkeolojik kazıların sunduğu bulgular ışığında bilinmektedir.

Sonuç olarak Kürtlerin İslâmiyet öncesi tarihsel süreçleri, bugünkü belgeler ve arkeolojik bulgular açısından bir "Karanlık Çağ" niteliğindedir. Bu bakımdan Kürtlerin Zerdüşt diniyle olan bağlantıları hususunda bilimsel verilerden yoksun durumdayız. Eğer Kürtler İslâmiyet öncesinde Zerdüşt dinine mensup iseler, tarihsel ateşgedeleri var mıydı? Varsa bunlar nerelerdeydi? Ne zaman inşa edilmişler ya da yokedilmişlerdi? Arkeolojik kalıntıları bugüne değin ortaya çıkmayan ateşgedelerden bahseden kronikler var mıdır? Bu ve benzeri soruların yanıtları henüz verilememiştir. Buna karşın Önasya coğrafyasındaki kazılar, arkeolojik bulgular ve tarihsel kaynaklar, Kürtlerin Zerdüşt dini ile ilgili bahsedilen geçmişlerine ait herhangi bir bulgu sunmamıştır.

Faravaharlı bayrak

Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi, Zerdüşt dinini tanıtmak için özellikle çocuklara yönelik etkinlikler yapıyor (üstte). Ahura Mazda'nın sembolü olan Faravaharlı bayrak, Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nin Zerdüşt dinine bakış açısını da yansıtıyor (altta).

#tarih

TURKCELL DERGİLİK
UYGULAMASINDA

kültür ve sanat 75 yıldır Yapı Kredi'nin gönüllü koruması altında

Kültür ve sanatın bankası Yapı Kredi, ülkemizin en uzun süreli yayımlanan çocuk dergisinden, ilk özel tiyatronun kurulmasına, tamamı renkli ilk Türk filminden Türkiye'nin ilk fotoğraf yarışmasına kadar kültür ve sanat alanında pek çok ilke imza atmış köklü bir kurum.

Kuruluş yıllarından bu yana odağından kültür ve sanatı hiçbir zaman eksik etmeyen bankanın ülkemize en önemli armağanlarından biri ise Yapı Kredi Koleksiyonları… Farklı alanlardan sayısız eserin korunup gelecek nesillere aktarılması amacıyla hayata geçirilen Yapı Kredi Koleksiyonları, uzun yıllardır şahsi kütüphanelerin, özel arşivlerin ve koleksiyonların satın alınması yoluyla oluşturulmaya devam ediyor. Bankanın 75. yaşını kutladığı bugünlerde resimden sikkeye, tombaktan nadir kitaba çok geniş bir yelpazeyi kapsayarak bir kültür hazinesi niteliği taşıyan Yapı Kredi Koleksiyonları'nın değeri daha net anlaşılıyor. Yapı Kredi, koruyucu koleksiyonerlik anlayışıyla yıllardır bakımını yaptığı bu değerli eserlerden seçkileri ülkemizin farklı şehirlerinde kamuya açık sergilerde sanatseverlerle buluşturarak kültür sanata erişimde de sınırları kaldırıyor.

"Yapı Kredi Koleksiyonu'ndan Renkler" adını taşıyan sergiler Bursa ve Ankara'nın ardından önümüzdeki günlerde İzmir ve Antalya'da düzenlenecek. Osman Hamdi Bey'den İbrahim Çallı'ya, Neşet Günal'dan Cevat Dereli'ye Türk resminin öncü isimlerinin en değerli eserleri belki de ilk defa bu şehirlerdeki sanatseverlerin karşısına çıkacak.
"Yapı Kredi Koleksiyonu'ndan Renkler" sergisinin fotoğraf tutkunlarını heyecanlandıracak bir yönü de var. 35 binin üzerinde fotoğrafla tarihe ışık tutan Selahattin Giz Koleksiyonu'ndan değerli karelerin bir kısmı da sergi duvarlarından ziyaretçilere göz kırpıyor.

YapıKredi 75. YIL

Bu bir ilandır.

fotoğraflarla Atatürk

Atatürk, 1936 yılında Beylerbeyi Sarayı'nda bir baloda dans ederken...

Mustafa Kemal Atatürk, 1927 yılında Darülfünun'un hatıra defterini imzalıyor.

Mustafa Kemal Atatürk, 1933 yılında Yugoslavya Kralı Karacorceviç ve eşi Kraliçe Mari'yi Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile karşılarken...

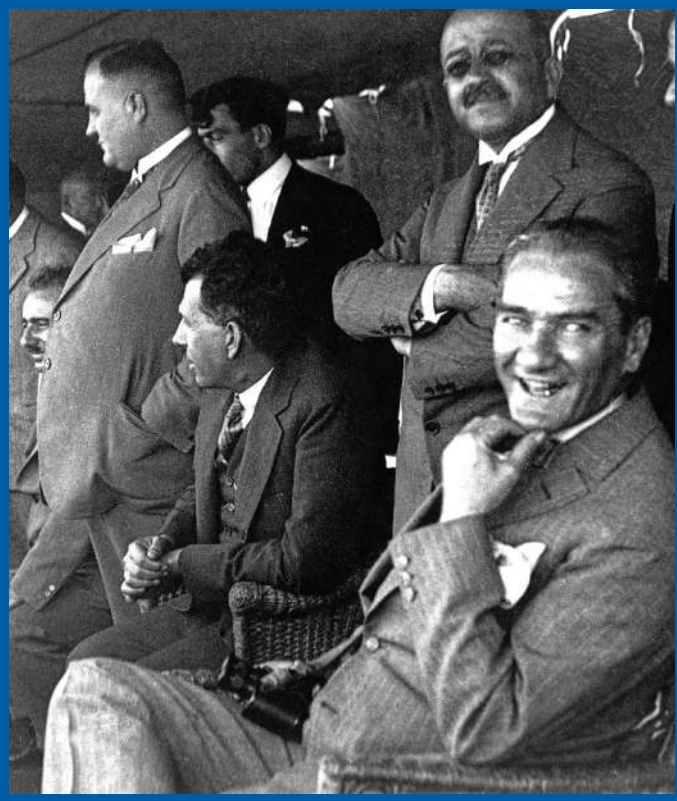

Atatürk, 1936 yılında Ertuğrul yatından Moda Deniz Yarışları'nı izlerken...

Bu bir ilandır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 1927 yılında TBMM Başkanı Kazım Özalp ve İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ ile birlikte İstanbulluları selamlıyor.

Atatürk, 1934 yılında İstanbul'a gelen İran Şahı Rıza Pehlevi'nin vagondan inmesine yardım ediyor.

Atatürk ve Kral VIII. Edward, 1936 yılında Beyoğlu'ndaki İngiltere Büyükelçiliği binasına giderken...

Atatürk 1933 yılında Haydarpaşa Garı'ndan çıkarken küçük bir kız çocuğu onu karşılıyor.

Moda Deniz Kulübü'nün 1935 yılında yapılan açılış törenine, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Ekonomi Bakanı Celal Bayar ve Afet İnan'la birlikte katıldı.

tarihe tanıklık eden arşiv: Selahattin Giz Koleksiyonu

Bu değerli koleksiyonda yer alan karelerin izini sürmeden önce Selahattin Giz'in ülkemizin yakın tarihine tanıklık eden hayat hikâyesini okumakta fayda var. 1914 yılında Selanik'te doğan Selahattin Giz, ilk fotoğraf çalışmalarına amcasının hediyesi olan makineyle başlar. Galatasaray Lisesi yıllarında aldığı 6x9 ve 6x12'lik Zeiss marka bir makineyle ilk ciddi deneyimlerini kazanır. Okul arkadaşı Doğan Nadi'yle yaz aylarında çektikleri fotoğrafları Cumhuriyet gazetesinin karanlık odasında yıkamaları ve milli maçta çektiği bir fotoğrafın gazetede yayımlanmasıyla 43 yıl sürecek Cumhuriyet yılları başlar. Cumhuriyet gazetesinde çalıştığı 43 yıl boyunca, gazetede kurduğu "fotoğrafhane" dönemin fotoğrafçılarının buluşma noktası olurken, dev bir arşivin doğmasına olanak sağlar.

Selahattin Giz Koleksiyonu'nda, 1900'lerin ikinci çeyreğine dair sosyal, ekonomik, siyasi, sportif, eğlence, eğitim, adliye, mimari gibi konuları aktaran görüntüler, geçmişin geleceğe taşınması açısından büyük önem taşır. Özellikle Atatürk ve spor fotoğraflarının koleksiyonda özel bir önemi bulunur. Zengin Atatürk koleksiyonunda; birçok yabancı devlet adamının ziyareti, Dil Kurultayı, Tarih Kurultayı, Dolmabahçe Toplantıları, Ankara-İstanbul tren seyahatleri, Florya Köşkü, deniz banyoları, dinlenceler ve balolardan kareler görülebilir. Atatürk'ün ölümünden sonra naaşının Dolmabahçe'den alınıp, gemi ile trene ve sonra Ankara Etnografya Müzesi'ne nakli sırasında çekilen fotoğraflar ön plana çıkar. Yaklaşık 2500 kareden oluşan bu fotoğraflarda Ata'nın huzurunda son görevini yerine getiren insanlar görülür.

Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesinde Mustafa Kemal'i Ankara'ya uğurlayanlar arasında kardeşi Makbule Hanım da bulunuyordu.

Bu bir ilandır.

YapıKredi 75. YIL

eski İstanbul fotoğraflarıyla geçmişe yolculuk

Salacak sahilinden Kız Kulesi manzarası

Tünel'den Taksim'e uzanan kentin kültür ve eğlence merkezi olarak nitelendirilen eski adıyla Cadde-i Kebir günümüzde İstiklal Caddesi. (Galatasaray Meydanı)

Fransız mimar Alexander Valley tarafından inşa edilerek 1891'de açılan Pera Palas Oteli

1929 kışında boğaz buzlar altında

Günümüze kadar dört kez yenilenen Galata Köprüsü'nün 1910'lardan 1990'lara kadar en uzun sürmüş biçiminin 1940'lardaki görünümü.

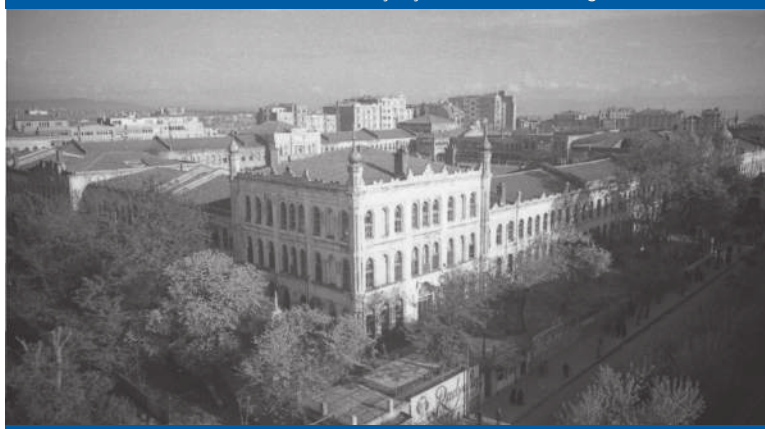

Bir dönem avlusu stadyum olarak da kullanılan Taksim Topçu Kışlası

1950'lerin sonunda kuş bakışı Beşiktaş semti ve Dolmabahçe

YapıKredi 75. YIL
Bu bir ilandır.

Tepebaşı Meydanı ve şehir tiyatrosu binası
(Bugünlerde TRT binasının bulunduğu alan)

1928 yılı Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın açılışı

Taksim Meydanı

Bugünkü Valikonağı Caddesi

İstanbul'dan insan manzaraları

Tepebaşı Gazinosu Suare, 1930'lu yıllar

Toptan Satış Yeri

Bu bir ilandır.

YapıKredi 75. YIL

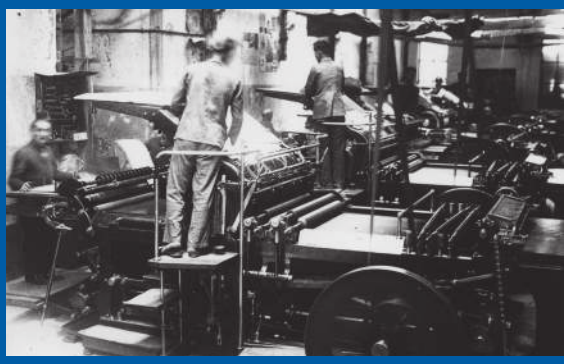

Gazete matbaası, 1930'lu

Dokuma Fabrikası, 1930'lu yıllar

İplik Fabrikası, 1930'lu yıllar

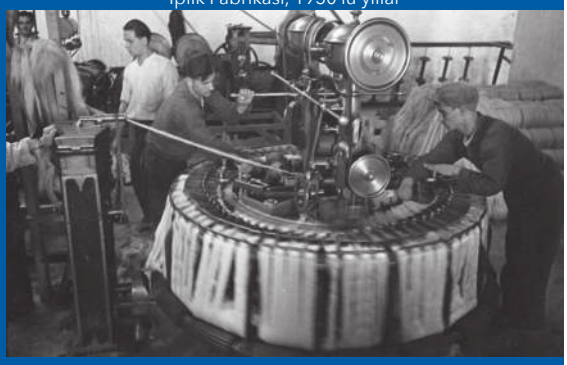

İplik Fabrikası, 1930'lu yıllar

Dokuma Fabrikası, 1930'lu yıllar

sanayileşme döneminden kareler

İplik Fabrikası, 1930'lu yıllar

Ford Fabrikası, 1930'lu yıllar

35.000 fotoğraflık dev arşiv, yıllar boyunca büyük emek ve özenle korundu

Selahattin Giz, 20 Şubat 1994'te İstanbul'da aramızdan ayrılırken geriye, meslek yaşamı boyunca kendi deyimiyle, "sefilden sefire kadar" her türlü insanı ve her türlü olayı görüntülediği yaklaşık 35.000 fotoğraftan oluşan bir arşiv bıraktı. Bu arşivin tamamı Yapı Kredi tarafından 1996 yılında satın alınarak "Yapı Kredi Tarihi Arşivi Selahattin Giz Koleksiyonu" adı altında korumaya alındı. Koleksiyondaki cam ve negatif görüntülerin korunabilmesi amacıyla teknik çalışmalar yapıldı. Koleksiyon içinde bulunan fotoğrafların genel olarak konu başlıkları belirlendi ve bu değerli koleksiyon dijital ortama aktarıldı. 30 ana, 300 de alt başlık oluşturularak Yapı Kredi'nin bir kültür hizmeti olarak araştırmaya açılan fotoğrafların önemli bir kısmına bankanın 75. yılı dolayısıyla arşivini dijital ortama taşıdığı **yapikredisanalmuze.com** web sitesinden ulaşılabilir.

YapıKredi 75. YIL

Bu bir ilandır.

1876'DA İMPARATORLUĞUN ZİRVESİNDE BÜYÜK KAOS

Yazıldı fermanlar 'hal'edildi' sultanlar katledildi Bakanlar

OSMANLI DEVLETİ'Nİ SARSAN 3 AY

Mehmed Hamdi Efendi'nin "İnşa'-i Dağarcık" adını verdiği günlüğü (mecmua), payitahtta yaşanan en krizli döneme (30 Mayıs-31 Ağustos 1876) ışık tutuyor. Osmanlılar dışarıda büyük problemler yaşarken, önce Sultan Abdülaziz sonra Sultan 5. Murat "delirdikleri" gerekçesiyle tahttan indirilmiş; darbeleri de bizzat göreve getirdikleri Bakan, komutan ve şeyhülislâm gerçekleştirmişti! Çerkes Hasan namında bir subay ise Bakanlar Kurulu'nu basarak iki paşayı ve birçok görevliyi öldürmüştü.

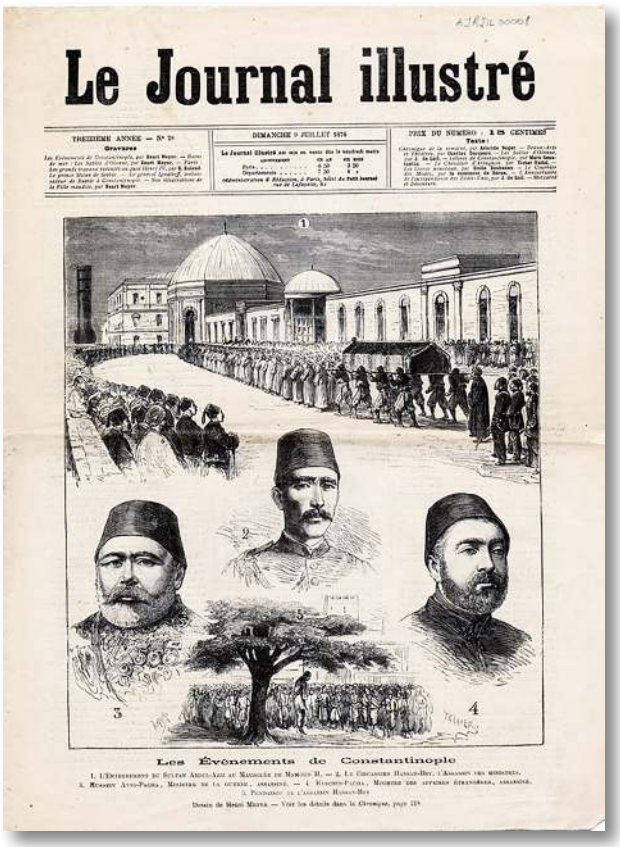
Le Journal illustré

Les Événements de Constantinople

✎ NECDET SAKAOĞLU

Mecmua sahibi özenle ciltlettiği defterini, Bâbıâli 'rika'sıyla anılar, resmî-özel yazı örnekleri, Rus Harbi belgeleri, notlar, hesaplar, derlemeler, manzumeler, güfteler, müzik notaları, marşlar, ilaç tertipleri... ile doldurmuş. Bu derli toplu, iyi korunmuş elyazması, bize yüzelli yıl önceki dünyamızdan haber ve bilgiler ulaştıran bir kaynak değerinde.

İşlek yazısıyla mecmuayı derleyip toplayan (tedvin eden) Mehmed Hamdi hakkında bilgi bulamadık. Sultan Abdülaziz ve 2. Abdülhamid dönemlerinde kalem denen sekreterliklerde metinler kuran, yöneticilere yakın bir kalem şefi olmalı. Elyazması yapıtın ilk yaprağında "İnşa-ı Dağarcık" (örnek seçkiler dağarcığı) adı, sayfanın altına da imzası okunuyor.

Yazar mecmuayı, türlere ve konulara göre düzenlenmemiş. Örneğin, sadrazama yazılan bir bayram tebrikinin altına recüliyeti (erkeklik gücünü) artırıcı, bademli-fındıklı-fıstıklı bir "tertip" yazmakta sakınca görmemiş. "İstanbul'da Yedikule dahilinde kâin, mutasarrıfı olduğu Ayasofya-ı kübra vakfına mer-

Manşette bir idam

Çerkes Hasan vakasını kapağına taşıyan *Le Journal illustré*, öldürülen Hüseyin Avni Paşa (solda), Raşid Paşa (sağda) ve Çerkes Hasan'ın (ortada) portrelerine yer vermiş. Ayrıca Çerkes Hasan'ın idamını da tasvir etmiş.

but (bağlı) dükkan"a ait beratın Rumi 1290'da (1874) yenilendiği de mecmuanın 2. yaprağında açıklanmış. Bu kayda bakarak Mehmed Hamdi'nin köklü bir İstanbullu olduğunu söyleyebiliriz.

İzleyen yapraklarda, mektup ve belge örnekleri yani "inşa"-lar var. Bu özgün metinlerden Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerini işaret eden, örneğin "Seraskerden Sadaret-i 'uzmâya 12 Eylül 87 (25 Eylül 1871) tarihli tezkire veya Koca Mustafa Paşa Camii şerifinin "Ğunude-i ref-ref-i zemin olan" yani çayır-çimen altında ölüm uykusuna çekilen Sünbül Sinan soyundan imamın yerine bir aday önermesi; kendisinin Bağdat vilayetine atanmasına aracılık eden kişiye yazdığı teşekkürname de saygın bir kişi olduğuna kanıt. Başka yapraklarda, Ramazan, bayram, sene-i cedide (yeni yıl) tebrikleri de var.

Buraya onun "İnşa-i Dağarcık"ından, 1876'daki taht değişikliklerine dair alıntıladığı iki hal' fetvası ile "Çerkes Hasan Vak'ası" anlatısını aldık.

Hal' ve cülus oyunları, fetva darbeleri

Tanzimat'ın saraya yakın genç vezirlerinden Mahmud Celaleddin Paşa (öl. 1899) *Mir'at-ı Hakikat* adlı anılarında, "Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi için yazılan fetvadaki gerekçe, şuurunun bozuk olmasıydı" der. Yerine geçen yeğeni 5. Murad'ın üç aylık saltanattan düşürülmesindeki fetvada da gerekçe cünunluk (delilik-cinnet) olduğundan, "Tanrı birine kuyu kazanı aynı kuyuya düşürür" hikmetini anımsatır. Paşa, bu fetva oyunlarının arkasındaki ihtirası da Midhat Paşa'nın yorumuyla saltanat naipliği (diktatörlük) taslayan Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya yükler ve "Onu da Çerkes Hasan öldürdü" der.

Mehmed Hamdi, "İnşa-i Dağarcık"ta anılan fetvalara bir sayfa ayırmış. Adı geçenin, 1876'nın Mayıs-Haziran ve Ağustos aylarında yaşanan iki hal' (tahttan indirme), iki cülus ve Çerkes Hasan suikastına tanıklık ettiği veya yakından izlediği de yazdıklarından anlaşılıyor. Hal'lerin ilkinde Sultan Abdülaziz, ikincisinde yeğeni ve ardılı 5. Murad "deli" denilerek tahttan indirilmiş, 1876'nın üç ayında Osmanlı hanedanının deli denen iki padişahın hal'ini, ayrıca birinin gizemli ölümünü ve iki de cülus yaşaması bir kaostur. Bunları gerçekleştiren "hal ve akd erkânı" veya "erkân-ı erbaa" (dört yetkin) denen kadro da Sadrazam Mütercim Rüşdî, Şurayı Devlet Reisi Midhat, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Şeyhülisâm Hasan Hayrullah Efendi olmuştu. İşin ilginç tarafı, bu fetva darbelerine karşın bu kişileri nazırlık, komutanlık, şeyhülislâmlık makamlarında tutanlar da deli ilan ettikleri aynı padişahlar ve "vehimli" dedikleri 2. Abdülhamid olmuştur.

Sürecin ilk günlerinde devrik Abdülaziz'in gizemli ölümüne koşut, Çerkes Hasan suikastinde de Rüşdî ve Midhat

Büyük hakaret

30 Mayıs 1876'da tahttan indirilen Abdülaziz, Çırağan Sarayı'na götürülmeden önce iki gün kaldığı Topkapı Sarayı'nda, kendisini "efendi" kıyafetine sokan iki mabeyincinin arasında...

Paşalar kurtulurken, dörtlünün güçlüsü Hüseyin Avni Paşa öldürülmüştü.

1876'nın 30 Mayıs-31 Ağustos arasında bu tragedya dizisi yaşanırken, Meşrutiyet'i ilan edelim-etmeyelim tartışmaları, uluslararası baskılar, talebe-i ulum kıyamı, Sırbistan ve Karadağ isyanları, eli kulağında 93 Harbi (1877-78 Savaşı), seferberlik telaşı ve daha nice başka sorun Osmanlı dünyasını buhrana boğmuştu. Bu ortamda tahtan indirmelerin sağlık raporlarına gerek duyulmaksızın şeyhülislâmın iki satırlık "delilik" fetvası ile yapılması herhalde aymazlıktı. Usul gereği fetvalarda kişilerin özel adları yazılmadığından, Abdülaziz ve 5. Murad "herhangi kişi" anlamında "zeyd" denilerek aşağılanmıştı! Sonraki 2. Meşrutiyet döneminde de şeyhülislâmdan fetva alındıktan sonra Meclis-i Millî'deki oylamayla bu kez 2. Abdülhamid tahttan indirilecektir (1909). Çerkes Hasan'ı suikaste yönelten nedenler: Bağdat'a sürülmesi, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip dört gün sonra intiharı, bundan bir hafta sonra Abdülaziz'in eşlerinden ve aynı zamanda Hasan'ın kızkardeşi Neş'erek'in de ölmesi olmuştu. Bu olanlardan başta Hüseyin Avni ve adı geçen paşaları sorumlu tutan Çerkes Hasan, öldürülmeyi göze alarak bu katliamı gerçekleştirecektir. Suikaste kadar olayların sırası şöyledir: 30 Mayıs'ta Abdülaziz tahttan indirilir; 4 Haziran'da intihar eder veya öldürülür; 12 Haziran'da hasta Neş'erek Kadınefendi gördüğü hakaretlerin de etkisiyle vefat eder; 15 Haziran akşamı Çerkes Hasan, Mithad Paşa'nın konağını basarak cinayetleri gerçekleştirir.

"İnşâ'-ı Dağarcık"ın yazarı Mehmed Hamdi, 15/16 Haziran gecesi, Beyazıt'ta Midhat Paşa Konağı'ndaki Meclis-i Vükelâ toplantısını basan Çerkes Hasan'ın katliamına tanıklık etmişti. Olayı her ne kadar 3. şahıs

Tek kişilik ordu

Çerkes Hasan tek başına bir vezir konağını basarak toplantı halindeki kabineden iki paşayı, ayrıca bir subayla iki ağayı öldürmüştü.

'İMAMLIĞI DÜŞER Mİ? ALLAHÜ ALEM OLUR'

Abdülaziz ve 5. Murat'ı tahttan indiren fetvalar

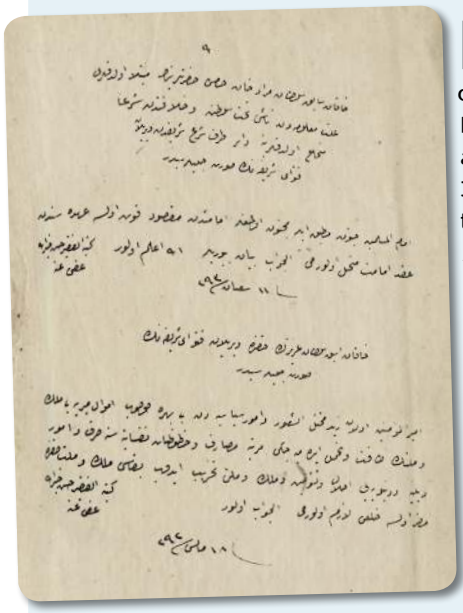

Mehmed Hamdi'nin "İnşa'i Dağarcık"a aynen yazdığı, 30 Mayıs 1876 tarihli Sultan Abdülaziz'in hal' fetvası:

"Hakan-ı esbak (eski hakan) Sultan Abdülaziz'in hakkında verilen fetva-yı şerifenin suret-i celilesidir: Emirü'l-mü'minîn (halife) olan Zeyd, muhtelü'ş-şu'ur (delirmiş) ve umûr-ı siyasiyeden bi-behre (yönetim işlerinden uzak) olub emvâl-i mîrîyeyi (kamu varlıklarını) mülk ve milletin takat ve tahammül edemeyeceği mertebe (düzeyde) masarıf-ı hututat-ı nefsâniyesine sarf (sınırsız kişisel isteklerine harcamış) ve umûr-ı diniye ve dünyeviyeyi ihlâl ve teşviş (din ve dünya işlerini karıştırmış) ve mülk ve milleti tahrib edüb bekası (varlığı) mülk ve millet hakkında muzır (zararlı) olsa hal'i (indirilmesi) lâzım olur mu? El-cevab olur. Ketebe'l-fakir (yazan) Hasan Hayrullah afi anhû (Tanrı bağışlasın) 18 Mayıs 292" (30 Mayıs 1876).

"Dağarcık"ın aynı sayfasının üst kısmında da 31 Ağustos 1876 tarihli aynı şeyhülislamın yazdığı 5. Murad'ın tahtan indirilmesini bildiren fetva yazılı:

"Hakan-ı Sabık Sultan Murad Hân-ı Hamis (5.) Hazretlerinin mübtelâ oldukları illet-i ma'lûmeden nâşi (bilinen hastalığından) taht-ı saltanat ve Hilâfetden (tahttan ve halifelikten) şer'an münhâl' olduklarına (boşta sayıldıkları) taraf-ı şer'i-şerîfden verilen fetvâ-i şeri inşa-i Dağarcık'a fenin suret-i celilesidir (yüce içeriğidir): İmâmü'l-Müslimîn (halife) cünun-ı mutbık ile mecnun (iyileşmez deli) olmağla imâmetden maksud fevt olsa (halifelikten amaç yokolsa) uhdesinden 'akd-ı imâmet münhâl olur mu? (imamlığı düşer mi?) El-cevab beyân buyrula. Allahü alem olur. Ketebe'l-fakir (yazan) Hasan Hayrullah afi anhû (Tanrı bağışlasın) 11Şa'ban 293 (31 Ağustos 1876).

cümleleri kurarak yazmış olsa da değindiği ayrıntılar "gözlemciydi" dedirtmektedir. Özellikle "Ben, arkamdan gelip tuttuğu için..." cümlesi, Mehmed Hamdi'nin hadiseler sırasında bizzat orada bulunduğunu gösterir. Kendisi o facianın içindedir ve Meclis-i Vükelâ'nın veya nazırlardan birinin memurlardandır.

Osmanlı tarihinde bir benzeri olmayan, tek kişinin gerçekleştirdiği bu cinayetin mecmuadaki anlatımı, kaynaklara farklı bilgiler katacaktır:

"4 Haziran 92 (15/16 Haziran 1876-Perşembe) gece vuku bulan vak'a-i fec'iyenin tafsilâtıdır:

Asakir- Şahane kolağalarından (önyüzbaşı) Çerkes Hasan nam câni tebdil-i saltanat-ı seniyeden akdem (taht değişikliğinden önce) Yusuf İzzeddin Efendi'nin yâver-i harb hizmetinde istihdam olunmağla tebdil-i saltanat vukuunda (saltanat değişince) bittabi Çerkes Hasan dahi hizmetten infisal etmesi hasebiyle (açıkta kaldığından) Bağdat canibine memur olur ve mahall-i memuriyetine gitmekten imtinâ eylemesi cihetiyle bâ-emr-i Seraskerîce (Savaş Bakanlığınca) habse ilka olunur (tutuklanır). Mah-ı Haziranın 2. günü merkum mahall-i memuriyetine gideceğini ifade eylemesi üzerine sebebiyle tahliye kılınır.

Katil konağa gelir

Hasan, Perşembe günü Galata canibine geçip altı adet rövelver ile bir hayli fişenk ve bir adet kama dahi mübaya ve iştira edip (satın alır) yevm-i mezkûrun akşamı doğru Serasker Hüseyin Avni Paşa hazretlerinin Üsküdar'da Paşa Limanında kâin sahilhanelerine gidip müşarileyhi (adı geçeni) sual eder. 'a'vanı (uşaklar) dahi müşarileyh burada olmayub bu gece Midhat Paşanın konağında meclis var, oradadırlar cevabı verildikde merkum câni Hasan oradan bir kayığa süvar olup gece saat dört raddelerinde maiyetinde iki şahıs ile beraber Şurayı Devlet reisi übbehetlü Devletlü (eski sadrazam) Midhat Paşa hazretlerinin devlethanelerine (konağına) gelip yanında bulunan avaneleri içeriye duhul etmeyip (girmeyip) câni Hasan yalnızca konağa dahil olur. Ve yukarı sofaya çıkıp Midhat Paşa hazretlerinin a'vanından Yusuf Ağayı bulur.

Öldürülen paşalar

Dönemin diktatör esintili seraskeri (Savaş Bakanı) Hüseyin Avni Paşa askerî kıyafetleriyle görülüyor (solda). Sadrazam Mütercim Rüşdi Paşa ise sivil kıyafetleriyle fotoğraflanmış.

Bir yalan uydurur

Seraskeri görmek istediğini ve işin gayet ehemmiyetli olduğunu ve Tahir Paşa tarafından bir telgraf getirdiğini söyledikte Yusuf Ağa dahi merkum Hasan'a içeri girmek mümkün olmadığını söyleyerek bir oda gösterip meclis tatili zamanına kadar orada oturmasını teklif etmiş ise de merkum Hasan hayır oturmaktan yorgunluk gelmiştir deyip sofada gezinmeğe başlar ve ara sıra meclis odasının cam kapı(sın)dan eğilip içeriye baktığını Yusuf Ağa görünce bu veçhile olan harekât-ı bî-edebânesini (saygısız davranışını) gayet çirkin gördüğünden tekrar odaya girip oturmasını teklif etmiş ise de câni-yi merkum yine gezinmekte devam ettiğini görünce bari serasker paşanın ağası paşaya malumat verip onun üzerine sizi içeriye götürsün diyerek merkum Yusuf Ağa, serasker Paşanın ağasına haber vermek üzere aşağı inmesiyle beraber merkum (Hasan) ber-takrip (aracıkta) orada bulunan Sâlim Ağanın gözünü boyayarak camlı kapıyı açıp Salim Ağa der-akap (hemen) arkasından yetişmek üzere arkasından serigdirmiş (seğirtmiş) ise de zaten meclis hava almak üzere kapı açık bu-

Çerkes Hasan'ın Mithat Paşa köşküne giderek burada Sadrazam'ın başkanlığında toplantı halindeki Bakanlar Kurulu'nu basmasını anlatan 18 Haziran 1876 ve 20 Haziran 1876 tarihli *İstikbal* gazetesinde çıkan haberler.

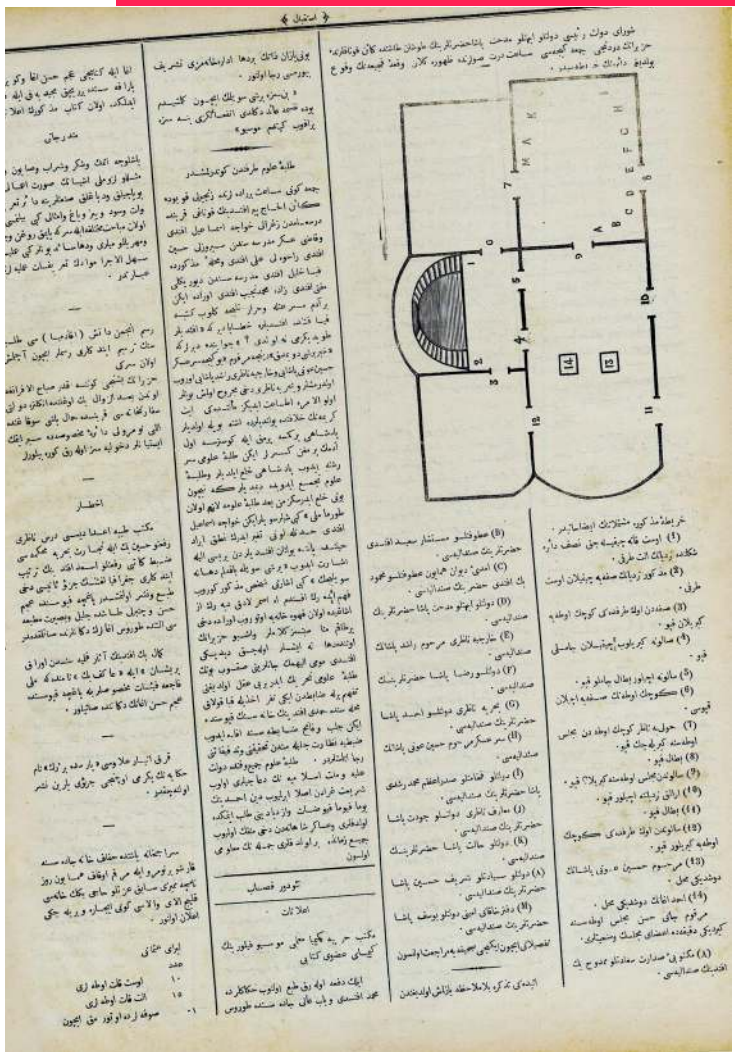

Çerkes Hasan'ın Midhat Paşa köşkünde Bakanlar Kurulunu basarak Serasker Hüseyin Avni Paşa ile Hariciye Nazırı Raşid Paşa'yı öldürmesi ve Bahriye Nazırı Ahmed Paşa'yı yaralaması hadisesi, *İstikbal* gazetesinde ayrıntılı olarak verilmişti. Baskın olayının gerçekleştiği Bayezid'deki Midhat Paşa köşkünde hadisenin vuku bulduğu odanın bulunduğu kat planı verilmiş, bu katta bulunan odalar ile toplantı odasında mevcut olan kişilerin yerlerini işaretleyerek, tabir-i caizse bir olay yeri fotoğrafı çıkarılmıştır.

KAT PLANI KROKİSİ AÇIKLAMALARI

1) Üst kata çıkılan yarım daire şeklindeki merdivenin alt tarafı
2) Merdivenin sofaya çıkılan üst tarafı
3) Sofadan ön taraftaki küçük odaya girilen kapı
4) Salona girilip çıkılan camlı kapı
5) Salona açılan büyük camlı kapı
6) Küçük odanın sofaya açılan kapısı
7) Avluya bakan küçük odadan toplantı odasına girilen kapı
8) Büyük kapı
9) Salondan toplantı odasına girilen kapı
10) Aralık merdiveni açılan kapı
11) Büyük kapı
12) Salondan ön taraftaki küçük odaya girilen kapı
13) Hüseyin Avni Paşa'nın düştüğü yer
14) Ahmed Ağa'nın düştüğü yer

ÇERKES HASAN TOPLANTI ODASINA GİRDİĞİNDE, ODADA BULUNAN MECLİS AZALARININ BULUNDUĞU YERLER

A) Sadaret Mektupçusu Memduh Beyefendi'nin sandalyesi
B) Sadaret Müsteşarı Said Efendi'nin sandalyesi
C) Divan-ı Hümayun Amedcisi Mahmud Beyefendi'nin sandalyesi
D) Midhat Paşa'nın sandalyesi
E) Hariciye Nazırı Raşid Paşa'nın sandalyesi
F) Rıza Paşa'nın sandalyesi
G) Bahriye Nazırı Ahmed Paşa'nın sandalyesi
H) Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın sandalyesi
I) Sadrazam Mehmed Rüşdi Paşa'nın sandalyesi
J) Maarif Nazırı Cevdet Paşa'nın sandalyesi
K) Halet Paşa'nın sandalyesi
L) Şerif Hüseyin Paşa'nın sandalyesi
M) Defter-i Hakani Emini Yusuf Paşa'nın sandalyesi

lunduğu için alel-fütur (çekinmeden) içeri girdikte...

Avni Paşa'yı vurur

... üç adım atar atmaz -Davranma serasker diyerek elindeki rövelveri ateş etmesiyle hemen Hüseyin Avni Paşayı vurur ve Midhat Paşa ve onu müteakiben amedci (dışişleri sekreteri) ve müsteşar ve mektubî-i sadrıpenâhî (sadrazam yazıcısı) beyefendiler, bir baskın zannıyla iki taraflı kapılardan çıkıp merdivenden aşağıya inerler ve Midhat Paşa dahi harem dairesine gidip silah tedarik eder. O esnada Kaptan Paşa merkuma hücum edip arkasından yakalar. Merkum dahi elindeki kama ile müşarileyhi (Kayserili Ahmed Paşayı) birkaç yerinden yaralar. Bu esnada Hüseyin Avni Paşa dahi çarpılarak sofaya çıkar. Cani-i merkum hain, Kaptan paşayı yaralayıp elinden kurtulur. Serasker Paşanın arkasından sergirdip sofada tekrar ateş eder. Ol vakit müşarileyh yere düşer ve cani-i merkum elindeki kamasıyla rast geldiği yerine sebt ederek vurur, öldürür.

Raşid Paşa'yı vurur

O esnada Midhat Paşa Hazretleri, elinde iki süngülü tüfenk ile daire-i haremden gelir. Salona çıkacağı vakit, ağası paşa-yı müşarileyhi taşra çıkartır ve sadrıazamı ve Halet Paşa ve Rıza ve Şerif Hüseyin ve Kaptan Paşalar, meclis odasının yanındaki küçük odaya kaçıp kapıyı sedderler (kapatırlar) ve Cevdet Paşa dahi merdivenden aşağı inip kaçar. Bu aralık cebehane almak için Yusuf Ağa câmeşuy (çamaşır) odasına girmek üzere salona çıkacağı hengâmda (sırada) merkum hain ise Hüseyin Avni Paşanın yanında olduğundan ağa-yı mumaileyhi (adıgeçen ağayı) görür görmez hemen elindeki tabancayı üzerine doğ-

rultur. Ağa-yı mumaileyh kapıyı çekip kaçar. Hain-i merkum tekrar meclis odasına duhul eder (girer). Yalnız sandalye üzerinde taş gibi olmuş olduğu halde oturmakta olan Hariciye Nazırı Raşid Paşayı görmesi üzerine ona dahi bir ateş edip telef eder.

Ahmed Ağa ölür

Badehu (sonra) meclis odasının yanındaki küçük odanın kapısını kapalı gördüğünden sairlerinin orada olduğunu anlamasıyla gelip kapıya dayanır ve ben, arkamdan gelip tuttuğu için -Kaptan Paşayı öldüreceğim, size ziyanım yoktur diyerek kapının açılmasına ıkdam (?) ederse kapı açılır mı? O aralık merkum salona çıkar. Merdivenden baş gösterene hemen ateş eder bir kimse yukarıya çıkamaz. Badehu Midhat Paşanın ağası arkasından gelip elindeki bıçak ile kafasına iki defa vurup cerh ederse de (yaralarsa) başındaki fes ziyade cerhine mani olduğundan ve Ahmed Ağa arkasından dahi bıçaklamış ise de merkum Hasan elindeki rövelver ile ateş edip mumaileyh Ahmed Ağanın gözüne isabet eylemesiyle müte'essiren vefat eder. Binaenaleyh o aralık merkum yine bir zaman merdiven başını zabt etmesi üzerine Asakir-i Şahane (askerler) yetişir.

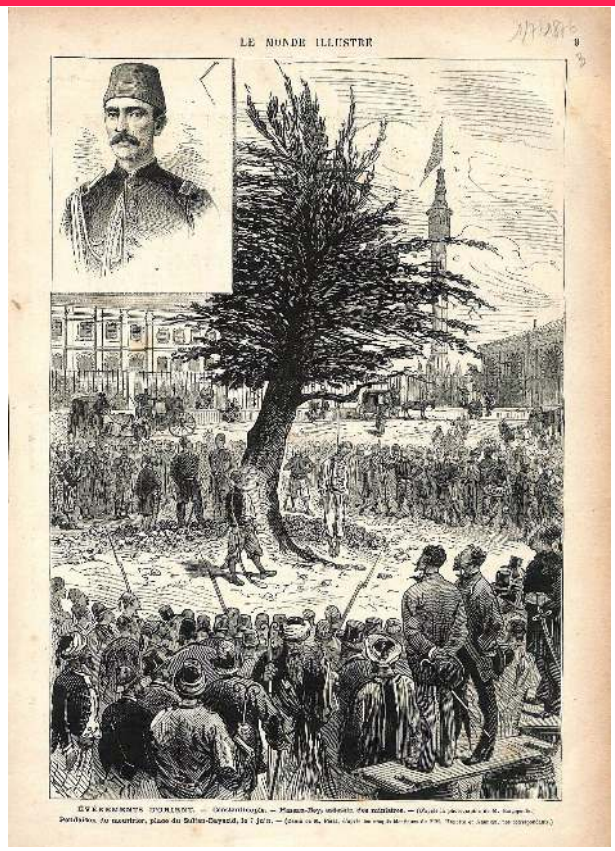

Askere de ateş eder

Halbuki hain, yine mahall-i mezkûrda (orada) olduğundan askere dahi ateş eder. Yüzbaşı askere kumanda etmesiyle Asker-i Şahâne merdivenden yukarıya hücum eder. Merkumun ateş etmesi hasebiyle bir nefer şehit eyler bir nefer mecruh olur. Merkum oradan meclis odasına kaçar kapıyı seddeder (kapatır) ve kapının aralığından salona, askerin üzerine ateş etmeğe başlar ve meclis odasında dahi avizeleri söndürüp ve aralık buldukça perdelere dahi ateş etmekte bir yangın zuhur ettirecek de kendisi halâs olacak! Kapıyı aralayup dışarıya ateş etmekde yüzbaşı dahi içeriye ateş etmekte. Bu minval üzerine haylice uğraşdıkdan sonra mumaileyh yüzbaşı asakir ile beraber kapıya dayanıp içeriye duhul ederler ve süngü ile birkaç yerinden yaralarlar ve merkumu süngü içine alıp salona çıkarırlar.

Şükri Bey de ölür

O aralık sadrıazam (Rüşdi Paşa) hazretlerinin yâver-i harb-i bahriye (deniz savaş yaveri) kolağalarından Şükri Bey dahi salona gelip merkumun böyle büyüklere bulunan hainliği cinayet ve habasetine cüret (?) etmesi cihetiyle belindeki kılıcı çekip merkuma vurmak istedikte hainin ise vurulmuş elinden tabancası alınmış olduğundan hemen-dem merkuma ateş etmesiyle mumaileyh Şükri Beyi dahi vurup telef eder. Merkumu oradan Bab-ı Seraskerîye (Harbiye Nezaretine) götürüp oradan dahi nizâmen silk-i askeriyeden tard olunup (askerlikten çıkartılıp) Bab-ı Zabtiyeye (Polis müdürlüğüne) gönderirler. Cuma ertesi günü alessabah Sultan Bayezid Meydanındaki dut ağacına salb eder (asar), ertesi Pazar günü akşam ezanına kadar durup oradan kaldırılıp bir mahalle tıkarlar. Hain-i din ve millet sonu azizim".

Son durak Beyazıt

Çerkes Hasan olaydan iki gün sonra Beyazıt Meydanı'ndaki dut ağacına asıldı. Hadiseyi tasvir eden çizim, *Le Monde Illustré*'de kullanılmış.

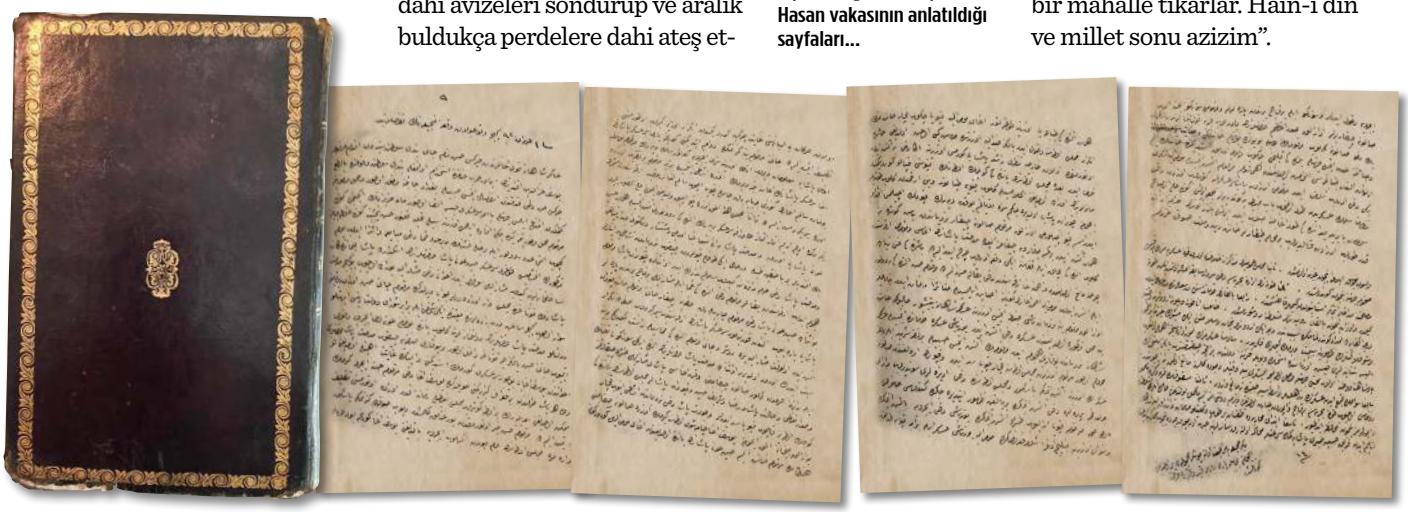

***İnşa'-i Dağarcık* ve Çerkes Hasan vakasının anlatıldığı sayfaları...**

EMRE TAŞ

ULULAMA/TAZİM KÜLTÜRÜ

El etek öpmek âdeti 20. yüzyıla kadar sürdü

Türk-Osmanlı kültüründe yaşça, ilimce ya da yetki bakımından büyüklere gösterilen saygının ifadesi: El ve etek öpme, önünü ilikleme ve hatta ayağa kapanmadır. Kimilerine göre kibir ve dalkavukluktan ötürü küçük birer secde sayılmış, bazen de âdetlerin bir gereği olarak görülmüş, son dönemlerde ise iyice eleştirilmiş ve kaybolmuştur.

El etek öpmek deyimi, sözlükte "yaltaklanmak" ve "bir işi yaptırmak için çokça yalvarmak" anlamına geliyor. El etek tutmak ise "bir büyüğe bağlanma, dervişlik yoluna girme", diğer bir deyişle bir başka kişiliğin üstünlüğünü tercih etme. El ve etek, eski hiyerarşik Türk toplumunun ve yöneticiliğinin değişmez sembolleriydi; saygı ve bağlılık bunların öpülmesiyle gösterilirdi.

Osmanlıların takip ettikleri inanç sistemi, ana-babanın ya da dindarlığına, ilmine, yaşına hürmeten başkalarının elini öpmeyi caiz buluyordu. Tirmizî'ye göre el ve baş öpmek Peygamber'e gösterilen tazimlerdendi. Malikî yorumlayıcılar ana-baba ve din büyükleri dışındakilerin elini öpmeyi "küçük secde" saydılar; eli öpülenin kibrine, öpenin dünyevi beklentilerine dikkati çektiler. Yöneticilerin önünde yer öpmek ve secde etmek, putperest ibadetlerine benzetildiğinden harama yakın mekruh (sakıncalı) derecesindeydi.

Devlet büyüklerinin el ve eteğini öpmek "örf ü âdât"tandı. Fatih Sultan Mehmed, kanunnamesinde bayram ve merasim günleri elini kimlerin öpüp kimlerin öpemeyeceğini belirlemişti: "Hocama, şeyhülislâma, vüzera ve kazaskerlere kendim kalkarım; çavuşlar, alay beyleri, altmış akçalı kadılar, yirmi akçalı müderrisler... elimi öperler". Kanunnamede yer alan bu bilgilere ilaveten minyatürlerde solakların etek öptüklerini ve bunun biçimini görürüz. Âşıkpaşazâde, Trabzon fethine giden Fatih'in, elini öpmek isteyen Candaroğlu İsmail Bey'e "Siz bizim büyük kardeşimizsiniz, reva mıdır ki elimi öpesiniz" dediğini yazar. Aynı kaynakta Memlûk sultanının huzuruna çıkan Fatih'in elçisi diz çöküp mektup sunduğu hâlde "yer öp" talebine karşı çıkmış ve "size sultanımın selamını getirdim, yer öpmeye gelmedim" demiştir.

19. yüzyılda işler değişir: Namık Kemal yüzyılın ikinci yarısında *Hürriyet* gazetesinde "Kimin eteğini öptünüz de ağzınız lezzet buldu" diye başlayan sert bir eleştiri yazar. Kâzım Karabekir Paşa hatıralarında, mektepli subayların etek ve saçak öpme âdetlerinden duydukları rahatsızlığı dile getirir. Gel zaman git zaman, el etek öpme ritüelinin kendisi kaybolur; gelgelelim nakkaşın nakşında, dalkavuğun ruhunda izi bâki kalır.

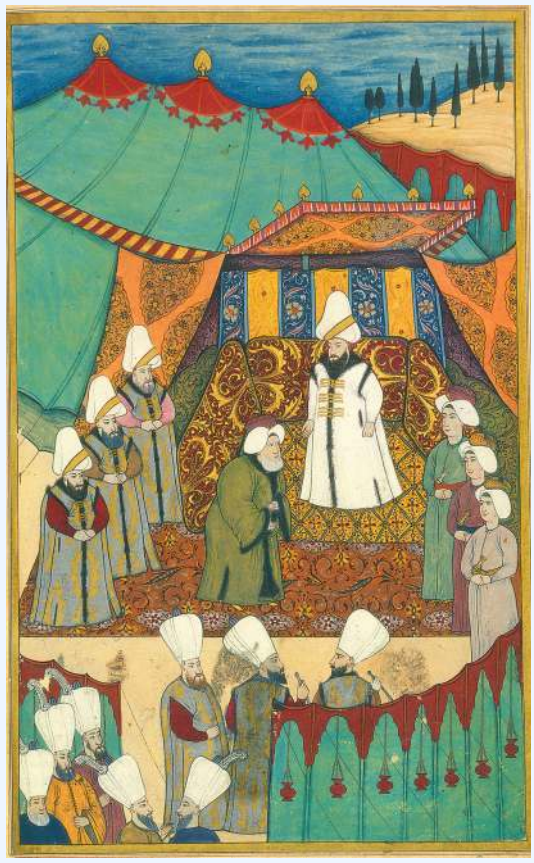

Önünü iliklemek... 1720 Okmeydanı şenliklerinde Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, emekli vezir Hacı Mehmed Paşa'nın tazimini kabul ediyor. Eski vezir her ne kadar yaşı sebebiyle el etek öpmemiş ve sadrazam ona olan saygısından ötürü oturduğu yerden ayağa kalkmış ise de tavrında bir el etek öpme hâli var: Yaşlı gövdesi hafifçe öne eğik, elleri günlük giyimlerinin bir parçası olan kaftanının önünü kapatıyor. Hacı'nın bu hâline bakılırsa saygı/tazim gereği önünü iliklemek düğmeli ceketlerle ortaya çıkan bir refleks değil, belki daha eski (*Vehbî Surnâmesi*, res. Levnî, TSMK, A. 3593).

Etek öptüren vezir 1566 Sigetvar seferinde Kanunî'nin yarım bıraktığı işi Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa tamamlıyor; aldığı kelleleri sunan gazileri kabul ederken eteğini öptürüyor. Feridun Ahmed'in kaleme aldığı, Osman'ın resimlediği *Nüzhetü'l-ahbâr*'daki bu sahne Sokollu'nun öne çıkarıldığı parlak anlardan biri. Bu betime göre o, eteği öpülmeye layık büyük bir idareci görünümünde (TSMK, H. 1339).

Tazimin derecesi *Hünernâme*'nin 1584'te yazılan bu ilk cildinde pek çok padişahın etek öptürme sahnelerini görürüz. Burada da Yavuz Sultan Selim, canını korumakla görevli bir solak yeniçeri askerine eteğini öptürüyor. Diz çöküp başını yere iyice yaklaştıran askerin pozisyonu tam bir "küçük secde" hâli. Bir önceki minyatürde Veziriazam'ın eteği daha dize yakın bir yerden öpülürken, burada padişahın eteğinin ayağına yakın bir yerden öpülmesi, hiyerarşi gözetir bir dikkate işaret sayılabilir (*Hünernâme I*, Seyyid Lokman, res. Osman. TSMK, H. 1523).

Hocanın eli Divan şairlerini anlatan Âşık Çelebi'nin *Meşâirü'ş-şuarâ*'sında Mahvî mahlaslı yaşlı şair, bilinmeyen bir nakkaş tarafından öğrencilerine elini öptürürken betimlenmiş. Metin, figürün duygu durumundan bizi haberdar etmiyorsa da, görünen o ki hoca hâlinden memnun ve büyük öğrencisinin okşayıcı takdimiyle gururlu (Millet Ktp., Ali Emîrî, *Tarih*, 772).

Tevazu Babür Şah, Taşkent yakınlarında Ahmed Şah'la buluşur ve Ahmed, Babür'ün ayaklarına kapanmak istese de Babür buna izin vermez (*Babürnâme*, 16. Yüzyıl, Paris Guimet Müzesi).

GERÇEĞİN KAYIŞLARI, AKLIN BALATALARI...

‘Normal’ insanlarca hayvan yerine kondular

ŞİZOFRENİ

Şizofreni hep vardı belki ama diğer akıl hastalıklarından ayrılıp tanımlanması için 20. yüzyılı beklemek gerekti. Hastalar yüzyıllar boyu “şeytan tarafından ele geçirilmiş” kabul edildi, çoğu ölümle sonuçlanan insanlık dışı müdahalelere maruz kaldı. Osmanlı dünyasında Batı’ya nazaran çok daha insani muamele gören şizofrenler 1870’lerde atların bulunduğu ahırlara konulduğu için, “tımarhane” kelimesi dilimizde farklı bir anlam kazandı.

FATMA ÖZLEN

Herhangi bir insanın ömrü boyunca yakalanma riskinin yaklaşık yüzde 1 olduğu tahmin edilen şizofreni (zihin bölünmesi), tıptaki gelişmelere rağmen hâlâ insan psikolojisinin en büyük gizemlerinden biri.

Şizofreni halen tam olarak anlaşılamamış, kişinin yabancılaşarak gerçeklikten uzaklaştığı ve kendine özgü dünyasına çekildiği; duygu, düşünce ve davranış bozukluklarıyla kendini gösteren ciddi bir ruhsal hastalık. Dünya üzerinde 51 milyon, halen bir ruh sağlığı yasası olmayan ülkemizde ise yaklaşık 600 bin şizofreni hastası bulunuyor.

Bugün şizofreni olarak tanımlanan rahatsızlık, tarihte çok uzun zamandır varolsa gerek. Tarihin farklı katmanlarında ve kültürlerinde farklı tanımlar ve yorumlar yapılagelmiş; ruh hastaları çoğu zaman şüpheyle, iğrenme ve korkuyla karşılanmış.

Halüsinasyonlara sebep olan, bilişsel işlevlerde ve kişilikte yıkımla ilerleyen ruhsal bozukluklar Antik Çağ’da tanımlanmış. Şizofreniye benzer bir durumdan sözeden ilk yazılı kayıt, MÖ 1550’de yazılan Mısır’daki meşhur “Eber Papirüsleri”nde.

Din ve işkence

Orta Çağ ve Rönesans Avrupa’sında büyücülük ve şeytan ruh hastalıklarının kaynağı olarak kabul edildiğinden, şeytanın esir aldığı düşünülen hastaların önemli bir bölümünün şizofrenler olması çok muhtemel. İşkence aletlerinin şeytani etkileri ortadan kaldırmak için kullanılmasına sıkça rastlanılırken, acımasız müdahaleler çoğunlukla ölümle sonuçlanıyordu. Pek çok talihsiz hasta da bedenlerine şeytan girdiği düşüncesiyle diri diri yakılıyordu.

1486’da yazılan *Malleus Maleficarum* (*Cadı Çekici*) isimli eser, bütün acımasız ve insanlık dışı önerilerine rağmen, 17. yüzyıl sonuna kadar hem kilise hem de devlet tarafından şeytani etkilerle başa çıkmanın yegane kılavuzu olarak kabul edildi. Hastalık 17. yüzyıl biterken artık şeytan işi olmaktan ziyade tıbbi bir sorun olarak görülmeye başlanacaktı. Fakat bu illetin bilinen bir tedavisi mevcut değildi.

Ruh hastalıkları için ilk tedavi kurumları İtalya (Floran-

sa), İspanya, Belçika ve İngiltere'de 14. yüzyılın başlarında kuruldu. Bunların en meşhurlarından biri olan St. Mary of Bethlehem, Londra dışında inşa edilmişti ve Bedlam olarak anılıyordu. Bu akıl hastanesi ruh hastalarına uygulanan gaddar tedavileriyle tanınacak ve bir zaman sonra "bedlam" ismi tımarhane sözcüğünün yerini alacaktı. Bedlam, Victoria Dönemi öncesinde İngiltere'de akıl hastalarının yatırıldığı yegane hastaneydi. Buraya yatırılmayanlar ya aile yanında ya da kiliselerin muhtaçlar için işlettiği evlerde kalıyordu.

Victoria Dönemi'nde şizofrenlerin yıllar boyunca, kimi zaman hayat boyu tutulabileceği büyük kurumlar yapıldı. Bunlar daha sonraları çeşitli ithamlara maruz kalsa da inşa edildikleri zamanlarda hastaların sokakta suiistimal edilmesi ihtimaline karşı merhametli bir alternatif kabul ediliyordu.

Sözde merhamet

Antipsikotik ilaçlardan önce lobotomi gibi beyin cerrahisi girişimleri ve elektro-şok tedavisi yaygın fakat tartışmalıydı. Toplum tarafından kabul görmeyen davranış bozuklukları olanları hastaneye kapatmak tek çözümdü. Bunlara yüksek doz sedatif ilaçlar uygulanıyordu.

Eski akıl hastaneleri (tımarhaneler) birçok şizofren için çoğu zaman dünyanın baskısından kurtulabilecekleri bir sığınak olurken, acımasız çalışanların elinde zalim muamelelere maruz kalanların sayısı da az değildi. Çok eleştirilen bir diğer konu da hastaların çok uzun süreler kurumda kalmaları sonucunda kuruma bağımlı hale gelmeleri, dış dünya ile başa çıkamamaları ve sonuçta düzelme gösterseler bile bu yüzden dışarı bırakılamamalarıydı.

14. yüzyılda kafatasına delik

1345 tarihli Guy of Pavia'nın *Anatomia*'sında, bir Ortaçağ hekimi akıl hastasının kafatasına delik açarken (trepanasyon) tasvir ediyor.

William Battie, 1758'de yazdığı *Treatise on Madness* (*Delilik Üzerine İnceleme*) isimli eserinde "terapötik tımarhane"lerin tesis edilmesini savundu. Akıl hastalarının birçoğu hapishanelerde veya diğer uygun olmayan kurumlarda tedavi ediliyor; hastaların zincire vurulduğu tımarhaneler ise insanlık dışı koşullarıyla tanınmaya devam ediyordu. Fransız psikiyatrist Esquirol 1845'te tımarhane ortamının insanlık dışı yönlerine dair bir yazısında; hastanın şiddet eğilimi aşırı ise yatağına bağlandığını, deli gömleği ile kontrol altına alındığını; yatağında ya da bir

Delilik taşları

16. yüzyılda deliliğe "beynin içindeki taşlar"ın sebep olduğu düşünülüyordu. Hieronymus Bosch tarafından yapılan bu tabloda, başında huniyle bir şarlatan gibi resmedilen "doktor", hastanın kafatasına açtığı delikte taş arıyor.

1911'de İsviçreli psikiyatrist Eugen Bleuler, bu hastalık için eski Yunancada bölünme anlamına gelen "schisme" kelimesi ile zihin anlamına gelen "phrenia" kelimesinden türetilen "şizofreni" teriminin kullanılmasını önerdi.

koltukta çok uzun bağlı kaldıklarından felç olan hastalar bulunduğunu; daha aşırı durumlarda ısıtılmış ütü kullanıldığını açıklamıştı!

İngiltere'de olduğu gibi ABD'de de hastalar "meraklıların görmesi için" Pazar günü sergileniyorlardı!

Tüm bunlara rağmen genel olarak, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca, akıl hastalarına insani ve merhametli bir yaklaşım savunuldu. Fransa'da 1793'te Salpetrière Hastanesi başhekimliğine getirilen Philippe Pinel, zincire vurulmuş hastalarının çözülmesini sağladı. Bu adım ruh hastalıklarının tedavisinde önemli bir dönüm noktasıdır. Ruh hastalarına karşı nazik ama kesin bir yaklaşım öneren, 'ahlaki' bir tedavi geliştiren Pinel, modern psikiyatrinin babası kabul edilecekti.

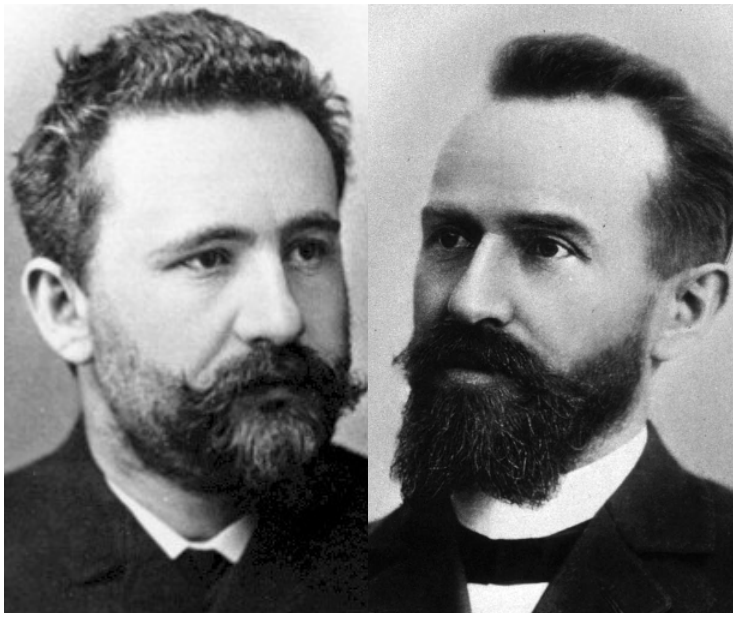

Şizofreninin babaları

Alman psikiyatrist Emil Kraepelin'in (sağda) demans paranoyası adını verdiği klinik tablo, daha sonra şizofreni tanısının temelini oluşturacaktı. İsviçreli Eugen Bleuler (en sağda) ise şizofreninin dört temel belirtisi olduğunu ileri sürüyordu: Otizm, ambivalans, anormal duygulanım ve düşünce akışının bozulması.

Klinik araştırmalar

Fransız psikiyatrist Benedict Augustin Morel, 1860'ta yayımladığı Akıl Hastalıkları kitabında, *dementia praecox*'u (erken bunama) tanımladı. 1870'lerin başında Prusya'da psikotik hastalar üzerinde çalışan hekimler Ewald Hecker ve Karl Ludwig Kahlbaum, bugün şizofreninin alt grupları olarak bilinen hebefreni ve katatoniyi tanımladılar (En sık rastlanan şizofreni tiplerinden biri olan, tutarsız fikirlerin ve işitsel halüsinasyonların sık olduğu hebefreni tanımı, Yunan mitolojisindeki gençlik tanrısı Hebe'den esinlenmişti. Donakalım olarak da bilinen katatoni ise şizofreniden başka depresyonda ve bipolar bozuklukta da görülebilen bir durumdur).

1896'da Alman psikiyatrist

Emile Kraepelin, demans paranoyasını da eklediği bu klinik tabloların büyük olasılıkla beyindeki organik bir bozukluğun farklı tezahürleri olduğunu ileri sürdü. Beynin anatomik yapısı ve bu yapıda meydana gelen patolojik süreçlere dair bugün de devam edegelen bir ilginin doğmasına yol açan bu izah sayesinde, bugün şizofreni olarak bildiğimiz hastalığın diğer ruhsal bozukluklardan ayrı olarak kavramsal tanımı ilk kez yapılmıştı. Kraepelin, daha sonra şizofreni olarak tanımlanacak olan *dementia praecox* ile manik-depresif psikoz arasındaki ayrımı da ortaya koydu.

20. yüzyıl tedavileri

İsviçreli psikiyatrist Eugen Bleuler, 1911'de yayımladığı *Dementia Praecox ve Şizofrenler Grubu* adlı kitabında, hastalığın klinik tezahürlerine eşlik eden zihinsel bozuklukları irdeledi. Bu hastalığın zihinsel yıkımla sonlanmasının şart olmadığına dikkati çekerek, *dementia praecox* yerine eski Yunancada bölünme anlamına gelen "schisme" kelimesi ile zihin anlamına gelen "phrenia" kelimesinden türetilen "şizofreni" teriminin kullanılmasını önerdi.

Bleuler, şizofreninin dört temel belirtisi olduğunu ileri sürüyordu: Otizm, ambivalans, anormal duygulanım ve düşünce akışının bozulması. Bunlar Anglosakson literatüründe "şizofreninin 4A belirtisi" olarak klasikleşecekti (Autism/Ambivalence/Affect/Association). Bu dört temel belirtinin dışında, ikincil semptomlar arasında halüsinasyon ve hezeyanlar da vardı.

Akıl hastanesindeki hastaların bir kısmı aynı zamanda epilepsiden muzdaripti. Bu hastalar nöbet geçirdikten sonra, psikiyatrik sorunlarında bariz bir düzelme gözleniyordu. Bu durumun bir tedavi yöntemi olabileceğini düşünen Portekizli psikiyatrist Ladislas Meduna suni yolla epilepsi nöbeti oluşturmanın yollarını araştırmaya başladı ve 1934'te Metrazol adlı ilacı keşfetti. Gerçekten de hastalarda nöbetin ardından bariz bir iyileşme ortaya çıkıyordu. Ancak konvülsif tedavi (nöbet tedavisi) olarak anılmaya başlanan bu yeni yöntemin bazı yan etkileri vardı; nöbetin hemen öncesinde hastada şiddetli korku ve panik duygusu oluşuyor, nöbet esnasında da şiddetli kasılmalar sonucunda kemik kırıkları oluşabiliyordu. Bu istenmeyen etkiler doğal olarak yeni arayışlara yolaçtı.

Köpeklerin kafalarına elektrik vermek suretiyle deneyler yapan İtalyan hekim Ugo Cerletti, rivayete göre bir gün et alırken domuzlara elektrik verildiğini, sonra da hayvanların adeta komaya girdiğini görmüştü. İtalyan doktorun amacı nöbetten önce anestezi sağlamaktı. Elektro-Konvülsif Terapi (EKT) ya da kısaca elektro-şok tedavisi işte böyle bir tesadüf sonucu doğdu. 1938'de Cerletti ve psikiyatrist arkadaşı Lucio Bini, EKT cihazını geliştirdi.

1940'lardan itibaren EKT bütün psikiyatri kliniklerine girdi. Fakat yasal sorunlar ve hasta protestoları bu yöntemin uygulanmasını sınırladı. Buna ek olarak, şizofreni tedavisinde EKT'nin anlamlı pozitif klinik etkisini gösteren kanıtlar yetersizdi. Bütün bunlara rağmen ve keşfinden 80 yıl sonra bile ilaç tedavisine dirençli ağır depresyonlarda, kimi bipolar bozukluk ve özellikle katatonik şizofreni vakalarında en etkili hatta yegane tedavi seçeneği hâlâ EKT'dir ve etki mekanizması halen tam olarak bilinmemektedir.

Korku hastanesi

Hikayeleri, korku filmlerine konu olan Bethlehem Kraliyet Hastanesi (nam-ı diğer Bedlam) William Hogarth tarafından 1763'te çizilen bir dizi resme de ilham vermiş. Arkada hastaları izlemeyi eğlenceli bulan bir grup zengin kadın da var.

Azı karar, çoğu zarar

Elektro-şok ya da EKT bugün de kimi psikiyatrik hastalıkların tedavisinde kullanılıyor.

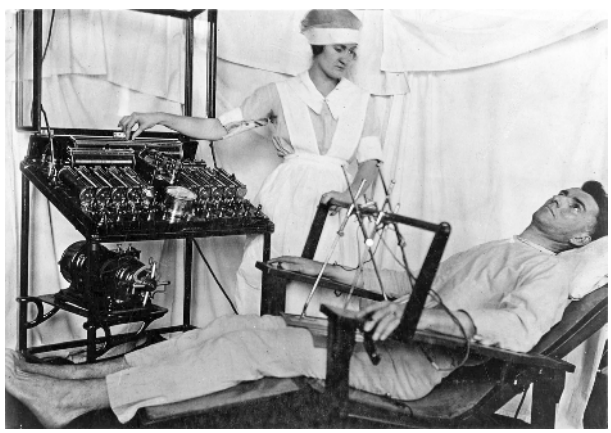

Bir hastalık olarak tanımlandıktan sonra uzun yıllar boyunca etkili bir şizofreni tedavisi bulunamamıştı. EKT özellikle katatoni ve akut psikotik atak gibi bazı tiplerde etkiliydi. 1950'lerden önce, anlamlı bir etkisi olmadığı gibi ciddi yan etkileri de bulunan prefrontal lobotomi, barbitüratla uyku tedavisi, insülin koması gibi yöntemlere başvuruluyordu.

İnsülin komasında yüksek dozda insülin verilerek kan şekerinin düşürülmesi (hipoglisemi) sonucunda nöbet ve bilinç kaybı ortaya çıkıyordu. Bu şekilde bir dizi insülin şokunun hastaların psikotik belirtilerini azaltabileceği öne sürülürken, ciddi bir kalp krizi ve felç riski doğuyordu. Bir psikocerrahi yöntem olan prefrontal lobotomi sinir yollarının kesildiği bir işlemdi; böylece ajitasyon ve dürtüsel davranış azalıyor, ancak bilişsel bozulma ortaya çıkıyordu.

Modern psikofarmakoloji bir rastlantı eseri başladı: 1949'de Fransız cerrah Henry-Marie Laborit, bazı ameliyatlarda ortaya çıkan ve çok ciddi bir komplikasyon olan "dolaşım şoku" için tedavi arıyor ve "promethazine" adında yeni bir ilacı test ediyordu. Bu araştırma esnasında ilacın ikincil özelliklerinin uyuşukluk, acının azalması ve öfori duyguları olduğunu keşfeden Laborit, bu etkilere dair gözlemlerini yayımladı.

Fransız ilaç şirketi Rhone-Poulenc'in laboratuvarlarında Promethazine'in formülü değiştirildi ve sonuçta Aralık 1951'de ilk etkili antipsikotik ilaç, Klorpromazine ortaya çıktı. 1952'de iki Fransız psikiyatrist Jean Delay ve Paul Deniker, ilacın daha önce yaygın olarak kullanılan sakinleştiricilerden tamamen farklı bir etkisinin olduğunu gördüler. 38 hastanın bulguları gerilemiş, ajitasyonları ve halüsinasyonları azalmıştı. Bu sonuç çok anlamlıydı; hastalar artık evlerinde de bakılabilecekti. Kasım 1952'de reçetelere yazılmaya başlanan ve günümüzde halen kullanılan Klorpromazine, hezeyanlar ve halüsinasyonlar gibi şizofreni semptomlarını hafifletebilen antipsikotik ilaçların ilkidir. Semptomları kontrol etmede iyi olsalar da Klorpromazine ve Haloperidol gibi ilk nesil antipsikotikler problemsiz değildi. 1980'lerde tanıtılan ve öncekilerden daha

TÜRKİYE COĞRAFYASINDA ŞİZOFRENİ

Müzikle tedaviden teşhire tımarhaneden bîmarhaneye

"Dünya bir tımarhanedür ve halayık anın içinde delüler gibidür (*Teskiret-ül Evliya*-1341)"

Akıl hastası bir 'meczûb'tu; yani Allah katına "cezbedilmiş" hasta kabul edilirdi. Bunlara "mecnun", "şeydâ", "dîvâne" denilebilir fakat deli demekten kaçınılırdı. Osmanlı dünyasındaki tedavi yöntemleri 1873'te Toptaşı Dârüşşifası'nın kuruluşuyla bilimsel bir kimlik kazanmaya başladı.

Selçuklular döneminde 1204'te Kayseri'de açılan ve 1890'a kadar hizmet veren Gevher Nesibe Hatun Şifâhânesi'nde, akıl hastalarının kaldığı 18 odalık bölümde, odacıkların içindeki su ve müzik sesi eşliğinde telkinler yapılarak hastalar tedavi edilirdi. Osmanlı Devleti, diğer hastalıklar gibi akıl hastalıklarına özel dârüşşifâ kurma geleneğini Selçuklulardan aldı. Böyle hastaların kabul ve tedavi edildiği dârüşşifalara, bîmarhane dendi. 15. yüzyıl sonlarında 2. Bayezid'in Edirne Dârüşşifâsı, 16. asır başlarında Hürrem Haseki-Sultan'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı Haseki Dârüşşifâsı, bimarhane bölümleriyle ün yapmışlardı.

Akıl hastası bir 'meczûb'tu; yani Allah katına "cezbedilmiş" hasta kabul edilirdi. Bunlara "mecnûn", "şeydâ", "dîvâne" denilebilir fakat deli demekten kaçınılırdı. Osmanlı döneminde "ateh-i kable'l-mîâd" (vadesinden önce bunama) diye tanımlanan şizofrenide; ilaç, istirahat, özel gıdalar ve musiki tedavi araçlarından bazılarıydı.

Evliya Çelebi (*Seyahatnâme* 3. cilt s. 468-70) Edirne'de Sultan 2. Bayezid'in 1488'de mimar Hayreddin'e inşa ettirdiği külliyenin dârüşşifa bölümünde müzikle tedavi uygulandığını yazar. 1640'ta burayı ziyaret eden Evliya Çelebi, ruh hastalarının burada müzikle nasıl tedavi edildiklerini anlatır: Dârüşşifanın hekimbaşı, hastalarına çeşitli makamlarda müzikler dinletmekte, kalp atışlarındaki değişime bakarak uygun melodiyi belirlemektedir. Çelebi'ye göre zihni açma ve hafıza ve güçlendirmede İsfahan; aşırı hareketli, heyecanlı hastaları sakinleştirmede Rehâvî; karamsar, durgun ve neşesiz hastalara da Kuçî makamı iyi gelmektedir!

16. yüzyılda inşa edilen ve Os-

Toptaşı Bimarhanesi

Hasta anlamındaki Farsça "bimar" kelimesinden gelen bimarhane, daha sonra yalnızca akıl hastaneleri için kullanılmaya başlanmış. Fotoğraf, 1873-1927 arasında faaliyet gösteren Toptaşı Bimarhanesi'nden...

FATİH ARTVİNLİ ARŞİVİ

manlı döneminin en büyük hastanesi olan Süleymaniye, 1870'li yıllarda ihmal edilmişti. Hastalar atlarla aynı ortamda tutulmuş, hatta Avrupa'da da görüldüğü gibi meraklı halka birer sirk hayvanı gibi izlettirilmişti. Tımarhane terimi, ruh hastalarının atların tımar edildiği yerlerde barındırılmalarından gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde modern psikiyatrinin ortaya çıkışı Tanzimat Dönemi'ndedir. 1857'de Sultan Abdülmecid döneminde Süleymaniye Dârüşşifası'na doktor olarak atanan İtalyan hekim Dr. Luigi Mongeri (1815-1882) hastanede köklü değişiklikler yapmış, Avrupa'da olduğu gibi "deliler"i zincirden kurtarmıştır. 1860'da hastanenin başhekimi olan Mongeri, Sultan Abdülaziz döneminde, 1873 yılında Toptaşı Dârüşşifası'nın başına getirilir (1873).

Osmanlı Devleti'nde modern psikiyatrinin kurucusu olan Dr. Mongeri, ruh sağlığı alanında ilk yasal metni (Bîmarhaneler Nizamnâmesi) hazırlamıştır. 15 Mart 1876 tarihinde yürürlüğe giren bu nizamnâme, ruhsat, idari işleyiş işlemlerini; hasta giriş-çıkış-kayıt prosedürlerini ve tedavi süreçlerini düzenleyen 22 maddeden oluşur.

Hastaların iyi şartlar altında tedavi edilebilmesi için çalışan Dr. Luigi Mongeri'ye Osmanlı İmparatorluğu nişanı verilmiş; İtalya Krallığı da kendisini San Maurizio ve Lazzaro Şövalye Nişanı vererek ödüllendirmiştir. 1873'te yılında Süleymaniye Dârüşşifası'nda kalabalık ve elverişsiz koşullar nedeniyle salgınlar çıkınca, bîmarhane Üsküdar'daki Atik Valide Külliyesi'ne nakledilerek Toptaşı Bîmarhanesi kuruldu. Zamanla hasta yoğunluğu üzerine burası da yetersiz hale gelince, Başhekim Mazhar Osman (1884-1951) Bakırköy'deki Reşadiye Kışlası'nın bulunduğu araziyi hükümetten talep etti. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün onayıyla 1924'te başlayan taşınma süreci 15 Haziran 1927'de tamamlandı. Toptaşı Bîmarhanesi yeni binasında İstanbul Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi adıyla hizmet vermeye devam etti.

Müzik ve tedavi

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde psikiyatrik hastalıkların müzikle tedavi edildiği görülürken, bu yöntem daha sonra terkedildi. 20. yüzyıl başlarında Toptaşı Bimarhanesi'nde gramofon eşliğinde oynayan hastaların fotoğrafının ise mizansen olduğu anlaşılıyor.

az yan etkiye sahip yeni nesil antipsikotikler daha etkili olacaklardı. Yeni antipsikotik ilaçların gelişmesiyle birlikte, ABD'de 1950'lerden başlayarak klinik bakımın hastanelerden eve doğru kaydırılması hareketi başladı. Modern bilimsel gelişmeler, hastaların hastane dışında yaşamalarını sağlayabiliyordu. Ayrıca hastanede bakımın yüksek maliyetine bağlı finansal baskılar vardı. Hasta ve hasta yakınları da daha insancıl ve daha az kısıtlayıcı ortamları talep ediyordu.

1971'de sağlık sisteminde radikal bir reforma giden İtalya'da, ruh sağlığına ayrılan bütçenin % 94'ü toplum odaklı merkezlerin kurulmasına ve sosyal hizmetlere ayrılmış; büyük akıl hastanelerinin kapatılması ve hastaların toplum içinde tedavi edilmesi planlanmıştı. Örneğin 1200 hastası olan Trieste Akıl Hastanesi 1974'te kilitli kapılarını açmış, hastaların diledikleri zaman çıkmalarına izin verilmişti. Geçmişte görevliler dışında hastaneden dışarı çıkabilen tek canlı, çamaşırhanedeki kirli çamaşırları taşıyan attı. Hastane yıkıldıktan sonra girişine özgürlük ve toplumla bütünleşmenin sembolü olarak mavi bir at yapıldı.

Bugün şizofreni tedavisinin temelini ilaçlar oluşturur. Tedavi genellikle bir danışman psikiyatrist ve bir ekip tarafından sağlanır. Destekleyici psikoterapi, farmako-terapiye yardımcı olarak kabul edilir. Bilişsel davranışçı terapi, sosyal beceri eğitimi desteklenmiş, istihdam ve aile müdahalesi programları geliştirilmiştir. Şizofreni hastalarında tek başına ilaçların yetersiz olduğu kabul edilmekte ve uzun vadede daha iyi sonuçlar elde edebilmek için psiko-farmakolojik tedavi ile kombine psiko-sosyal yaklaşım benimsenmektedir.

Modern tedaviler sonucunda, şizofreni ile yaşayan çoğu insan için klinik sonuçlar geçmiş zamanlara göre çok daha tatmin edicidir elbette. Günümüzde şizofreni atağı yaşayanların yaklaşık % 25'i tamamen iyileşmekte, % 25'i ilaç tedavisiyle büyük oranda düzelmekte, % 25'lik bir kısmı iyileşme kaydetmekle birlikte önemli kalıntı semptomları göstermektedir. Şizofreni hastalarının % 15'i yaşamlarının geri kalanında sürekli bakıma ihtiyaç duyarken, % 10'u ise maalesef hayatlarına son vermektedir.

ESKİ VE YENİ İSTANBUL'UN BELLEĞİ

Tablolardan meydana ya Taksim ya ölüm!

Nazmi Ziya'nın 1937 tarihli üçüzlü resmi 'Eski ve Yeni İstanbul'dan 82 sene sonra, İstanbul çoktan yeni olmaktan çıkmış bir durumda. Kapıya dayanan olası Richter 7.6 sonrası yaşanacak dönüşümün hayaline erişmek sanırım bilimkurgunun alanına giriyor. Beton meydan zaten bir mezar-şehir emâresi değil mi? Zaten AKM dahil, civardaki yapılar mezarlık alanlarının üzerine dikilmemiş miydi?

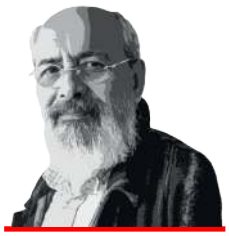

✎ ENİS BATUR

Eski bir yazısında, Vasıf Kortun, Nazmi Ziya'nın üçüzlü resmi "Eski ve Yeni İstanbul"un bir tek orta panosunun kaldığını, iki yan panonun kaybolduğunu ileri sürüyor. Kaybolmadıklarını, dağıldıklarını biliyoruz bugün: Orta pano müzede, yan panolar adı sanı belli iki koleksiyoncuda. Bir gün, bir sergide, geçici süreliğine de olsa buluşturulmaları sağlanmalı. Bunu, Kortun gerçekleştirebilir –sorumluluğunu üstlendiği Resim Heykel Müzesi'nde.

Bu üç tablonun bir "üçüzlü" olduğunu nereden çıkarıyoruz? 1930'lu yıllardan bir gazete kesiği, altta "Ressam Nezmi (sic!) Ziyanın üç parçadan mürekkep bir eseri" yazısıyla, doğal olarak siyah-beyaz röprodüksiyonunu sunuyor.

"Taksim Meydanı yaşamdan anlık bir kesitin aynası değil, ideolojik bir eşdizime göre kurulmuş bir geniş zaman resmidir" diyor Kortun ve ekliyor: "Eski ve Yeni İstanbul, merkezin yörüngesinde kalan laik bir İstanbul aydın tipinin ve hatta Kemalist alafranganın kendi resmine yansıması olarak görülebilir". Yazı 1985 tarihini taşıyor; kanlı 1 Mayıs'tan sekiz, 1980 darbesinden beş yıl sonra Taksim Meydanı'nın yaşamöyküsü 1935 tarihli üçüzlüye göre köklü değişim geçirmişti. Aynı perspektiften, 1985'ten yirmi yıl sonrasına, Gülsüm Karamustafa'nın "Bir Meydanın Belleği" üstünden uzanılmalı ayrıca: Taksim'in 2005-2020 arası uğradığı bütün tacizler eklemlenerek yaşamöyküsüne.

"Yeni İstanbul", 80 yıl sonra çoktan yeni olmaktan çıkmış durumda. Kapıya dayanan olası Richter 7.6 sonrası yaşanacak dönüşümün hayaline erişmek sanırım bilimkurgunun alanına giriyor. Başka bir soru kurcalıyor zihnimi, Nazmi Ziya'nın üçüzlü tablosu önünde: Eski İstanbul, Taksim hattı hesaba katıldığında, resmin neresinde(ydi)?

Çelik Gülersoy, *Taksim: Bir Meydanın Hikâyesi* kitabının arka hikayesini *Cumhuriyet Dergi*'de yazdığında "Taksim, Cumhuriyet İstanbul'unun simgesiydi. Taksim bizdik, bizim kuşağımızdı" demişti. Cumhuriyeti önceleyen dönemin, bir sonraki dönemi hazırlayacak simgesi 3. Selim'in yaptırttığı Topçu Kışlası'ydı (1806). Geriye gittiğimizde, panoramalarda "Le Champs des Morts" diye vaftiz edilen kesitin kıyıdan yukarıya, Ayaspaşa-Gümüşsuyu hattından Harbi-

Cumhuriyetin meydanı

1930'lu yıllarda, yıkılıp Gezi Parkı yapılmadan önce stadyum olarak kullanılan Taksim Topçu Kışlası ve Taksim Meydanı. Ortada Cumhuriyet Anıtı.

ye'ye uzanan geniş arazi dilimini Müslüman, Hıristiyan, Yahudi mezarlıklarının kapladığını görüyoruz.

Necdet İşli'nin *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Ayas Paşa Mezarlığı" yazısı derli toplu biçimde çerçeveyi çiziyor. Gravürlerden tanıdığımız mezarlıklar 20. yüzyıl başında virane halini almıştır. Arazi spekülasyonlarının erken bir örneği olarak inşa edilir ilk apartmanlar, onları Alman sefareti öncelemiştir.

Necdet İşli mezartaşlarının önemlice bir bölümünün apartmanların temelinde, bir bölüğünse askerî hastanenin çevre duvarında kullanıldıklarını belirtir; AKM'nin de mezarlık üstüne inşa edildiğini anımsatır: "Yakın yıllara kadar küçük bir kısmı duran Ayas Paşa mezarlığı hiçbir izi kalmayacak şekilde tamamıyla ortadan kaldırılmıştır".

Taksim, sonuçta bir poltergeist meydanı. Kovulan ölüleri ikidebir dönüp yeni canlar topluyorlar.

Meydan, bir önceki ideolojiden kalan simgelerinin bir sonraki ideolojinin karşısına dikmeye koyulduklarıyla ezildiği bir topografya. Daha da önceki simgeyi, Topçu Kışlası'nın replikasını manzaraya eklemlenme fikri sabitinden vazgeçildi mi? Bilemiyoruz. Neden dahadan dahaya dönülüp yeni bir mezarlık kurulmasın Taksim'de?

Beton meydan zaten bir mezar-şehir emâresi değil mi?

Nazmi Ziya'nın üçüzlü resmi beni yeniden hikayesinin arka cephesinde dolaşmaya yöneltti. Eşi Marcelle de aynı Harika Lifij; resim yapıyormuş. Cormon atölyesinde tanışıp evlenmişler, iki kızları olmuş. 1927'de ayrılmışlar. Kemal Erhan tuhaf bir hikâye aktarıyor Paris'e görevli olarak ikinci gidişinde: "Eşi yerine Kıbrıslı bir kadınla gitmesi nedeniyle eşinden ayrılmıştır". Marcelle Chevalier, işin ilginç yanı, İstanbul'da kalıp bir başka Türk ile ikinci evliliğini yapmış. Yüzünü, Nazmi Ziya'nın bir portresinden tanıyoruz. Arif Kaptan, ressama yalnızlığın çok ağır geldiğini yazdığına göre, ayrılığa hazır sayılmazmış -tuhaf olan da bu: Paris'e başka bir kadınla giderken bu sonucu hesaba katmamış mıydı? Bedri Rahmi, genç yaşında ustası için küçük (ama dolgun) bir kitap yazmış. Nazmi Ziya'nın sergisinin açılış gününe yetiştirmiş kitabı. Tuhaftan tuhaf rastlantı: Aynı gün ölmüş ressam!

Bedri Rahmi'nin Nazmi Ziya kitapçığı, kitaptaki metin 'Bütün Eserleri' kapsamında yeniden yayımlandı mı?

İstanbul Modern'in başlangıç döneminde müzenin yayınlarının ve kütüphanesinin sorumluluğunu üstlenmiştim; projelerim arasında ressamlarımızın yeniden basılmamış kitaplarının ve dergi yazılarının dizileştirilmesi de vardı: Mahmut Cûda'dan Nurullah Berk'e, Adnan Çoker'inkilerden Özer Kabaş'ın tezine küçük bir kitaplık. Olmadı.

Nazmi Ziya ile bağlantılı anekdotların benim gözümde en anlamlısı, bir ayakkabıcı dükkanında iki çırpıda kundura yapmış olmasıdır. Bir ara kafamı Zeki Kocamemi'nin marangozluk çalışmalarına takmıştım. Toplayabilseydim onları, bir sergi düzenleyecektim. Olmadı.

Bir zamanlar Taksim Meydanı

Nazmi Ziya'nın "Eski ve Yeni İstanbul" adlı üç parçalı resminin ortasında sanatçının ölümünden sonra "Taksim Meydanı" ismi verilen tablo bulunuyor. Diğer iki parça koleksiyonerlerde...

19. YÜZYIL BAŞINDA MÜHENDİSHANE ATILIMI

Başhoca İshak Efendi'nin olağanüstü başarıları ve Masonluk iddiaları

2. Mahmud tarafından 1830'da mühendishane hocalığına tayin edilen Yahudi asıllı İshak Efendi, Türkiye'nin geleneksel medrese eğitiminden modern bilime geçişinin köşe taşı olur. Gerek yazdığı ve çevirdiği kitaplar gerekse eğitim-öğretim yöntemleriyle büyük bir dönüşümün mimarı olan Başhoca İshak Efendi, Mason olduğu iddiaları sonucu görevinden ve İstanbul'dan uzaklaştırılacak, İskenderiye'de vefat edecektir.

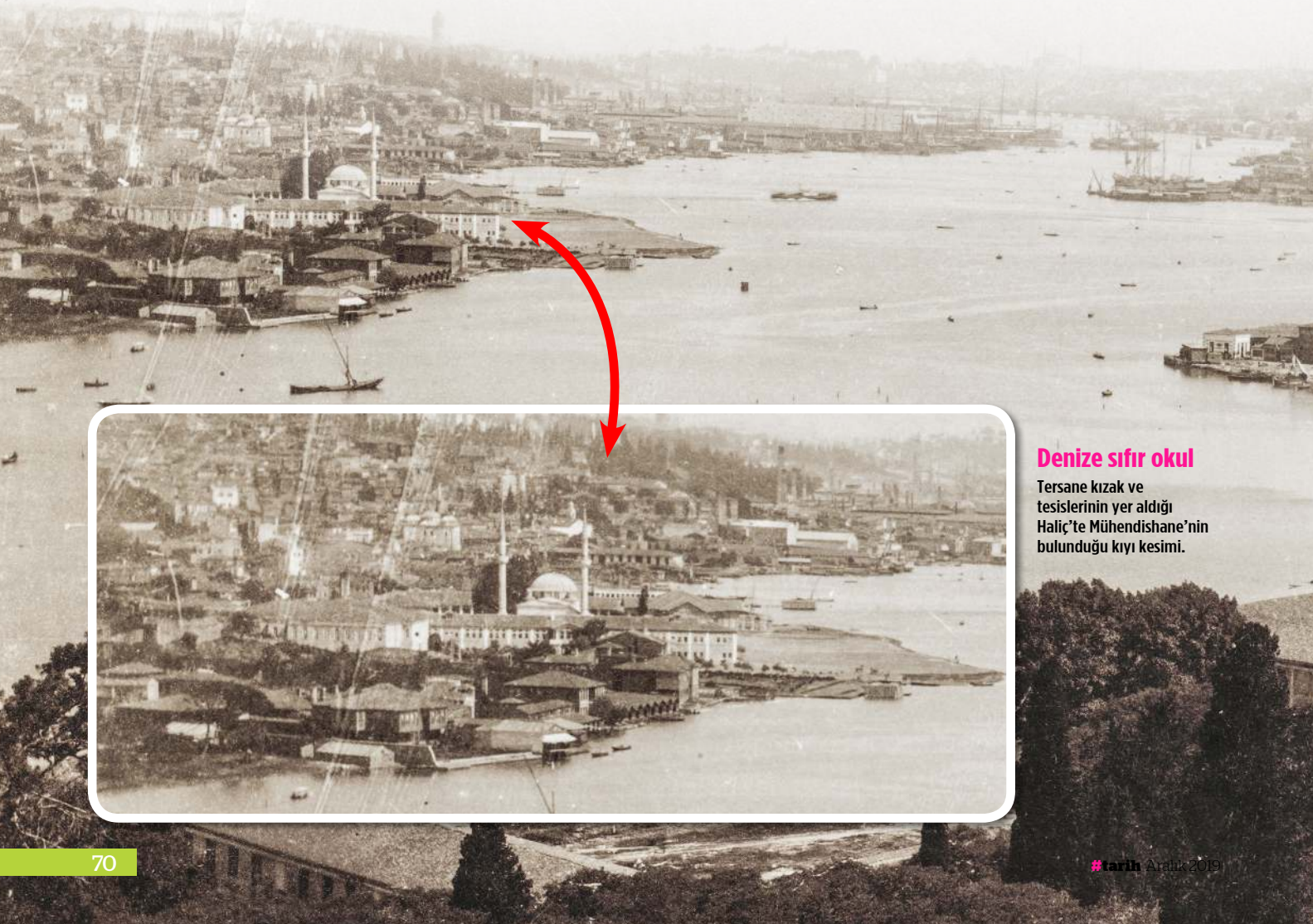

Denize sıfır okul

Tersane kızak ve tesislerinin yer aldığı Haliç'te Mühendishane'nin bulunduğu kıyı kesimi.

✎ SİNAN ÇULUK

"Ressam Ahmet Ziya'nın, Hoca İshak'ı eserlerini hazırlarken tiryakisi olduğu çubuk ile tasvir ettiği tablosu. Aslı Kandilli Rasathanesi'ndedir. (*İTÜ ve Mühendislik Tarihimiz* kitabından) "

Osmanlı toplumunun Batı dünyasına açık ve bağlantılı olan zümresi, Avrupa'nın ilerlemeye, hatta Osmanlı dünyasını oldukça geride bırakmaya başladığını farkettikleri zamanlardan itibaren modernleşmeye karar verdi. Karar alma ve uygulama süreçlerinde çok sert itirazlarla karşılaşılmasına ve modernleşme hamlelerine sıklıkla sekte vurulmasına rağmen, atılan adımların iyi sonuçlar ortaya koyması yenilik taraftarlarını yüreklendirdi.

Her ne kadar devlet "Seyfiye, İlmiye, Kalemiye" kadrolarının ortaklaşa yönetiminde olsa da Osmanlı dünyasının temeli her zaman ordu olmuştur. Osmanlı hayatını yönlendiren klasik medrese kurumu, ilerleyen dünyanın diplomasi, fen ve teknoloji alanlarındaki gelişmesi karşısında kendini, orduyu ve bürokrasiyi yenileyememişti. Ortaya çıkan bu boşluk, Avrupalı, bilhassa Fransız asker ve biliminsanları tarafından doldurulmuştu. 3. Ahmed devrinde başlayan ıslahat çalışmalarında Osmanlı topraklarına gelen ecnebiler önemli roller oynadılar. Eski adını bilemediğimiz Macar İbrahim Müteferrika ile Hum-

baracı Ahmed Paşa (Claude Alexandre, Comte de Bonneval) bir anlamda Batılılara yol açtı.

1. Mahmud devrinde (1730-1754) İslâm dinine ve Osmanlı uyruğuna geçmeden Osmanlı topraklarında görev almasına izin verilmeyen ecnebi uzmanların yararı anlaşıldıkça, 3. Mustafa'nın saltanatından itibaren (1757-1774) bunların kendi kimlik ve uyruklarıyla da görev almalarına izin verildi. Bu dönemlerde donanmada ve ordunun topçu, humbaracı sınıflarında önemli gelişmeler kaydedildi. Medrese düzeninin kendini geliştiremeyeceği ve Avrupa'da olduğu gibi akademik bilim kurumlarının Osmanlı dünyasında da bir an önce faaliyete geçmesinden başka çare olmadığı iyice anlaşıldı.

3. Mustafa zamanında Osmanlı ordusunun modernizasyonu çalışmalarını yürüten Baron de Tott'un 1772'de kurduğu Topçu Mektebi ilk adımdır. Yürütülen çalışmaları beğenen Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın 1775'de Baron de Tott'dan Tersane'de kurulmasını istediği Hendesehane ile de Türkiye'de modern bilimin temeli atıldı. Okulda görevlendirilen Fransız Çavuş Kermovan ile İskoç Campbel Mustafa Ağa'nın Baron de Tott'un nezareti altında sürdürdükleri eğitimle atılan temel, çok meşakkatli olsa da gelişerek büyüdü. 3. Selim'in (1789-1807) Nizam-ı Cedîd ıslahatları sırasında çok önem verilen Mühendishane yeni baştan düzenlendi. Askerî ihtiyaçlar için kurulan Kara ve Deniz Mühendishaneleri, zamanla sivil mühendislik okulu Hendese-i Mülkiye ile gelişimini sürdürerek günümüzün köklü üniversitesi İstanbul Teknik Üniversitesi haline geldi.

Yabancı asker ve uzmanların mühendislik eğitimine olan katkıları vazgeçilemez olsa da, 2. Mahmud'un (1808-1839) reformist kişiliği Osmanlılarda mühendislik ve tıp eğitiminin yaygınlaşıp gelişmesi için yerli hocaların yetiştirilmesini daha çok önemsiyordu. Öğrenci yetiştirilmesini, hocaların liyakatlilerin arasından seçilmesini ısrarla tekrarladığı hatt-ı hümayunları vardır. Bu ısrarlar ve organize çalışmalar sonucu hatırısayılır bir öğretici kadrosu yetiştirilmiş, Mühendishane'nin müfredatındaki yabancı dil eğitiminin yanısıra, Avrupa'nın en önemli mühendislik ders kitapları kısa sürede tercüme edilerek öğrencilere sunulmuştur. Mühendishane'nin yöneticisi olup "başhoca" unvanını alan Abdurrahman Efendi ve Hüseyin Rıfkı Tamanî Efendi de eğitici olabilecek yetenekli öğrenciler üzerinde önemle durmuşlardır. Bunlardan İshak Efendi de daha sonra "başhoca" unvanını alarak Mühendishane'nin yöneticisi olacak ve çalışmalarıyla Türkiye'de modern bilimlerin yerleşmesinde en büyük katkı sahiplerinden biri olarak anılacaktır.

Hoca İshak Efendi hakkında çok sayıda çalışma vardır. Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından yazılan biyografisi (*Başhoca İshak Efendi*) ile Kemal Beydilli'nin Mühendishane, Burak Barutçu, Aras Neftçi, Mustafa Kaçar ve arkadaşlarının *İTÜ ve Mühendislik Tarihimiz* adlı eserlerinde arşiv belgeleri ve literatürdeki eserler kritik edilerek hayatı ve çalışmaları ortaya konulmuştur.

Günümüzde Yunanistan'da kalan Yanya şehrinin Narda kasabasında 18. yüzyılın son çeyreğinde doğan Hoca İshak Efendi aslen Yahudi bir aileye mensuptur. Fuat Köprülü ve Bursalı Mehmed Tahir'in onun Yahudi kökten geldiğine itiraz edip Türk olduğunu iddia etmeleri mesnetsiz bulunup kabul görmemiştir. 1831-1832'deki İstanbul gezisini *Sketches of Turkey in 1831 and 1832* (*1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, ODTÜ Yayınları-2009) adıyla kitaplaştırıp 1833'te New York'ta yayımlayan James Ellsworth de Kay, bizzat mühendishaneyi ziyaretinde konuştuğu Hoca İshak'ın Musevi asıllı olduğunu söyler. Kardeşi Esad Efendi ile birlikte çok genç yaşta ihtida etmiş olmalılar ki ikisi de İstanbul'a gelip eğitim görmüşler ve Esad Efendi Rumeli Ordusu Defterdarlığı'na kadar yükselirken Hoca İshak da

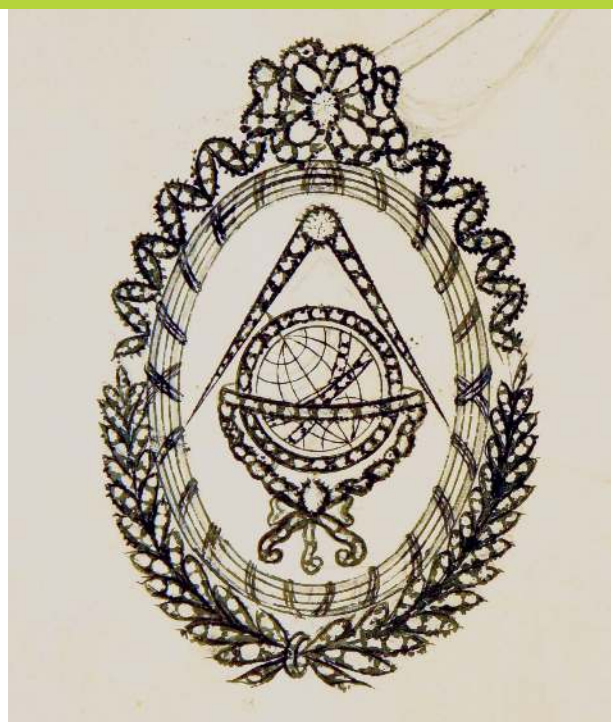

Reddedilen tasarım

Başhoca İshak Efendi'nin kendine verilmesini isteyerek bizzat tasarladığı nişanda Masonların o zamanlardan günümüze kadar kullandığı simgelerden olan pergelin yerküreyi kapsadığı görülüyor.

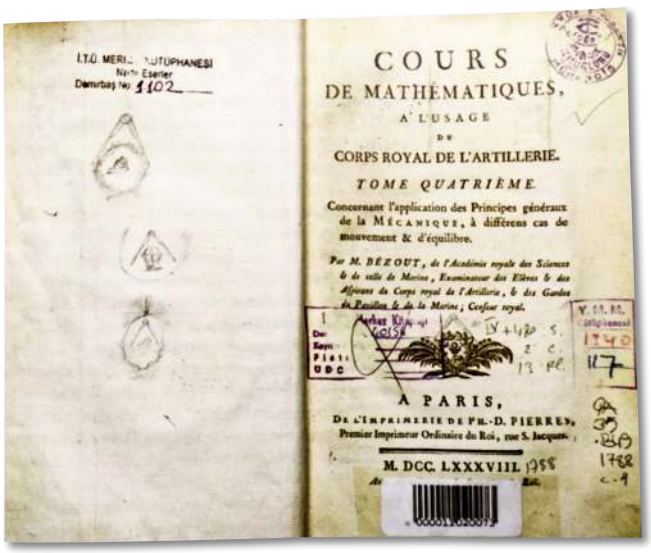

İTÜ Kütüphanesi Nadir Eserler No. 1102'de bulunan Etienne Bézout'nun Cours de Mathématiques adlı eserin giriş kapağındaki Hoca İshak'a atfedilen nişan eskizleri.

2. Mahmud: Bu gösterilen nişan resmi uymaz!

Başhoca İshak Efendi'ye verilmesi düşünülen nişan, daha doğrusu nişanın tasarımı, devletin en üst kademesinde problem yaratır. Kendisine verilecek nişanın tasarımını bizzat yapan Hoca İshak, burada Masonluğun simgesi sayılan pergel figürünü de kullanır. Padişah 2. Mahmud kesinlikle bu tasarımı beğenmez ve bir başkasının yaptırılmasını emreder.

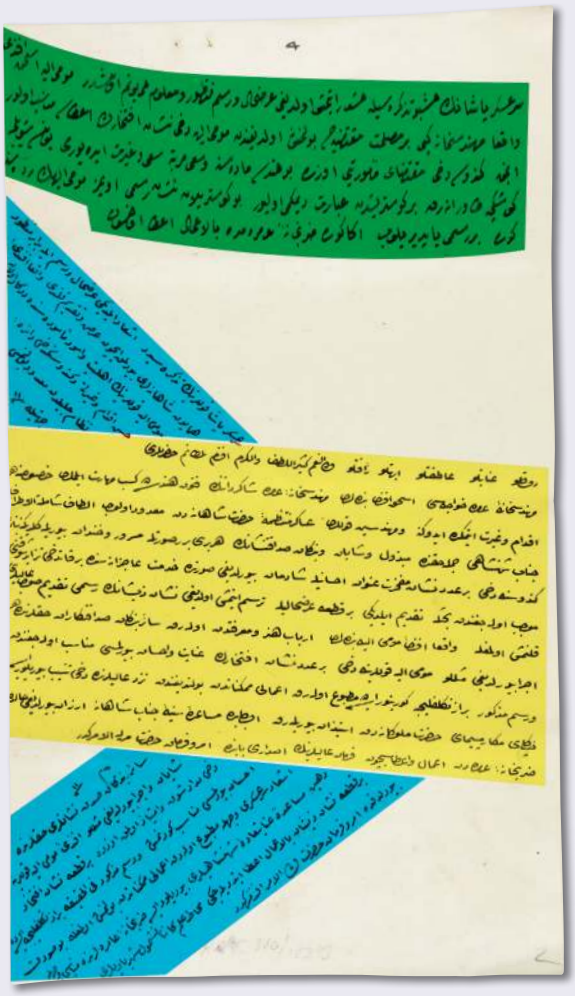

2. MAHMUD'UN ELYAZISI

SADRAZAMIN YAZISI

SERASKERİN YAZISI

[Seraskerin yazısı]
Devletlü, İnâyetlü, Âtıfetlü, Übbehetlü, Re'fetlü, Veliyyü'n-Ni'âm, Kesîrü'l-Lütf ve'l-Kerem Efendim Sultânım Hazretleri

Mühendishâne-i Âmire hâcesi İshak Efendi bendeleri Mühendishâne-i Âmire şâkirdânının fünûn-ı hendesede kesb-i mahâret eylemeleri husûsuna ikdâm ve gayret etmekde idüğine ve mühendisîn kulları asâkir-i muntazama-i hazret-i şâhâneden ma'dûd olup eltâfü şâmileti'l-etrâf-ı cenâb-ı şehen-şâhî cümle hakkında mebzûl u şâyân ve bendegân-ı sadâkat-nişânın her biri birer sûretle mesrûr ve handân buyurula geldiğine binâ'en kendüsine dahi bir aded nişân-ı mefharet-unvân ihsânıyla şâdmân buyurulduğu sûretde hıdmet-i âcizânesinde bir kat daha tezâyüd-i şevkını mûcib olacağından bahisle takdîm eylediği bir kıt'a arzuhâliyle tersîm etmiş olduğu nişân-ı zîşânın resmi takdîm-i savb-ı âlîleri kılınmış olmağla vâkı'a efendi-i mûmâileyh bendeleri erbâb-ı hüner ve ma'rifetden olarak sâ'ir bendegân-ı sadâkat-kârân haklarında icrâ buyurulduğu misillü mûmâileyh kullarına dahi bir aded Nişân-ı İftihâr'ın inâyet ve ihsân buyurulması münâsib olacağından ve resm-i mezkûr biraz tekellüflüce görünür ise de matbu' olarak i'mâli mümkünâtdan bulunduğundan nezd-i âlîlerinde dahi tensîb buyurulur ise hâk-i pâ-yi mekârim-peymâ-yi hazret-i mülûkâneden istîzân buyurularak ol bâbda müsâ'ade-i seniyye-i cenâb-ı şâhâne erzân buyurulduğu halde Darbhâne-i Âmire'den i'mâl ve i'tâsı içün fermân-ı âlîlerinin ısdârı bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

[Sadrazamın yazısı]
Serasker paşa kullarının tezkiresidir. İş'âr eylediği arzuhal ve resim ile beraber manzûr-ı hümâyûn-ı şâhâneleri buyurulmak içün arz u takdîm kılındı. Vâkı'â efendi-i mûmâileyh kullarının ehliyet ve umûr-ı me'mûresinde derkâr olan hüsn-i ikdâm ve gayreti ve kendüsinin dahi dâ'ire-i nizâm-ı celîlden ma'dûd bulunması cihetiyle sâ'ir bendegân-ı sıdk-nişânları haklarında şâyân ve icrâ buyurulduğu misillü efendi-i mûmâileyh kullarına dahi medâr-ı şevk ve imtiyâz olmak üzere bir kıt'a Nişân-ı İftihâr ihsân buyurulması münâsib görünmüş ve resm-i mezkûr fi'l-hakîka biraz tekellüflüce ise de iş'âr-ı seraskerî vechile matbû' olarak i'mâli mümkünâtdan bulunmuş olmağla bu sûretde rehîn-i müsâ'ade-i inâyet-âde-i şehen-şâhîleri buyurulur ise Darbhâne-i Âmire'lerinde münâsibi vechile bir kıt'a nişân-ı zîşân bi'l-i'mâl i'tâ etdirilerek muhât-ı ilm-i kâ'inât-şümûl-i şehriyârîleri buyuruldukda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

[Sultan 2. Mahmud'un elyazısı]
Serasker paşanın işbu tezkiresiyle iş'âr etmiş olduğu arzuhal ve resim manzûr ve ma'lûm-ı hümâyûnum olmuşdur. Mûmâileyh İshak Efendi vâkı'â Mühendishâne gibi bir maslahat-ı mukteziyyede bulunmuş olduğundan mûmâileyhe dahi Nişân-ı İftihâr'ın i'tâsı münâsib olur. Ancak kendüsi dahi muktezâ-yı me'mûriyyeti üzere bu hendese maddesine vüs'ı mertebe sa'y u gayret ideyor mu yohsa şöylece gevşekçe davranarak bir gösterişden ibâret dimek mi oluyor? Bu gösterilen nişân resmi uymaz. Mûmâileyhin raddesine göre bir resmi yapdırılup ana göre Darbhâne-i Âmire'mde bi'l-i'mâl i'tâ olunsun.

bilimde yolunu çizmiştir.

İshak, 1806-1815 arası Mühendishane'de öğrencidir. Zekasıyla hocası Tamanî'nin dikkatini çeker ve henüz öğrenciyken hocasının isteği üzerine Medine'deki kutsal yapıların onarımı için görevlendirilir. O sıralarda unvanı mühendistir. Hocası 1817'de vefat edince İshak'ın onun yerine geçmesi tavsiyesine kulak tıkayan 2. Mahmud bir başka mühendisi görevlendirir. İshak yine yardımcı olarak kalır. 2. Mahmud'un İshak hakkında gözü kapalı karar alamadığını, epeyce tereddütlü olduğunu Ekmeleddin İhsanoğlu isabetle tespit etmiştir. Hissedilen tereddüdün arka planında öncelikle İshak'la yıldızı barışmayan Reisülküttap Pertev Efendi ve Mühendishane çevresindeki rakiplerinin 2. Mahmud'u açgözlülük ve irtikâp isnadıyla yönlendirmeleri göze çarpar ama bu ithamın somut delillerine bugün için sahip değiliz.

İshak Efendi, Medine'deki görevini tamamlayıp İstanbul'a döndükten sonra 1823-24'te mühendishanenin son sınıfında şakirtliğine devam eder. Bu sırada Divan-ı Hümayun tercümanlığına getirilse de hakkındaki tereddütler giderilemediğinden devlet sırrı içeren belgelerin tercümesinden uzak tutulur. Bir anlamda İstanbul'dan da uzaklaştırılmak için bazı istihkâmların teknik hususlarda denetlenmesi bahanesiyle Balkanlar'a gönderilir. 1830'da görevinden dönüşünde, Serasker Hüsrev Paşa, 2. Mahmud'un şüphelerini izale edecek bir hami olarak ortaya çıkar. Padişaha yazdığı uzun bir rapor ile disiplinsiz ve liyakatsiz olarak nitelendirdiği Mühendishane hocası Seyyid Ali Bey'in yerine İshak Efendi'nin hocalığa tayinini önerir.

Bu raporu dikkate alan 2. Mahmud tarafından 1830'da tayin edildiği mühendishane hocalığı, onunla birlikte tüm Türkiye'nin kaderini etkilemiştir. Mükemmel Arapça, Farsça yanında Fransızca, İbranice, Yunanca, Latinceyi de çok iyi bilmesiyle o zamana kadar mühendishanede eksikliği giderilemeyen Fransızca ders kitaplarının tercümelerini kısa sürede tamamlar. *Mecmua-i Ulûm-ı Riyaziye* adlı dört ciltlik eserinin Mühendishane Matbaası'nda basımı tamamlanan her cildi Takvim-i Vekayi ile duyurulur. 2. Mahmud tarafından övgüyle karşılanan bu eserler, Hoca İshak'a çil çil altınlar bahşedilmesini sağlar. Teşvik ve takdirle önü açılan Hoca İshak, 1826-1834 arasında birbiri ardına çevirdiği toplam 13 ciltlik 10 ayrı bilimsel kitap ile Türkiye'nin geleneksel medrese eğitiminden modern bilime geçişinin köşe taşı olur.

Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin kendinden önce başladığı bilimsel terimlere Türkçe karşılıklar bulma çabasına ayak uyduran Hoca İshak, o sıralarda Batı'da yeni keşfedilmiş kimyasal ürünlere Türkçe karşılıklar türetme faaliyetlerine girişir. Türetilen kelimeler Arapça olmakla birlikte Arapçada bilimsel karşılığı bulunmayan özgün terimlerdir. Mühendishane öğrencilerinin geleneksel şekilde yerde oturarak eğitim görme şeklinin dışında, sandalye ve masalar ile donatılıp kara tahtanın kullanıldığı sınıflar oluşturulur.

Hoca İshak Efendi bu hizmetlerine rağmen rakiplerinin acımasızca ithamlarından etkilenen 2. Mahmud tarafından "başhocalık" unvanı üzerinde bırakılsa da mühendishanenin başından alınarak Medine'de kutsal yapıların onarımıyla görevlendirilir. Medine'den dönüşte 1836'da İskenderiye'de vefat ederek oraya gömülür. Mezarının nerede olduğu belli değildir. Yıllarca okuduğu, okuttuğu, günümüzde Halıcıoğlu Askerlik Şubesi olarak kullanılan Hasköy'deki mühendishane binası civarında anısına dikilen mezartaşı da kaybolmuştur.

Osmanlılar klasik dönemlerinde madalya, nişan vermezler; hilat ve kürk ile ödüllendirirler-

Mühendishaneydi askerlik şubesi oldu

Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun'un (Kara Mühendishanesi) 1845'te yenilenen Halıcıoğlu'ndaki binası... Günümüzde bu bina Halıcıoğlu Askerlik Şubesi olarak kullanılıyor.

di. Sonraları tuğ, sorguç ve çelenk denilen mücevherli hediyeler verilir oldu. 2. Mahmud'un reformlarıyla eski adetler terkedilerek nişan ve madalya uygulaması başladı. İşte bu sıralarda diğer memurlara verildiği gibi Hoca İshak'a da İftihar Madalyası verilmesi için, hâmîsi Serasker Hüsrev Paşa tarafından 2. Mahmud'a tarihsiz bir tezkire gönderilir. İlginçtir; verilmesi istenilen nişanın tasarımı bizzat Hoca İshak tarafından yapılmıştır. İTÜ ve Mühendislik Tarihimiz kitabında Burak Barutçu'nun tespitine göre İshak Efendi'nin çevirdiği ve günümüzde İTÜ Kütüphanesi Nadir Eserler No. 1102'de bulunan Etienne Bézout'nun *Cours de Mathématiques* adlı eserin giriş kapağına da bu şeklin eskizleri çizilidir. Belki de madalya ve nişanlarda standart bir şeklin henüz oluşturulmadığı zaman diliminde, kişinin tercihine yönelik nişan verilebiliyordu. Gerçi Hüsrev Paşa istenilen nişanın gösterişli ve özentili olduğunu belirtse de Darphane'de üretilmesinin mümkün olduğunu söylemiştir. Sadrazam da seraskerin yazısına itiraz etmeden padişaha sunarken aynı çekinceyi belirtmiştir.

Belgeyi okuyan ve şekli inceleyen 2. Mahmud'un İshak Hoca'ya dair tereddütü yeniden depreşir. Belgenin üzerine kendi eliyle yazdığı hatt-ı hümayunda "Hoca İshak'a Mühendishane'deki gayretlerinden dolayı nişan verilmesi uygundur ama tüm gayretiyle çalışıyor mu yoksa yaptıkları bir gösterişten mi ibarettir" demekten geri kalmaz. Kesinlikle nişanı beğenmemiştir ve çizimdeki yerine Hoca İshak'ın rütbesine uygun bir başkasının yaptırılmasını emreder.

2. Mahmud'un İshak Hoca'ya dair şüphelerinin kaynağını ve somut gerekçelerini bilemiyoruz. Belgelerden yansıdığı kadarıyla açgözlü, tamahkâr ve mürtekip suçlamaları rivayetlerden ibaret ve ispatlı olmamalı ki, bu ithamlara rağmen başlangıçta kendisini Mühendishane başhocalığına tayin etmekten çekinmemiştir. Verilmesi istenilen nişanın resmini görünce acaba aklına neler gelmiştir? Bir mühendis sembolü olmak hasebiyle nişanda resmedilen yerküreyi kapsayan pergelin sıradanlığı tartışılamaz. Ancak bu figürün aynı şekliyle yaklaşık 300 yıldır Masonların sembolü olarak kullanıldığını düşünürsek; 2. Mahmud'un tereddütlerinin arka planında Hoca İshak'ın Yahudi kökenleri ve böyle bir sembolü kendine nişan olarak seçmesinin yattığı akla gelebilir.

2. Mahmud'un ve devrindeki ricalin Masonluk hakkında epeyce olumsuz kanaatlere sahip olduğunu biliyoruz. 3. Selim devrinin vakanüvisi Mütercim Asım Efendi'nin bizzat 2. Mahmud'a takdim ettiği Tarih'inde Nizam-ı Cedîd ricalinin Fransız hayranlığı, Masonluğu ve "politika düşkünlükleri" nefret diliyle aktarılmıştır. 2. Mahmud da akla, bilime ve mühendishane çalışmalarına önem verdiği sırada, haklarında "mezhebi geniş, laubali" söylentileri çıkarılan ama bir yandan da Mason olduklarını kulaklara fısıldanan Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi mensuplarını sürgüne gönderebiliyordu.

1. Abdülhamid devrinden itibaren devlette kadrolaştıklarını bilinen ve Masonluğun revaç bulmasına hizmet ettiği iddia edilen Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın idamının arkasından yazılan şiirde de mason olduğu vurgulanmıştır. Masonların 3. Selim ve Nizam-ı Cedîd devrinde de gayet örgütlü bir şekilde mansıpları ele geçirdikleri sivil mektuplara da yansımıştır. Böyle bir ortamda 2. Mahmud'un imal ettirilmesi istenilen nişandaki sembollerden mi tedirgin olduğunu, yoksa gerçekten gösterişli bulduğu için mi nişanın imaline izin vermediğini şimdilik bilemiyoruz.

Hazine-i Evrak'ta küre sembolü

Tanzimat devri aydınlanmacılığı sembolizminde yer bulan küre süslemesi bazı resmî binalarda da kullanılmıştır. Günümüzde İstanbul Valiliği bahçesinde bulunan 1848'de inşa edilmiş Hazine-i Evrak (Osmanlı Arşivi) binasının kubbe pandantiflerindeki küre sembolü.

KIBRIS - 45. YIL

3. Barış Harekatı! Kahramanların dönüşü

1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı'nda bizzat görev alan gazilerden bir grupla, aynı muharebe arazisi üzerinde 5 gün boyunca bir etüd-gezi gerçekleştirildi. 45 yıl önce yaşanan hadiselerin kahramanı ve tanığı olan gaziler, yaşadıklarını tüm detayları ve heyecanı ile dile getirdi. Bugün yaşları 70-80 civarında olan kahraman gazilerin tanıklığıyla Kıbrıs savaşının kritik dönemeçleri.

SERHAN GÜNGÖR

İnsan her gün kahramanlarla karşılaşmaz. Olağanüstü zamanlarda hadiselerin içinde bulunan, olaylara tanık olan hatta yön veren kişiler, sonradan çoğunlukla "görünmez" olmayı tercih eder. Bu "sıradan kahramanlar" savaşlarda veya kimi özel durumlarda öylesine sıradışı maceralar yaşamış ve öylesine trajik durumları görmüşlerdir ki; eğer sağ kalmış ve "normal" hayata dönmüşlerse bunlardan genellikle bahsetmezler. Zira bilirler ki esas kahramanlar şehit olmuştur, hayatını kaybetmiştir ve onlar bu tarihin suskun tanıkları, toprağa düşenlerin can dostlarıdır. Bu duygu ve düşüncelerle, 10-14 Kasım 2019 tarihleri arasında, yakın geçmişimizin etkileri bugüne uzanan önemli bir dönemini tekrar mercek altına aldık. Kıbrıs Barış Harekatı'nın hayattaki gazileri ve araştırmacılardan oluşan bir grupla, 45 yıl önceki bu savaşın muharebe alanlarını ziyaret ettik. Ada'nın eşsiz ve engin coğrafyası içinde bilinmeyen, çoğunlukla ıssız yerlerde, kimi zaman kıyılarda kimi zaman dağ yollarında dolaştık. Bugün yaşları 70-80 civarında olan kahraman gaziler, gençliklerinde yaşadıkları bu önemli hadiseleri bizzat muharebelerin yaşandığı coğrafya üzerinde anlattılar. Dinledik, öğrendik, muharebeleri onlarla birlikle, onların gözünden anlamaya çalıştık.

Gerçek kahramanlarla

Bu gezi, programı, organizasyonu ve katılımcıların özelliği nedeniyle Kıbrıs Barış Harekatı alanlarına yapılan bu çaptaki ilk geziydi. Proje, Kıbrıs'ta yaşayan muharebe alanları araştırmacısı, turizmci Yiğit Şatana ve Kıbrıs yakın tarihi uzmanı Hasan Taş'ın ortak çabasıyla gerçekleşti. Hasan Bey muharip gazilere ulaştı ve davet etti. Bu girişime Kıbrıs Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı ve Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı da destek verdi. Bu

Boğaz boğaza...

Gazi Abdülkadir Kurt, Keskin Sırt'ın eteklerinde 20-21 Temmuz 1974 gecesi Türk ve Rum komandoların boğaz boğaza savaştığı arazide.

sayede, kimisinin isimlerini kitaplardan okuduğumuz, kimisinin ise daha önce ismini duymadığımız gerçek kahramanlar ile gerçek mekanlarda beş gün geçirme şansına sahip olduk.

Gezimiz Girne batısındaki Özgürlük Millî Parkı'ndan başladı. Burada Ortaçağ'dan bugüne Kıbrıs tarihi ve 1974'e giden yoldaki ilk çatışmalar ve katliamlar anlatıldı. Adada dağınık bir şekilde yaşayan sivil Türk nüfusun EOKA örgütü tarafından uğradığı katliamlar, buna karşı kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı ile Türkiye tarafından alınan önlemler konusunda brifing verildi. 20 Temmuz 1974'te Ada'nın kıyısına ilk çıkan birlik olan Amfibi Deniz Piyade Alayı'nın subayları Yıldır Yoro ve Mustafa Yılmaz, Pladini plajında ve ötesinde 45 sene önce üsteğmen rütbesiyle katıldıkları muharebeleri anlattılar. Daha sonra Karaoğlanoğlu Şehitliği ziyaret edildi ve Mustafa Başel o dönemde komutanı olduğu Bolu Komando Tugayı'na bağlı bölüğü ile katıldığı Lapta Karava muharebeleri hakkında bilgi verdi.

Ertesi sabah Girne'nin sırtını yasladığı Beşparmak Dağları'na çıktık. Girne ile Lefkoşa arasındaki Boğaz bölgesi, Türk ordusu adaya çıkarma, atma ve indirme yaptığında Türk mücahitlerin elindeydi. Buraya hâkim Atak mevziine sızan Rum komandoları, burada telsiz sistemi kuran Muhabere Astsubay Bayram Gümüş'ü, askerleri ve mücahitleri ile birlikte şehit etmişlerdi. Babası Bayram Gümüş'ü kaybettiğinde henüz bebek olan oğlu aramızdaydı ve komutanlardan hep birlikte bu hüzünlü direniş öyküsünü dinledik.

Zaman yolculuğu

Bu bölgeye hâkim Doğruyol Tepesi'ni alma görevi Bolu Komando Tugayı'nın 1. taburuna verilmişti. Bu taburun cesur bölük komutanı Üsteğmen Haluk Üstügen çok kanlı muharebeler sonucu tepeyi ele geçirmişti. Yaşadıklarını yıllar sonra kitabında yazdı. Üstügen'in anlatımıyla tepelere tırmanırken o anları âdeta tekrar yaşadık.

Beşparmak Dağları'nın sırtlarında yaptığımız yürüyüş sırasında, coğrafya ve manzara olağanüstüydü. Mücahitlerin inşa ettikleri mevziler, kulübeler ve duvarlar hâlâ yerli yerinde duruyordu. Güneyimiz Lefkoşa ve uçsuz bucaksız bir ova, kuzeyimizde ise ışıl ışıl Akdeniz!

Biz tepelere tırmanırken, 45 sene öncesinin Komando Yarbayı Cemal Eruç yanımızdan koşarcasına geçti. Dönemin tabur komutanı yarbayımız, neredeyse yarım asır önce çok zorlu çarpışmaların yaşadığı Keskinsırt'a hepimizden önce varmak istiyordu sanki. Biz bu zaman yolculuğunu

Beşparmak Dağları'nda

Harekata üsteğmen rütbesiyle Hava İndirme Tugayı 3. Paraşüt Taburu 3. Bölük Komutanı olarak katılan Emekli Albay Orhan Ceylan, 23 Temmuz 1974 günü Bellapais-Dikmen yolu üzerinde 181. Rum Topçu Taburu'nun 29 araçlık konvoyunu imha ettikleri çatışmayı (Yanık Konvoy hadisesi) anlatıyor.

87 yaşındaki kahraman

Savaşın önde gelen kahramanlarından biri de, harekata yarbay rütbesiyle katılan 1. Komando Taburu Komutanı Cemal Eruç. 87 yaşındaki Eruç, hâlâ dinç.

yaparken yanımızdaki gaziler gözümüzün önünde gençleşiyor, insan bedeninin ve ruhunun zor kaldıracağı mekanlara o günkü gibi cesaretle koşuyorlardı...

Dağın batısına doğru ilerlediğimizde manzara iyice vahşileşti, yol daraldı. Selvili Tepe'de takım komutanı Gazi Asteğmen Ünal Toker, bize savaşın korkunçluğunu hatırlattı: Kurak yaz günü iyice dayanılmaz olan susuzluk, ortaya çıkan hastalıklar ve kurşun yarasıyla parçalanan bedenler... Kıbrıs Barış Harekatı zorlu-çetin muharebeler savaşıydı. Bugün kendi topraklarında özgür ve huzur içinde yaşayan Kıbrıs Türk halkı ile Türk milleti ağır bir bedel ödemişti bunun için: Asker, mücahit ve sivil 1.500 şehit. Rum/Yunan tarafının kayıpları da ağır oldu: Onlar da asker ve EOKA milisi 2.500'den fazla ölü ve binlerce yaralı verdiler.

Günün sonu eşsiz bir buluşmaya tanık oldu: Daracık dağ yolunda mayına basan ve dağın kenarında kalakalan Türk tankının nişancısı Onbaşı Gürler Erdağı ve şoförü Er Abdülkadir Kurt, 45 sene sonra ateş yağmuru altında terketmek zorunda kaldıkları tanklarıyla buluştular. Biz sessizce izlerken yavaş adımlarla dağın yamacına uzanmış tanklarının yanına gittiler ve ona sevgiyle dokundular. "Kıbrıs bir bina gibiydi" dedi Gazi Kurt; "Türk askeri pencereden girdi Kıbrıs'a!"

İşte o tank!

2 Ağustos 1974 tarihinde iki tank ve beş ZPT'den oluşan görev kuvveti dağ yolunu kullanarak Vasilya (Karşıyaka) istikametinde harekete geçmişti. M-47 tankı mayına çarparak hareketsiz kalmıştı. Daha sonra itilerek yolun dışına yuvarlanan bu M-47 halen Beşparmak Dağları'nda anıt tank olarak muhafaza ediliyor. Gezi'ye katılan gaziler arasında tankın nişancısı Gürler Erdağı ve şöförü Abdülkadir Kurt da vardı.

Tepeye adı verildi

Doğruyol muharebelerinde gösterdiği kahramanlık nedeniyle adı bu bölgedeki bir tepeye verilen Emekli Binbaşı Haluk Üstügen, o geceki çatışmayı anlatıyor.

Yaşlanmayan şehitler

Sabahın ışıkları Boğaz Şehitliği'nin özenle yapılmış beyaz mermerleri üzerinde yansıyor. Gazilerimiz adada bıraktıkları arkadaşlarının mezarlarını arıyor. Kimi selam duruyor, kimi sessizce fatiha okuyor. Zamanın durduğu başka bir mekan. Beyaz mermerlerin altında yatanlar hiç yaşlanmadılar. Kolordu Harekat Karargahı Müzesi'ne gidiyoruz. Burası bu kısa ama şiddetli savaşın Türk idare merkezi. Bir evin mahzeni, savaştan kaldığı haliyle düzenlenmiş. Duvarda haritalar, fotoğraflar... 1970'lerin kahramanlarını görüyorum her bir siyah-beyaz karede. Dar, büyük yakalı gömlekler, bol paça pantolonlar. Elde 2. Dünya Savaşı'ndan kalma Enfield tüfekler, mücahitler gülümsüyor. Çocukluğumun abileri...

Rauf Denktaş, Lefkoşa'da bulunan anıt mezarı başında kızlarıyla birlikte anıldı.

Üsteğmen Orhan Ceylan Kayseri Hava İndirme Tugayı'nda bölük komutanıydı. Paraşütüyle indiği Kıbrıs, hayatının geri kalanında hep onunla oldu. Beşparmak Dağları'nın doğusunda Boğaz'dan itibaren attığı her adımında çatışmaya girdi. Bozdağ'ı, Deliktepe'yi taarruzla ele geçirdi. Rum komandolarıyla boğaz boğaza harp etti. Defalarca ölümden döndü. Koca bir topçu taburunu bölüğüyle imha etti, 50'den fazla esir aldı. Tarihe "Yanık Konvoy" olarak geçen hadisenin merkezindeki bu komutanın öyküleri, en uçarı senaryo yazarının bile hayal edemeyeceği anları ve olayları içeriyor. Bize bunları yaşandığı mekanlarda anlatıyor. Ölümle defalarca yüzleşen komutanımız, bu muharebelerde ölen Yunanlı yarbayın yıllar sonra kendisini bulan kızını nasıl teselli ettiğini de anlatıyor bizlere.

Gün doğmadan tekrar yollara düşüyoruz. Bir zamanlar Rum kesimi içinde kalmış bir Türk bölgesi olan Erenköy, 1974'teki büyük olayların bir provasının 1964'te yaşandığı yer. Türklerin elindeki tek kıyı olan bu küçük köy, "Kıbrıs İstiklal Harbi'nin İnebolu'su"... Türkiye'den küçük takalarla, balıkçı tekneleriyle gelen silah ve malzemeler buradan kıyıya çıkarılıp adadaki Türk direniş "sancaklarına" dağıtılıyordu. 1964'ün meşum bir Ağustos günü EOKA şefi Albay Grivas komutasında saldırdı Rumlar. Tankla, topla desteklenmiş 2 bin Rum askerine karşı 700 civarında Türk mücahit direndi. Bunların çoğu, Türkiye'nin üniversitelerinde okuyan Kıbrıslı Türk öğrencilerdi. Yaz tatillerinde ülkelerine dönüyor ve insanlarını korumak için görev yapıyorlardı. Bu eğitimli gençler görevlerini mükemmel şekilde yerine getirdiler. Tam her şey bitmek üzereyken semada Türk uçakları belirdi. Uçakların bombardımanı, direnen gençlerin ve bir mağaraya sığınmış ailelerin hayatını kurtardı. Erenköy bugün de Rum kesimi içinde yer alan ancak KKTC'ye ait ve BM Barış Gücü eşliğinde ulaşabildiğimiz bir bölge. Sivil halk yaşamıyor. Türk askeri dağla deniz arasındaki bu ıssız yerde kutsal hatıraları koruyor.

Yüzbaşı Cengiz Topel, işte o gün Kıbrıslı gençleri kurtaran Türk uçaklarından birinin pilotuydu. Uçağı düştü, Topel atladı, sağ-salim yere indi ama Rumlar tarafından esir edildi. Sonrası ise tarihe bir kara leke olarak geçti. İşkence ile öldürüldü, vücudu parçalandı. Bugün aziz hatırası, adına yapılan etkileyici bir anıtta yaşıyor Lefke'de. Gün batarken, bu büyük mücadelenin lideri Rauf Denktaş'ı da Lefkoşa'daki mezarının başında anıyoruz. Kızları da bize katılıyor. Bu cesur, güçlü, nazik, mütevazı ve sevimli insanla aynı çağda yaşamış olmaktan mutluluk du-

Kapalı Erenköy

1964'te Rum kuşatmasına maruz kalan Erenköy, bugün adanın batısında, Rum kesimi tarafından çevrelenmiş bir Türk askerî bölgesi. Sivillere kapalı bu bölgeye BM Barış Gücü eşliğinde ulaşılabiliyor.

Cengiz Topel anısına

8 Ağustos 1964 tarihindeki hava harekatında şehit düşen Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel Anıtı. Harekat sırasında kullandığı F-100 Super Sabre av bombardıman uçağının bir örneği, o günkü boyası ve numarasıyla Lefke'de bulunan anıta 8 Ağustos 2019 tarihinde konuldu.

Katliamın izleri
M-47 tankının nişancısı Gazi Gürler Erdağı, Türk sivillerin katledildiği köylerde açılmış olan müzede, Sandallar, Muratağa ve Atlılar katliamlarına ilişkin fotoğrafları inceliyor.

yuyorum.

Anıları, insanları, olayları sadece öğrenmekle kalmayıp yerinde hissettiğimiz bu eşsiz gezinin son günü doğuya dönüyoruz yüzümüzü. 1974'te kadınların ve çocukların sırf Türk oldukları için korkunç bir şekilde katledildiği Muratağa, Sandallar ve Atlılar köylerine gidiyoruz önce. Toplu mezarların yanındaki korkunç fotoğraflara bakıyoruz. "Bir insan bir çocuğa bunu nasıl yapabilir?" diye soruyoruz birbirimize. Bunu yapan bir insan nasıl yetişir? Savaşın bile bir namusu, onuru vardır. Müzeye çevrilmiş küçük köy okulunun 1974'ten beri boş sıralarında, 45 sene öncesinin ilkokul defterleri duruyor hâlâ. Üzerindeki elyazısını okuyorum: "Arkadaşların ile iyi geçin". Ailesini bu katliamlarda kaybetmiş yaşlı bir amca bize hadiseleri anlatıyor, boğazımız düğümleniyor. Hüzün, acı, yıllarla büyüyen bir boşluk... Gazilerimiz gözleri yaşlı, çocukların fotoğraflarına bakıyorlar: "Bu yüzden savaştık".

'MİLLÎ DURUŞ' LAFLA OLMAZ

Kıbrıs turizmi eğlenceden ibaret olmamalı

✎ YİĞİT ŞATANA

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde "Kıbrıs Barış Harekatı ve Muharebe Alanları" turumuzu 10-14 Kasım tarihleri arasında gerçekleştirdik. Bilindiği gibi 1974'de iki safhada gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatı üzerine, gerek askerî gerekse siyasi tarihimizde detaylı ve bilimsel çalışmalar neredeyse yok seviyesindedir.

Üzerinden yaklaşık yarım asır geçmiş olmasına rağmen Kıbrıs Barış Harekatı'nın karanlıkta kalmış birçok noktası, bilinmeyen pek çok kahramanı vardır. Maalesef çok ciddi bir bilgi kirliliği de mevcuttur. İşte tam bu noktada karanlığı aydınlatmak, gelecek nesillere doğru bilgilerin aktarımını sağlamak amacıyla yürüttüğümüz çalışmaları, Kıbrıs Şehitlerini Anma Platformu Başkanı Hasan Taş Bey'in araştırmaları ile birleştirmeye karar verdik.

Bu kutsal amaçla şekillenen programımızı, sıradan bir turistik seyahatin ötesinde bir noktaya taşınması konusunda hemfikirdik ve böylelikle "Son Tanıklar Göçmeden" isimli proje doğdu. Harekata bizzat katılmış tüm unsurlardan kahraman komutanlarımız, son tanıklar olarak bizleri onurlandırdı. O günleri tekrar yaşarcasına anılarını, başarılarını ve hatta hatalarını yerinde anlattılar. Bu sayede hem kahraman gazi komutanlarımızı onurlandırabildik hem de birçok kimseye kısmet olmayacak şekilde tarihi en doğru şekilde kayıt altına alma fırsatı yakaladık. Kıbrıs'ta çok başarılı icra edilmiş bir harekat olsa da başta muhabere ve ikmal eksiklikleri gibi birçok eksiğimiz de bulunmaktaydı. Bu eksikliklerin de –üzülerek söylüyorum– sonuçları ağır olmuştur. İşte bu sebeple gelecek nesillere doğru aktarım yapmak ve ders çıkarmak aynı hataların tekrarlanmamasını sağlamak yolunda şarttır.

Burada harekat öncesi özgürlük uğruna verilen millî mücadelenin, Kıbrıslı Türklere karşı girişilen soykırım hareketlerinin, harekat esnasında yaşanmış olan kahramanlık ve fedakarlıkların mutlaka anlatılması, hatta bizzat gösterilmesi gerekmektedir. Millî bir duruş ancak böylesi çalışmalarla sağlanabilir; lafla ve propagandayla değil.

Bir turizmci olarak Kıbrıs turizminin sadece kumar, eğlence ve deniz tatilinden ibaret sanılması sebebiyle yaşadığım üzüntünün tarifi benim açımdan mümkün değildir.

Hasan Bey'in desteğiyle bu projenin ilk etabını yaparak meşaleyi yaktığımıza inanıyor, bu haklı davanın anlatılması için de elimden geleni yapacağımı bir kere daha belirtmek istiyorum.

İlk günden beri bizi destekleyen Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı ile Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı'na ve kâr amacı gütmeksizin bu projeyi gerçekleştirmemizi sağlayan Puzzle Turizm Yatırımları'na teşekkürlerimi sunmayı borç biliyorum.

Mağusa Kalesi'nin muhteşem surlarını 500 sene önce inşa edip güçlendiren Venedikliler, 1571'de o surları 11 ay süren bir muharebede ele geçirebilen Türklerin, 400 sene sonra Ortaçağ'ı andıran bir harpte kuşatılacağını ve hayatta kalmak için aynı surların içinde savaşacaklarını hayal edebilirler miydi?

Üsteğmen Oğuz Kalelioğlu, Mağusa'daki 200 mücahitin komutanıydı. Savunmakla sorumlu olduğu kalenin içine 10 bine yakın sivil sığınmıştı. 20 Temmuz 1974'te Türk ordusunun Girne'ye çıktığını duyunca önce sevindiler ama sevinçleri kısa sürdü. Türk ordusundan önce Türklerin sığındığı Mağusa Kalesi'ni ele geçirmek için RMMO ve EOKA, tanklarla ve toplarla muazzam bir saldırıya geçti. Bir avuç mücahit ve halk elde kalan son silah ve mermilerle kendilerini savundul. Kan ve gözyaşına, feci bir açlık ve yaz sıcağının kurutan susuzluğu ekleniyordu. 27 gün direndiler. Kale tam düşmek üzereyken Türk tankları Ortaçağ surlarının önünde göründü. Kurtulmuşlardı. İlk çatışmanın başladığı Akkule'nin önünde bize o günleri tekrar yaşar gibi bir heyecanla anlattı Oğuz Kalelioğlu. Şehrin girişine Tankut Öktem'in yaptığı heykelde bir sureti nakşedilmiş bu komutan, bize tam yanına düşen ve patlamayan havan mermisini anlattı. Üzerindeki yazıdan Türkiye yapımı olduğunu görmüştü. Belli ki NATO sayesinde Yunan/Rum ordusunun envanterine girmişti o mühimmat. Seneler sonra o merminin yapıldığı fabrikaya gittiğinde gülerek "Sizin mermiler de Allah'tan patlamıyor" demişti.

Gezimizin sonuna geldik. Komutanlarımıza ve gazilerimize veda ederken, 5 gündür içinde dolaştığımız o zaman tünelinden çıkıyoruz. Laciverte çalan günbatımına bir palmiye ağacının arkasından baktığımız o güzelim Akdeniz kıyısında, biraz öteyi görebilmek için gözlerimizi kıstık: Gördük ki, pek bir şey değişmemiş biz yokken. Yine çevremiz savaş, yine şiddet, yine çatışma... Sadece biz daha yaşlıyız.

Direniş ve taarruz

Mağusa direnişinin komutanı Emekli Albay Oğuz Kalelioğlu, Kara Kapısı önünde 27 gün süren kuşatmayı, direnişi ve 28. Tümen birliklerinin Mağusa'ya kavuşmasını, Emekli Deniz Piyade Albay Yıldır Yoro ise Deniz Piyade Alayı 1. Taburu ile çıktığı Pladini Plajı'na (Yavuz Çıkarma) hâkim bir tepeden amfibi taarruzu anlatıyor..

Beşparmak Dağları'nda Doğruyol Kayası önündeki grup, Cemal Eruç'u dinliyor.

2 SAATİN ALTINA İNİLDİ!

Körük ciğerler çelik iradeler ve süper ayakkabılar

MARATON

İnsanın rakiplerinden çok kendisiyle yarıştığı 42 kilometre 195 metrelik en zorlu spor sınavı... 2500 yıl önceki bir muhabereden doğan mit, son yıllarda elde edilen akıl almaz derecelerle besleniyor; ayakkabı teknolojisinin de yardımıyla metreleri uçarak geçen, kilometreleri adım adım yutan atletlerin nereye varacağı merak ediliyor.

ALİ MURAT HAMARAT

Yüz metredeki 10 saniye duvarı, 1 mildeki 4 dakika bariyeri... Bugün bakıldığında kolaylıkla aşılan zamanlar, bir zamanlar hayaldi. 100 metrede yıllarca zorlanan 10 saniye duvarı 1968'de aşılıyor, Jim Hines kapıyı aralıyordu. Jamaikalı Usain Bolt'un 2009'da kırdığı 9.58'lik dünya rekoru bir tarafa, bugüne dek 143 sporcu 100 metreyi 10 saniyenin altında koşmuş durumda. Geçen yıl ölen İngiliz Roger Bannister, sonradan tıp okuyacağı Oxford'da, 6 Mayıs 1954'te, 1 mili 4 dakika altında koştuğunda tarihe geçiyordu. 1999'da Faslı Hicham El Guerrouj'un aynı mesafede elde ettiği 3 dakika 43 saniyelik dünya rekoru, insanın nereden nereye geldiğini özetliyor. İşte birçoklarının rüyasını süsleyen maratondaki 2 saat duvarı artık tarih oldu. Dünya rekoru olmasa da, özel koşullarda aşılsa da, entelektüel sermayeyle yeryüzünün en iyisinin buluşması, 12 Ekim 2019'da Viyana'da tarihe geçti. Kenyalı atlet Kipchoge'nin derecesi 1 saat 59 dakika 40 saniyeydi! Tam ne olduğunu idrak etmeye başlıyorduk ki ertesi gün kadınlarda dünya rekoru kırılıyor; akıllara malum soru geliyordu: İnsanın sınırı nedir?

Tarihteki ilk maraton

Luc-Olivier Merson'un 1869 tarihli tablosu, Maraton Savaşı'nda Atinalıların kazandığı zaferin haberini yetiştirmek uğruna yorgunluktan bitap düşmüş genç bir atleti gösteriyor.

Efsaneden gerçeğe...

Yaygın inanışa göre MÖ 490'da yapılan Maraton Muharebesi'nden sonra Atina'ya koşup "zafer bizim" diye haykırarak son nefesini verdiği söylenen Pheidippides böylece onurlandırılmış; 1879'da Robert Brow-

ning'in yazdığı şiirle de ölümsüzleşmişti. Oysa Yunan-Pers Savaşları'nın ana kaynağı Heredot'a göre böyle bir olay yoktu. Aslen Sparta'ya destek istemek için Atina'ya yollanan Philippides ismindeki ulak, yaklaşık 240 kilometre yol kat edip geri dönmüştü. Üstelik bunu koşarak yapmıştı. Yine Heredot'a göre Maraton Muhaberesi'nden sonra Pers kuvvetlerinin Atina'ya çıkarma yapmasını önlemek için muzaffer Atina-Platea ordusu, yorgun argın yaklaşık 40 kilometre yürümüştü. Zamanla iki olay karışıyor, "zafer bizim" oluyordu.

ERKEKLERDE KABUL EDİLEN EN İYİ 5 MARATON DERECESİ

1. ELİUD KİPCHOGE (Kenya)
Berlin 2018 - 2:01:39
2. KENENİSA BEKELE (Etiyopya)
Berlin 2019 - 2:01:41
3. ELİUD KİPCHOGE (Kenya)
Londra 2019 - 2:02:37
4. BİRHANU LEGESSE (Etiyopya)
Berlin 2019 - 2:02:48
5. MOSİNET GEREMEW (Etiyopya)
Londra 2019 - 2:02:55

KADINLARDA KABUL EDİLEN EN İYİ 5 MARATON DERECESİ

1. BRİGİD KOSGEİ (Kenya)
Chicago 2019 - 2:14:04
2. PAULA RADCLİFFE (İngiltere)
Londra 2003 - 2:15:25
3. MARY KEİTANY (Kenya)
Londra 2017 - 2:17:01
4. RUTH CHEPNGETİCH (Kenya)
Dubai 2019 - 2:17:08
5. PAULA RADCLİFFE (İngiltere)
Chicago 2002 - 2:17:18

Modern Olimpiyat serüveninin peşine düşen Baron Pierre de Coubertin ve şürekası, kamuoyunun ilgisini çekecek ve antik çağların ihtişamını canlandıracak bir şey arıyorlardı. Fransız filolog Michel Bréal, yakın arkadaşı Coubertin'i ikna edince, kazanmanın değil bitirmenin önemli olduğu bu destansı koşu resmen doğmuştu. Kısa sürede tüm dünyada tanınan mit, popüler kültüre giriyordu. Başta uzunluğu değişse de 1908 Londra Yaz Oyunları'nda, Windsor Sarayı ile Olimpiyat Stadyumu arasındaki 42 kilometre 195 metrelik mesafe, artık müseccel marka!

Modern anlamdaki ilk Olimpiyat 1896'da Atina'daydı. Maraton'dan Atina'ya yaklaşık 40 kilometre süren yarışa 17 sporcu katılmış, son çeyrekte atak yapan Spyridon Louis

Kipchoge'nin sayılmayan rekoru

Kipchoge, 12 Ekim 2019'da Viyana'da maratonu 2 saatin altında koşan ilk insan oldu. Bu derece tarihin en iyi derecesi ama kapalı bir yarışta yapıldığı için dünya rekoru sayılmıyor.

Modern zamanların ilk olimpiyatı

1896'da Atina'da yapılan olimpiyatlarda Spyros Louis, nam-ı diğer Spyridon Louis, modern zamanların ilk maraton şampiyonu olarak taçlanıyor ve Yunanistan'da ulusal kahraman oluyordu.

stadyuma girdiğinde halk çılgına dönmüştü. Yunanistan atletizmde zaferle tanışırken, Marusili çoban tarihe geçmişti. Derecesi 2 saat 58 dakika 50 saniyeydi.

O günden bu yana hızlanan sporcular, giderek iki saate yaklaşıyordu. Uluslararası Atletizm Federasyonu (IAAF) her parkurun kendisine has özellikleri olduğunun altını çiziyor, elde edilen dereceleri uzun süre dünya rekoru olarak kabul etmiyordu. 1 Ocak 2004'te bu görüş değişiyor, maratonda da belli koşulların karşılanması halinde dünya rekorları kırılmaya başlanıyordu. Deniz seviyesine yakın, olabildiğince düz parkurlarda, iyi hava koşullarında Olimpiyat Oyunları'nın mottosundaki *citius* (daha hızlı) kovalanıyordu.

Kuru zemin, yaklaşık 10 derecelik bir sıcaklık, az eğim... Özellikle eylül ayının sonunda Almanya'nın başkentindeki koşulların atletler için en ideali olduğu vurgulanıyor. IAAF'in kabul ettiği en iyi 10 dereceden 7'sinin Berlin Maratonu'nda elde edilmesi dikkat çekici olsa gerek. Girdiği 13 yarışın 12'sini kazanan, Olimpiyat'ta altına koşan, 2018'deki Berlin Maratonu'nda 2 saat 1 dakika 39 saniyeyle dünya rekoru kıran Eliud Kipchoge, birçokları tarafından tarihin en iyi maratoncusu olarak kabul ediliyor.

INEOS'UN YATIRIMLARI

Milyarder kardeşlerin spor tutkusu

Rekorun iki sahibi

Kenyalı Eliud Kipchoge, 12 Ekim 2019'da Viyana'da kırdığı rekoru, sporculara yaptığı yatırımlarla tanınan sanayici Jim Ratcliff'le kutluyor.

21 milyar sterlini geçen servetiyle Birleşik Krallık'ın en zengini olan Jim Ratcliffe, 1952'de doğdu. 1998'de kurduğu petrokimya şirketi Ineos sayesinde, yatırımcı ve sanayiciye dönüşen iş insanı, tam bir spor tutkunu. Maratondaki 1 saat 59 dakika meydan okuması dışında, Ineos futbol, bisiklet ve yelkene de yatırım yapıyor.

Futboldaki faaliyetlerini milyarderin kardeşi Bob Ratcliffe yönetiyor. 2017'de İsviçre'nin mütevazı ekiplerinden Lausanne Sport'u alan sermaye grubu, 2019'da da Nice'i bünyesine kattı. 22 Ağustos 2019'da Fransız Rekabet Kurumu tarafından onay verilen işlem için Ineos, Chien Lee'ye 100 milyon Euro ödedi. Gözünü anavatanlarına diken aile, Premier Lig'de takım arıyor. Adeta bir hanedan kuran sanayicinin, Manchester United taraftarı olduğunu hatırlatmalı…

2010'da kurulan ve Britanyalı sporcular Bradley Wiggins, Chris Froome ve Geraint Thomas'la Fransa Bisiklet Turu'nu tahakkümü altına alan Sky takımı, 1 Mayıs'tan bu yana Ineos adıyla yarışıyor. Avustralyalı medya patronu Rupert Murdoch'un sahibi olduğu telekomünikasyon şirketi Sky'ın elinde tuttuğu takımın hisselerini satın alan şirket, bu sene Egan Bernal'le mutlu sona ulaştı. 22 yaşındaki Kolombiyalı, 110 yıllık mazisi olan dünyanın en köklü bisiklet organizasyonun en genç şampiyonu olmayı başardı.

2018'de Olimpiyat tarihinin en başarılı yelkencilerinden Ben Anslie'yle biraraya gelen Ratcliffe, Ineos Team UK'yi kurdu. 2021'de yapılacak branşın şahikası olan Amerika Kupası'nı hedefleyen milyarder, bu proje için 110 milyon sterlini gözden çıkarmış durumda. Bakalım ikili istediklerini alabilecek mi?

İşte onunla dünyanın en zengin insanlarından Jim Ratcliffe'in ortaklığı, bir duvarın daha yıkılmasına yolaçtı.

Bir düşün peşinde...

Değişik spor yatırımlarıyla dikkat çeken petrokimya devi Ineos'un patronu Ratcliffe kararlıydı: Maratonda 2 saatin altına inilecekti! Daha önce Bannister'ın 1 milde 4 dakika barajını yıkışının 63. yıldönümünde Monza'daki Formula 1 pistinde 2 saatin altına inmeye çalışan Kipchoge, seyircilerin alınmadığı denemede 25 saniye yavaş kalmıştı. Acaba 2.5 sene sonra bu sefer rüya gerçek olacak mıydı?

Kraliyet kutlaması

2019'a kadar 16 yıl boyunca kadınlar dünya rekorunu elinde tutan İngiliz atlet Paula Radcliffe, 2015 Londra Maratonu'nda emekliliğini Prens Harry, engelli koşu rekortmeni John Disley, çocukları Isla ve Raphael ile kutladı.

ATLETLERİ KANATLANDIRAN TEKNOLOJİ

Nike ve ayakkabı mucizesi

Nike'ın sponsorluğunda, 2017'de İtalya'daki Formula1 pisti Monza'da yapılan maratonda 2 saate yaklaşan Kipchoge'nin giydiği "Vaporfly % 4" modeli çok tartışılmıştı. Spor endüstrisine şekil veren devlerden birinin ayakkabılarının her adımda yüzde 4 enerji tasarrufu sağladığı iddiası başta pazarlama stratejisi olarak görülse de, sonradan laboratuvar ortamında ispatlanmıştı. Elit maratoncular a 60 ila 90 saniye kazandıran süper ayakkabılar, atletleri adeta kanatlandırıyor. Kipchoge ile Kosgei'nin Nike'ın özel tabanlı

modelleriyle elde ettiği zamanlar, kimileri tarafından teknolojik doping olarak görüledursun, IAAF'in bu konuda bir düzenlemeye gidip gitmeyeceği merak ediliyor.

İngiliz sanayici aslında kendi ülkesini istese de, Londra'nın havası bu yarış için uygun değildi. Şirketin meteoroloji mühendisleri Avrupa'daki başkentleri inceliyor, Viyana seçiliyordu. Tüm verilere göre 12 Ekim en ideal tarihti. İzleyici sayısını artırmak için aranan Cumartesi bulunmuştu. Bilim böyle buyuruyordu!

Viyana'da seçilen parkurun yüzde 90'ı dümdüzdü. Zaman kaybı böylece en aza indirilebilirdi. Kipchoge için özel ayakkabı üreten Nike'ın da desteğiyle taşlar iyice yerine oturuyordu. Her şey düşünülüyor; hava direncinin azaltılması için sürekli değişen tavşan atletler V düzeninde koşuyordu. Hesaplara göre bu dizilişin kusursuz uygulanması, 2 dakikaya yakın bir zaman kazandıracaktı. Ayrıca Avusturya, tarihin en iyi maratoncusunun idmanlarını yaptığı Kenya'nın Kaptagat kasabasıyla aynı zaman diliminde bulunuyordu. Hiçbir ayrıntı gözden kaçırılmıyordu.

12 Ekim 2019'da Viyana saatiyle sabah 08.15'te başlayan koşu amacına ulaşıyor; 35 yaşındaki Kipchoge 1 saat 59 dakika 40 saniyeyle adını altın harflerle kitaplara yazdırıyordu. 2 saat barajı böylece yıkılmıştı!

Yarışın kapalı olması, tavşan atletlerin sürekli değişmesi ve deneme sırasında bisikletlerle ekstra sıvı takviyesi yapılması nedeniyle bu derece IAAF tarafından dünya rekoru olarak kabul edilmedi. Ancak kimilerinin bir atletizm olayından çok bilimsel deney olarak gördüğü bu meydan okuma, şimdiden *Guinness Rekorlar Kitabı*'nda yerini almış durumda.

Bu yıl Berlin'de Etiyopyalı Kenenisa Bekele'nin dünya rekorunun 2 saniye altında kalması, tarihin en iyi beş zamanının da son 15 ayda elde edilmiş

olması, bu büyülü disipline ilgiyi artıyor. "Süper ayakkabılar"ın da yardımıyla yakın bir gelecekte 2 saat barajının IAAF standartlarına uygun olarak da zorlanması bekleniyor. Belki bu kuşak maratoncular olmasa da bir sonraki jenerasyon duvarı yıkacak gibi duruyor.

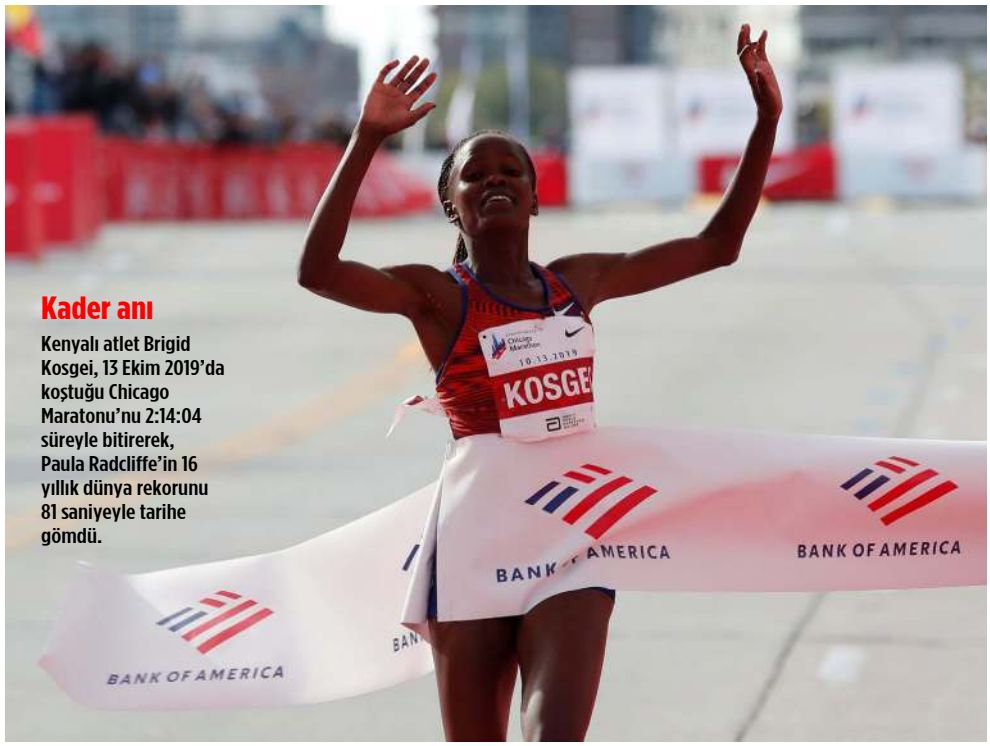

Kader anı
Kenyalı atlet Brigid Kosgei, 13 Ekim 2019'da koştuğu Chicago Maratonu'nu 2:14:04 süreyle bitirerek, Paula Radcliffe'in 16 yıllık dünya rekorunu 81 saniyeyle tarihe gömdü.

Uçan kadınlar

Kadınlarda da tablo erkeklerden farksız değil. Tarihin en iyi 15 derecesinden 11'inin 2017'den bu yana koşulması, sporseverleri heyecanlandırıyor. Brigid Kosgei'nin 13 Ekim 2019'da Paula Radcliffe'in 16 yıllık dünya rekorunu 81 saniyeyle tarihe gömmesi rüya gibiydi. Zamanında birinciliklere ambargo koyan ve o günlerde görülmeyen derecelere imza atan İngiliz atletin, yarıştan sonra kendisini geride bırakan halefini kucaklaması, o günün şüphesiz en güzel anlarından biriydi.

1994'te doğan dünya rekortmeni Kenyalı atletin gelişimi gözlerden kaçmıyor. 2017 Chicago Maratonu'nda ikinci olan sporcu, ertesi sene aynı yarışı tarihin en iyi 6. derecesiyle kazanmıştı. Bu yıl Londra'da zafere ulaştığında, bunu başaran en genç kadındı. Dünyanın en büyük yarı maraton yarışı olan Great North Run'ı 1 saat 4 dakika 28'le bitiren uzun mesafe koşucusu, bu mesafede elde edilen en iyi zamana imza atmıştı. Parkurun koşulları nedeniyle dünya rekoru olarak kabul edilmeyen derece akıllara durgunluk veriyor; çok daha fazlasını müjdeliyordu.

Çok sevdiği Chicago Maratonu'na yine favori olarak gelen sporcu adeta uçuyordu. En iyi zamanını 4 dakika geliştiren atlet, 2 saat 14 dakika 4 saniyeyle dünya rekorunu kırmıştı. Tıpkı Kipchoge gibi o da Nike'ın özel ayakkabısıyla yarışmıştı.

Sadece o mu? Aynı zamanda vatandaşı olan yaşıtı Ruth Chepngetich ile Etiyopyalı Worknesh Degefa da gümbür gümbür geliyor. Bu rekabette her yıl üstüne koyan Kosgei'nin 42 kilometre 195 metrelik bu destansı mesafede ne kadar ileri gidebileceği merak ediliyor; sanki o da teknolojinin gölgesinde insanın sınırlarını zorlamaya devam edecek gibi duruyor.

MARATON'DA TÜRKİYE REKORLARI

Kenyalı ve Etiyopyalı millîler

Türkiye rekoru 2 saat 5 dakika 27 saniyeyle Kaan Kigen Özbilen'e ait. Viyana'da Ineos'un 2 saate meydan okuduğu yarışta koşan tavşan atletlerden biri olan millî sporcu, bu derecesini 2019'da Rotterdam'da elde etmişti. Kenya'da Mike Kipruto Kigen adıyla 1986'da dünyaya gelen uzun mesafe koşucusu, 2015'ten bu yana Türkiye adına yarışıyor. 2016'da Avrupa Atletizm Şampiyonası takviminde ilk kez yer alan yarı maratonda gümüş madalya alan sporcu, Rio Olimpiyat Oyunları'nda da ülkemizi temsil etmiş ve Kipchoge'nin altına ulaştığı yarışı 17. sırada bitirmişti. 2015'te 2 saat 24 dakika 44 saniyeye imza atan Sultan Haydar, kadınlarda Türkiye rekorunu elinde bulunduruyor. 1985'te Etiyopya'da Chaltu Girma Meshesha ismiyle doğan sporcu, 2008'de Türk vatandaşlığına geçmişti. 2012 Avrasya Maratonu'nda üçüncülüğü de bulunan atlet, en iyi zamanına Dubai'de imza atmıştı.

Türkiye'nin rekortmenleri
Kadınlar maratonda Türkiye rekortmeni Sultan Haydar, pist yarışlarında da ülkemizi temsil etmişti (solda). Erkeklerde Türkiye rekortmeni ise Kaan Kigen Özbilen.

Gazetecilerin duayeni Mahmud Sâdık Bey

Son dönem Osmanlı basınının keskin kalemlerinden Mahmud Sâdık, 1930'daki ölümüne kadar onlarca gazete ve dergide yazdı, çalıştı. Yazdığı yüzlerce yazı, makale, köşe yazısı henüz derlenmemiş, eserleri topluca yayımlanmamıştır.

✎ EMİN NEDRET İŞLİ

Mahmud Sâdık 1864'te İstanbul'da doğdu. Öğrenimini Mekteb-i Sultanî'de (Galatasaray Lisesi), Mekteb-i Mülkiye'nin idadi kısmında yaptı. Ziraat öğrenimi için devlet tarafından Almanya'ya gönderildi. Berlin'de 1 yıl kaldıktan sonra hastalanarak İstanbul'a döndü. 7 Ağustos 1885'te Mülkiye'nin yüksek kısmını bitirdi. Aynı yıl Bâb-ı Âli Terceme odası hulefalığına tayin oldu. Şubat 1886'da memuriyetten ayrılarak Mülkiye'nin birinci sınıfından beri heves ettiği gazeteciliğe başlayan Mahmud Sâdık'ın ilk yazısı bir öğrenci olarak *Mir'at-ı Âlem* (*Dünyanın Aynası*) isimli dergide çıktı. 1886'dan ömrünün sonuna kadar *Saadet, Târik, Tercüman-ı Hakikat, Sabah, Servet-i Fünun, Şurâ-yı Ümmet, Yeni Gazete, Demiryolları, Uyanış-Servet-i Fünun* gibi gazete ve dergilerde çalışan, yazan veya sorumlu müdürlük yapan Mahmud Sâdık, çeşitli okullarda da öğretmenliklerde bulundu, dersler verdi. Bazı yazılarında "Osman Galip", "Galip Kadri", "Çatlak Zurna" ve "Mırnav" takma adlarını kullandı. "Şeyhül Muharririn" unvanı verilen ve en saygın gazetecilerden biri olan Mahmut Sadık, özellikle gençlerin bilinçlenmesi için büyük çaba harcadı.

1930 başında hastalandı. Atatürk, Mahmud Sadık'ın hastalığıyla çok yakından ilgilendi, sık sık hatırını sordu, tedavisi için emirler verdi. 28 Temmuz 1930'da, İstanbul-Kızıltoprak'taki evinde hayata gözlerini yumdu.

Çerkes kökenli, basın tarihimizin en önemli simalarından biri olan Mahmud Sâdık hakkında şimdiye kadar kapsamlı bir çalışma yayınlanmadı. Yazdığı yüzlerce yazı, makale, köşe yazısı henüz derlenmemiş, eserleri topluca yayımlanmamıştır. 1912'de yılında kendi yazılarından seçmeler olarak tanımlanacak *Takvimden Yapraklar* şık bir kapak tasarımıyla İstanbul'da basılır. Aynı yıl içinde bir de *Tekamül* isimli bir romanı çıkar. 2017 yılında yeni harflerle yayımlanan bu eserin kapağına, hazırlayanlar tarafından "Darwin'in ırkların tekâmülü nazariyasının romanı" şeklinde bir açıklama konmuştur.

Mahmud Sâdık Bey'in gazeteci Ali Kemal ile de hem yazı arkadaşlığı hem de özel bir dostluğu sözkonusudur. Arşivimde bulunan, Mahmud Sâdık Bey'e yollanmış Rusya çıkışlı kartpostal, aynı gazetede çalışmış iki gazetecinin ne derece samimi olduklarının göstermektedir.

Rusya'dan gelen kartpostal

Gazeteci Ali Kemal'in Mahmud Sâdık Bey'e gönderdiği 24 Eylül 1910 tarihli kartpostalın arka yüzü (Önyüzde Ayvazovski'nin bir tablosu bulunmaktadır): "Dersaadet'te *Sabah* Gazetesinde Mahmud Sâdık Beyefendi'ye... Azizim, O sizin eski fırkaya suret-i katiyede veda' ettim. Burasının havasından mı yoksa sarı saçlarla, melek gözlerinden mi bilmem? İnsan ne kadar ihtiyar olsa derhal Faust gibi gençleşecek. Bilmem nasıl ayrılacağım? İhtiramâtımı takdim ederim. Ali Kemal"

Yeni sanılan kurnazlıklar taa Roma'dan beri var!..

Cicero, babasını öldürmekle suçlanan Sextus'un müdafiliğini üstlenir. Davayı incelediğinde öldürülen babasının sonradan gayrinizami olarak "KHK listesi"ne eklendiğini ve altı milyon sesterce'lik malına mülküne de diktatör Sulla'nın yakınlarından Chrysogonus'un sadece iki bin sesterce vererek çöktüğünü görür. Altı milyon sesterce nere, iki bin sesterce nere? Gümüş üzerinden hesaplarsak enflasyon olmasa bile (ki iki bin yılda olmuştur,) biri 3 milyon Dolar, diğeri 1000 Dolar. Artık siz hesap edin.

İnsanevladı, biliyorsunuz birbirini Hâbil ve Kâbil'den beri öldürüyor ve Hâbil ve Kâbil'den beri işlediği cinayetlerin üzerini kapatmaya çalışıyor. Aklımda kaldığı kadarıyla Kâbil, Hâbil'i kıskançlıktan öldürmüş; ondan sonra da cinayetini örtbas etmek için "bekçisi miyim?" gibi klişe bir bahaneye sığınmış. Tabii bu bahanelere sığınan ilk şahıs kendisi olduğundan, bunun için klişe demek pek mümkün değil. Ne var ki bu yalanları kimse yutmamış ve etraflıca bir araştırma sonucu Kâbil'in cinayeti işlediği ortaya çıkınca (ki yani o bağlamda, neyi kimden gizliyorsun arkadaş? Son derece çocukça) kendisi sürgün ve ebedi hayat cezası verilen ilk kişi olmuş.

Bizim bildiğimiz en erken cinayet ise bir fosilin bize gösterdiği kadarıyla, yanılmıyorsam 430 bin yıl önce, yani *Homo sapiens*'in ortaya çıkışından bile çok daha önce, sert bir obje aracılığıyla işlenmiş. Burada bırakın katilin kim olduğunu, maktul kadın mı erkek mi onu bile henüz tespit edemediğimize göre, "gerçeklerin ergeç ortaya çıkmak gibi bir huyu vardır" şeklindeki seküler bedduamızın elinin yetişmediği bir cinayetten bahsediyoruz anlayacağınız.

Tabii çözülemeyen cinayetlerle dolu tarihte, çözülen cinayetlerin hikayeleri, "katil kim" sorusuna da cevap verdikleri için daha keyifle okunuyor. Bunlardan biri de Sextus Roscius cinayeti.

Eğer aklımda yanlış kalmadıysa Sulla zamanında yani işte MÖ 1. yüzyıl başlarında, Roma'daki muhafazakar partinin başında olan Sulla, bir dizi mücadelenin ardından 100 yılı aşkın süredir kullanılmayan diktatörlük unvanını geri getirir ve kendisini diktatör ilan eder. Sulla diktatörlüğü, rakiplerini sindirmek ve sıfırdan yepyeni bir anayasa yapmak için bir araç olarak kullanır. Yaptığı şeylerden biri de siyasi rakiplerini yoketmek için çıkardığı yasal haklardan mahrum etme kararnameleridir. Kanun hükmünde olup olmadıklarını bilmiyorum ama cayır cayır uygulandıklarına göre kanun hükmünde olduklarını varsayabiliriz. Sulla arka arkaya çıkardığı KHK'larda önce seksen, sonra doksan falan derken toplamda binlerce insanın ismini yayımlar. Ama, şimdi ben çoğu kez olduğu gibi Plutark'ın yalancısıyım; esasen ismi KHK listelerine alınanların önemli bir kısmı, malına mülküne çökmek için listelere alınmıştır.

İşte tam da bu sırada varlıklı bir soylu olan Sextus Roscius gizemli bir cinayete kurban gider. Cinayetin hemen ardından kendisiyle aynı adı taşıyan oğlu cinayetle suçlanır. Savcının iddiasına göre oğlu, servetine konmak amacıyla babasını öldürmüştür. Zaten ortalık karışıkken, aklımda kaldığı kadarıyla kayıtlarda o zamana kadar henüz bir dava almamış görünen genç hukukçu Cicero, babasını öldürmekle suçlanan Sextus'un müdafiliğini üstlenir. Davayı incelediğinde öldürülen Sextus Roscius'un öldürüldükten hemen sonra gayrinizami olarak KHK listesine eklendiğini ve açıkartırmaya çıkan altı milyon sesterce'lik malına

CANSIN ÇAĞLAR

mülküne de başka kimse teklif vermeye cesaret edemediği için Sulla'nın yakınlarından Chrysogonus'un sadece iki bin sesterce vererek çöktüğünü görür. Altı milyon sesterce nere, iki bin sesterce nere? Gümüş üzerinden hesaplarsak enflasyon olmasa bile (ki iki bin yılda olmuştur,) biri 3 milyon dolar, diğeri 1000 dolar. Artık siz hesap edin. Ayrıca cinayetle suçlanan Sextus aleyhine şahitlik yapan kuzeninin de bu anlaşmadan güzel voli vurduğu ortaya çıkınca, Cicero "Bir saniye abi" der, "bu adam öldürülmüş; öldürüldükten sonra ismi KHK listesine gizlice alınmış, böylece şu iki kişi herifin malına çökmüş, bundan âlâ cinayet sebebi mi olur? Aha bunlar öldürmüş işte".

Tabii o zamanlar Roma Cumhuriyeti'inde bu komployu kuranları kafası çalışmadığı için "yok abi, o listede olmasa öbüründe olurdu; hem zaten öldürülmedi, atladı intihar etti, sonra beyle beyle sürünerek ha buradan buraya kadar geldi" falan diyemez. Cicero bu ilk savunmasıyla kendini ispat eder, büyük üne kavuşur. Babasını öldürmekle suçlanan oğul Sextus kurtulur. Ha babasının malını mülkünü de kurtarabilir mi orasını bilmiyorum. Ama böylelikle Sulla'nın en yakın adamlarından birine -artık ben diyeyim gençlik kolları başkanı siz deyin Güney Roma İl Teşkilatı Genel Sekreteri- meydan okuyan Cicero, "çalışmalarda bulunmak üzere" yurtdışına çıkar. Bizim dedikoducu Plutark'a bakarsanız Sulla'dan korkusuna ki, haksız da sayılmaz bence.

MÜZEYYEN SENAR'DAN DUMAN'A ANASON KOKAN ŞARKILAR

Kadehlerdeki nota izleri

Murat Meriç, *Hayat Dudaklarda Mey*'de Erkin Koray'dan Sezen Aksu'ya, Neşet Ertaş'tan Müslüm Gürses'e çilingir sofralarının demirbaşı haline gelmiş 213 şarkının hikayelerini anlatıyor. Kimi zaman neşeli kimi zaman inceden efkarlı...

Müzeyyen Senar. Gaye Su Akyol'un kaleminden...

Türkiye'de popüler müziğin tarihi deyince akla gelen ilk isim Murat Meriç. *Hayat Dudaklarda Mey* adlı iki ciltlik kitabı, 15 Ekim'de Anason İşleri Kitapları etiketiyle piyasaya çıktı.

Türkiye'de eğlence kültürünü şekillendiren, özellikle de çilingir sofralarına eşlik eden 213 şarkının hikayelerini anlatan kitap alaturka, pop, rock, arabesk ve halk müziği olmak üzere beş kategoriye ayrılmış. Rakının yanına hemen alaturkayı iliştirmek alışkanlık olsa da, Meriç fasıl şarkılarıyla sınırlı tutmamış seçkisini. Kitapta Müzeyyen Senar'dan Erkin Koray'a, Alpay'dan Ceylan Ertem'e, Selahattin Pınar'dan Duman'a onlarca isim, klasik Türk müziğinden son yılların "üçüncü dalga"sına her dönem ele alınmış.

Her türde özel bir isim mercek altına alınırken, alaturkada Müzeyyen Senar, popta Sezen Aksu, arabeskte için Müslüm Gürses, halk müziğinde Neşet Ertaş, rock için Erkin Koray öne çıkmış. Bir isimse kategorilere sığmamış. Alaturkası da var, popu da, halk müziği, hatta arabeski bile... Böyle olunca ona 10 şarkılık özel bir bölümle ufak bir torpil yapılmış. Kimden mi bahsediyoruz? Tabii Zeki Müren'den...

Klasik şarkıların yanında bir de klasik olmaya aday şarkılar var: Yeni nesil rakı sofralarının yeni nesil şarkıları... Gaye Su Akyol'dan Ahmet Kaya'ya, Melike Şahin'den Mabel Matiz'e uzanan seçki, aslında son dönemde türlerin birbirleriyle nasıl içiçe geçtiğini de gösteriyor. Bu bölümdeki parçalar bir yandan arabesk tınılar taşıyor bir yandan rock'a meylediyor. Sonuçta yanyana görmeye pek alışık olmadığımız isimler bile birleşip uyumlu bir bütün oluşturuyor.

Konu müzik olunca yalnızca okumak yetmeyebiliyor, insan meraklanıp bu şarkıları dinlemek de istiyor haliyle. *Hayat Dudaklarda Mey*, bunun için teknolojinin nimetlerinden yararlanarak okura oyuncaklı bir çözüm bulmuş. Her şarkıdan önce küçük bir karekodla karşılaşıyorsunuz ve hikayesini okurken bir yandan da "Spotify" uygulaması üzerinden şarkıyı dinleyebiliyorsunuz. Ayrıca kitabın en başında, konusu geçen bütün şarkıların toplandığı 13 saatlik bir dinleme listesine ulaşabileceğiniz başka bir karekod daha var.

Kitabın öne çıkan özelliklerinden bir diğeri de illüstrasyonları... Ali Çetinkaya'dan Mehmet Erdener'e, Turgut Yüksel'den Başak Karafaki'ye 13 çizer, kitaba özel 51 çizime imza atmış. Kitabın içinden çıkan çıkartmalar ve kapak tasarımı ise Arel Sivişe ait. *Hayat Dudaklarda Mey*, Meriç'in *Pop Dedik* ve *100 Şarkıda Memleket Tarihi*'nden sonraki üçüncü kitabı. Satın almak için Anason İşleri Kitapları'nın web sitesine (www.anasonisleri.com) başvurabilirsiniz.

HAYAT DUDAKLARDA MEY
MURAT MERİÇ
ANASON İŞLERİ KİTAPLARI, 554 S.
75 TL
www.anasonisleri.com

BİLİNMEYEN ESERLERİYLE: "BİR ZAMANLAR"

Zeki Müren'den ilk defa

Türk müziğinin en büyük yorumcularından Zeki Müren'in çoğu ilk kez yayınlanan 32 eseri, "Bir Zamanlar" albümüyle piyasaya çıkıyor. 6 Aralık'ta, sanatçının 88. doğumgününde dinleyicilerle buluşacak. Nilüfer Saltık'ın 10 yıllık çalışmasının ürünü olan albüm, Doğan Hızlan tarafından hazırlandı.

Romancı Yılmaz Karakoyunlu, "Her güftede, her bestede çağlardı sesi / Her nağmede gök kubbeyi dağlardı sesi / Emsalini ilham edecek benzeri yok / Âlemleri ahretlere bağlardı sesi" diyordu Zeki Müren için. Onun "çağlayan sesi"yle yorumladığı çoğu ilk kez yayımlanan 32 eseri, Z Müzik etiketiyle "Bir Zamanlar" albümünde toplandı. 6 Aralık 1931'de doğan sanatçının 88. doğumgününe bir armağan niteliği taşıyan ve Nilüfer Saltık'ın 10 yıllık çalışmasının ürünü olan albüm, kültür-sanat gazeteciliğinin duayeni Doğan Hızlan tarafından yayına hazırlandı.

Hızlan, CD ve LP formatlarında yayınlanan ikili albümün sunuş yazısında Zeki Müren'le ilgili kişisel anılarından da bahsediyor. Örneğin Antalya'da aynı motelde kaldıkları bir dönem akşam çaylarını birlikte içerlerken her günbatımında aynı şarkıyı mırıldanırmış: "Bir dost bulamadım gün akşam oldu".

Zeki Müren'in mirasını bıraktığı Türk Eğitim Vakfı, Mehmetçik Vakfı ve Müzikotek'in izniyle yayımlanan eserleri seçilirken, onun özellikle gazino repertuvarlarını belirlerken gösterdiği ihtimam dikkate alınmış. Sahnedeyken, çeşitli müzik zevklerinden kişilere kendisini dinletebilmek için repertuvarının sıralamasına özel bir dikkat gösteren Müren; genellikle klasik parçalarla başlar, yürük semaîlerle devam eder, Dede Efendi ve Zaharya Efendi'den sonra kronolojik sırayla şarkı türünden seçtiklerini okurmuş. Son olarak yaşayan besteciler ve mutlaka bir türküyle kapanışı yaparmış. Repertuvarında 3 bine yakın parça bulunan Müren'in albüm için seçilen parçalarında da bu yaklaşım devam ettirilmiş.

Cemal Süreya'nın deyimiyle "Son 40 yılın sadece en ilginç değil, aynı zamanda en büyük sanatçısı" Zeki Müren'in mirasını anlamak için kritik önem taşıyan bu seçki, aynı zamanda bir kısmı unutulan, bir kısmı halen popülerliğini koruyan parçalarıyla Türk müziğinin tarihini de yansıtıyor. Albüm LP formatında sadece 1.000 adet numaralı olarak üretildi.

3 bin eserlik repertuvar
Zeki Müren sahneye çıkmadan önce dinleyicilerin farklı müzik zevklerini de hesaba katarak 3 bin eserlik repertuvarından seçim yapıyor ve parçaların sıralamasına özel bir dikkat gösteriyordu.

BİR ZAMANLAR ZEKİ MÜREN
YAPIM: Z MÜZİK- KALAN
YAPIMCI: NİLÜFER SALTIK
YAYINA HAZIRLAYAN: DOĞAN HIZLAN

İLK KADIN ORKESTRA ŞEFİ ANTONIA BRICO

Elinde batonla erkek işine karışmak

Çöpe atılmış bir piyanoyla kendi kendine çalmayı öğrenecek kadar azimli, koca bir orkestradan çıkan tek yanlış notayı duyacak kadar yetenekli ve hayaline ulaşmak için işten kovulmayı göze alacak kadar cesur... Hollandalı Brico'nun dünyanın ilk kadın orkestra şefi olmaya uzanan yolculuğunu anlatan "The Conductor" (Bir Kadın Zaferi) vizyonda.

✎ ZEYNEP AKSOY

Amerika, 1926... Hollanda göçmeni işçi bir ailenin 24 yaşındaki evlatlık kızı Antonia Brico, bir konser salonunda yer göstericiliği yapmakta ve bir gün orkestra şefi olma hayalleri kurmakta. Babasının çöpte bulduğu piyanoyu çalmayı kendi kendine öğrenecek kadar azimli; bir sokak orkestrasının konserinde trombonlardan çıkan tek bir yanlış notayı duyacak kadar yetenekli; kendisini geliştirmek için konser sırasında elinde notalarla çalıştığı salonun ortasına bir sandalye çekip oturacak ve bu yüzden işten kovulacak kadar da gözükara... Fakat Brico'yu hayaline ulaşmaktan alıkoyan çok önemli bir engeli var: O bir kadın ve 1920'lerde kadın bir orkestra şefi görülmüş şey değil!

Hollandalı yönetmen Maria Peters'in, dünyanın ilk kadın orkestra şefi Antonia Brico'nun gerçek yaşam öyküsüne dayanarak çektiği "The Conductor" (Bir Kadın Zaferi) 15 Kasım'da vizyona girdi. Film, kadın olmanın sadece evlenip çocuk yapmak ve evi çekip çevirmek anlamına geldiği bir zamanda, daha fazlasını istemenin bedelini konu ediyor. Antonia yer göstericilik işinden kovulduktan sonra bir kabarede piyanist olarak iş buluyor ve gerçek hayatta da transseksüel bir oyuncu olan Scott Turner Schofield'in canlandırdığı kabare orkestrasının başçısı Robin tek gerçek destekçisi oluyor. Ailesi evden kovduğunda ona evini açan, ona inanan tek dostu Robin.

Onu evlat edinen ailesinin koyduğu isimle Willy, gerçek adıyla Antonia, amacına ulaşmak için her yolu deniyor. Önce onu konservatuvara hazırlayacak bir piyano hocası buluyor kendisine. Okulu kazanıyor, fakat hocası ona asılmaya kalkıştığında ellerinin üzerine piyano kapağını kapattığı için atılıyor. Bunun üzerine anavatanı Hollanda'ya gidip meşhur şef Willem Mengelberg'den yardım istiyor fakat yine bir engelle karşılaşıyor. Bu kez soluğu Berlin'de alıyor Antonia ve müzisyen/besteci Karl Muck'u kendisini çalıştırması için ikna edip Berlin Devlet Müzik Akademisi'nin orkestra şefliği bölümüne girmeyi, sonrasında da Berlin Filarmoni'yi yöneten ilk kadın şef olmayı başarıyor. Avrupa'da elde ettiği başarılar Amerika'ya döndüğünde pek de önemsenmiyor ve mesleğine devam edebilmek için tekrar tekrar kendini kanıtlaması gerekiyor. Ta ki zama-

THE CONDUCTER (BİR KADIN ZAFERİ)
YAZAN VE YÖNETEN: MARIA PETERS
ANTONIA BRICO: CHRISTANNE DE BRUIJN
FRANK THOMSEN: BENJAMIN WAINWRIGHT
ROBIN JONES: SCOTT TURNER SCHOFIELD
YAPIM: HOLLANDA, BELÇİKA
MÜZİK: QUINTEN SCHRAM, BOB ZIMMERMAN
VİZYON TARİHİ: 15 KASIM 2019

Antonia Brico, 1934'te sadece kadın müzisyenlerden kendi orkestrasını kurmuştu.

Dünyanın ilk kadın orkestra şefi Antonia Brico'yu Christanne De Bruijn canlandırıyor.

nın "First Lady"si Eleanor Roosevelt'in dikkatini çekene dek. 1934'te sadece kadın müzisyenlerden kendi orkestrasını kuruyor. 1938'de New York Filarmoni'yi yöneten ilk kadın şef oluyor.

"Bir Kadın Zaferi"nin film olarak birçok eksiği ve fazlası var: Antonia ve Frank arasındaki bir türlü "tamamına eremeyen" aşk hikayesi ve Antonia'nın gerçek annesini araması gibi yan hikayelerin fazla uzaması, filmin çekildiği lokasyonların çok fazla "set" gibi durması gibi... Filmin Amerika kısmının nerelerde geçtiğini anlamak imkansız; örneğin üzerinde Manhattan yazan bir tabela görene kadar New York kısmının New York'ta geçtiği setten anlaşılmıyor. Antonia'yı canlandıran Christanne de Bruijn'in özellikle orkestra yönettiği sahnelerde aşırıya kaçan ve inandırıcılıktan uzaklaşan performansı, âşığı Frank'i canlandıran Benjamin Wainwright'ın baston yutmuş tutukluğu da cabası...

Fakat filmin lokomotifi, gerçek hikayenin kalbi olan, bir kadının tutku duyduğu bir meslek için yılmadan, önüne çıkan bütün engelleri aşması teması özellikle de gerçek bir hikaye olduğu için oldukça ilham verici. Film bu özelliğiyle eksikleri ni görmezden gelip sonuna dek merakla kendini izletmeyi başarırken birçok şey de öğretiyor. Örneğin o dönem orkestralarda bırakın kadın şefi, kadın müzisyen bile olmadığını...

20. yüzyılın en iyi 50 şefi listesinde bir kadın bile yok. En iyi 150 şef listesinde ise sadece beş kadın var. 2019 itibarıyla Marin Alsop, Simone Young, Barbara Hannigan gibi isim yapmış kadınların sayısı iki elin parmaklarını geçmiyor. Bu durumun sebebini ise, filmden bir sahneyle açıklayabiliriz belki. Antonia'nın hocası Muck, bir orkestra yönetimi dersinde kadının fazla yumuşak davrandığını ve erkek orkestra bireylerinin onu pek sallamadığını görüp şöyle diyor: "Daha sert ve otoriter olmalısın, çünkü erkekler bir kadın tarafından yönetilmeyi hiç istemezler".

Kadınlar tarafından yönetilmek erkeklerin neden bu kadar zoruna gidiyor bilemiyoruz; fakat nedeni ne olursa olsun erkeklerin tavrı, film yönetmeni, orkestra şefi, CEO gibi yönetici pozisyonlarında neden bu kadar az kadın olduğunu açıklıyor. Neyse ki cinsiyet rolleri başta olmak üzere birçok gereksiz önyargının hızla evrildiği bir çağda yaşıyoruz. Gün gelir bu da değişir...

HAFIZA-İ BEŞER SERGİSİ

Osmanlı elyazmalarında unutulmayacak hikayeler

Muallim Naci "Hafıza-i beşer nisyanla malûldür" (İnsan hafızası unutkanlıkla sakatlanmıştır) demiş ama, insan bu problemini yazıyla telafi etmiş. 19. yüzyılda matbaanın yaygınlaşmasıyla yavaş yavaş etkisini kaybeden, 20. yüzyılda geniş kitleler için bir bilgi, hikâye ya da maneviyat kaynağı olmaktan çıkıp koleksiyonerlerin ilgi alanına giren Osmanlı elyazması kültürü, bir "zaman makinesi" işlevi görüyor. 18 Ekim'de İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde kapılarını açan, "Hafıza-i Beşer: Osmanlı Yazmalarından Hikâyeler" sergisi, Osmanlı Sadrazamı Küçük Said Paşa'dan gazeteci Şevket Rado'ya kalan, daha sonra ise enstitü bünyesine geçen koleksiyondan bir seçkiyle, ziyaretçilerini çokkültürlü bu dünyaya davet ediyor.

Elyazması kültürü

Tasarımını Cem Kozar'ın yaptığı sergide, metinler haricinde tablolara ve yazmalarda kullanılan araç-gereçlere de yer veriliyor.

Yüzlerce eser arasından seçilen 80'e yakın elyazması içinde, nadir rastlanan nüshalar da var. Atâyi'nin bizzat kaleme aldığı *Hadâiku'l-Hakayık* eseri, elden ele dolaşan Zübeyde Hanım'ın divanı, Fransa Sefiri Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin kendisinin düzelttiği elyazması, fizikî özelliklerden insan karakterini anlatan *Kıyafetnâme* nüshası da dikkat çeken eserlerden. Ayrıca "yazan yanlış yazmış" diye esere müdahale eden Kilisli Rıfat'ı; yazmayı koruması için eklenmiş "Ya Kebikeç" duasını ve bunu umursamadan karnını doyurmuş kağıt kurdunu bu sergi sayesinde tanıyabilirsiniz.

Mehmet Kentel'in küratörlüğündeki sergi, Beyoğlu Tepebaşı'ndaki İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Galerisi'nde ücretsiz olarak ziyaret edilebilir.

HAFIZA-İ BEŞER: OSMANLI YAZMALARINDAN HİKÂYELER
İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
18 EKİM 2019 – 25 TEMMUZ 2020

AMERİKA'DAN AVRUPA'YA TAŞINAN DEĞERLİ TANELER

Tanrıların hediyesi altından bile değerli MISIR

Meksika'dan dünyaya yayıldığı düşünülen Mısır, çoktanrılı dönemlerin kutsal besini sayılmış. Bugün tek bir mısır türünden 1 milyar ton üretiliyor. GDO'lu mısırın çoğu hayvan yemi, kalanı da yakıt oluyor. Yiyecek olarak tüketilen kısım ise üretilenin ancak yüzde 10'u.

✎ PETEK ÇIRPILI

Mısır unu ile nar gibi kızarmış hamsi tava mı istersiniz, yoksa heyecanlı bir film seyrederken kucağınızda bir kova mısır patlağı mı? Çatalın ucundan ağzınıza kadar uzayan mis gibi bir kuymağa banacağınız sapsarı bir dilim ekmek de güzel olur doğrusu... Gün mısırı, fırın mısırı, çorbalık yarma diye yöresel çeşitlerimiz ile mutlu mesut yaşar giderken, son yıllarda bebek olanıydı, tanelenmiş konserve-si-cipsi-taco'suydu derken yepyeni lezzetlerle tanıştı damağımız.

İznizle, bir tek taneye karşılık yüzlerce veren, cömert bitki mısırı alalım sahneye. Yeni dünyayı ayakta tutan minik bir Atlas gibidir o tek tane. 16. yüzyılda eski dünyaya da tanıtır kendisini. Otsu, bodur ve saçaklı bir bitki olan "teosinte"nin 9 bin yıl önce insan eliyle başlayan evrimi, şimdilerde içimize epey şüphe düşüren genetik müdahalelerle devam ediyor. ABD'deki ekilebilir toprakların % 30'unda mısır yetiştiriliyor ve bunun % 92'si genetik olarak değiştirilmiş mısır.

Dünya üretimi ise 1 milyar tonu aşıyor. Mısır, buğdaydan sonra en çok üretilen ikinci ürün. O kadar fazla üretiliyor ki fazlası ile ne yapılabilir diye yürütülen araştırmalar matbaa mürekkebinden yakıta, mısır şurubundan yağına, nişastasına birçok ürün ile sonuçlanmış. En çok da hayvan yemi ve biyoyakıt etanol olarak kullanılıyor. Hiç hesaplanmamış bir hazin sonuç ise ABD'nin devlet destekli mısır üretimi ile rekabet edemeyip işsiz ve aç kalan 1.5 milyon Meksikalı çiftçinin durumu. Sınırı ölmeden geçebilirlerse ABD'ye iş aramaya gidiyorlardı. Şimdilerde o da zor. Oysa çok değil, 500 yıl önce mısırı insanlığa armağan eden toprağın çocuklarıydı onlar.

Genetikçiler Meksika kökenli olduğu tezini ileri sürüyor. Arkeolojik buluntularla da destekleniyor bu sav. Orta Amerika'dan kuzeye ve daha sonraları güneye doğru iki ayrı koldan yayılan mısır, 9 bin yıl önce insan eliyle, yüzyıllar süren sabırlı bir gözlem ve bilinçli seçimler sayesinde bildiğimiz haline

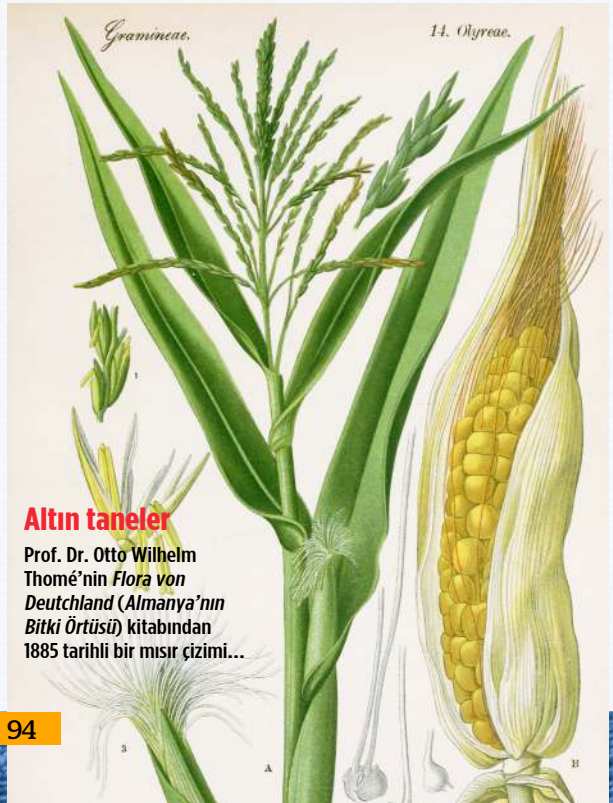

Altın taneler
Prof. Dr. Otto Wilhelm Thomé'nin *Flora von Deutchland* (*Almanya'nın Bitki Örtüsü*) kitabından 1885 tarihli bir mısır çizimi...

gelmiş. Kolomb 1492'de Amerika'ya ayak bastığında, mısır kıtanın tamamına yayılmış ve yerli halkın temel gıda kalemlerinin en önemlisi durumdaydı.

Kıtanın neresinde olur ise olsun mısırın yetiştirilme ve tüketim yöntemleri ile yerlilerin bu "altından değerli" ürünü yüceltme şekilleri, ekim ve hasat ritüelleri büyük benzerlik göstermekteydi. Navajolara göre "İlk Ana" insanlara mısırı veren Tanrıça idi. Diğer yerli topluluklarında da adı "Anamız", "Yaşam Veren Ana" veya "Bizi Besleyen Ana" diye anılır.

Mısırın Amerika kıtasının yerli halkları tarafından bu denli saygı görmesinin nedeni, epey güneyde kinoa ve amarant dışında küçük tahılları hiç tanımayan bu halkların fasulye ve kabak ile birlikte en önemli temel gıda kalemlerinden biri olmasıdır. Çeşitli çalışmalar 17. yüzyılda yerlilerin gündelik kalori gereksinimlerinin % 65'inin mısır kaynaklı olduğunu gösteriyor. Oysa 1900'lü yılların ortasına dek Avrupalı nüfusun beslenmesinde tahıl kaynaklı besinlerin payı % 23 ki bunun içinde mısırın payı çok az. 1600'lerde gelen ilk Avrupalı yerleşimciler, başka tahıllara alışkın olduklarından başlangıçta mısır ekme konusunda direnç göstermişler. Her köşesi yerli halklara bolluk bereket sunan topraklarda açlıktan kırılmışlar. Sonunda aşağıladıkları, yemeklerinden yerlerse onlar gibi olacaklarından çok korktukları yerli halkın yardımları ile ayakta kalabilmişler. Sonrasında mısır tarımını ve ürünü nasıl kullanacaklarını yerli halktan öğrenip, bitleri kanlanınca onlara etmediklerini bırakmamışlar.

Genel kanı, mısırın Kolomb eliyle İspanya'ya ve oradan eski dünyaya yayıldığı yönünde. Ancak mısıra verilen isimlerdeki karmaşayla ilgili yapılan çalışmalar, çeşitli seyyah günlükleri ve yazışmalar, mısırın daha önceki bir tarihte Avrupa'ya girdiğini işaret ediyor. Bir diğer teori de mısırın 1000'li yıllarda Asya tarafına çoktan geçmiş olabileceği ile ilgili kanıtlar sunuyor. Hangisi doğru, mısır bilir.

Almanlar mısıra "Turkish Corn" demişler, İtalyanlar "Grano Turco". Biz "Mısır darısı/buğdayı" demişiz ama Mısırlılar "Suriye darısı" demişler. Portekizliler ise Mağribi kaynağına işaret eden Arapça kökenli bir sözcük ile "maçaroca" ya da "Guyana mısırı" demişler. Mısır Avrupa'ya girerken epey toz duman etmiş ortalığı ki kafalar bayağı karışmış kökenine dair. Duvar fresklerinden, resimlerden biliyoruz ki mısır 1500'lerde İtalya'da çoktan yaygınlaşmış ve "polenta" adıyla sofraya kurulmuş bile. Hatta yoksul halk kesimi tarafından çok tüketildiği için niacin yani B3 vitamini eksikliğine bağlı öldürücü pellagra hastalığına da yol açmış. Halbuki Amerikan yerlileri, mısırı kireçli alkalin suda bekleterek yemeyi çoktan biliyorlardı. Kolomb'a söylemeyi unutmuşlar herhalde.

Amerika yerlileri kırmızıdan laciverte rengarenk değişik tür mısırların her birine ayrı anlamlar ve kullanım alanları yakıştırarak, üretimlerini tek çeşitle sınırlamamışlar. Bugün tek bir mısır türünden 1 milyar ton üretiyoruz. GDO'lu mısırın çoğu hayvan yemi, kalanı da yakıt oluyor. Yiyecek olarak tüketilen kısım üretilenin % 10'unu geçmiyor.

Mısırın cömertliğini yanlış kullandığımız, onun doğal sınırlarını yokettiğimiz için olsa gerek, mısırın koruyucu tanrıları tarafından çoluk-çocuk obezite ve çeşitli hastalıklar ile cezalandırılıyoruz. Belki de işsiz, aşsız bırakılıp prangaya vurulan, yokedilen ilk evlatlarının gecikmiş intikamıdır diyeceğim ama, sağlıksız ve ucuz besinler yine en çok yoksulları vuruyor.

Besleyen ana

Amerikan yerli kabilelerinde her zaman kadınlar tarafından ekilen mısır, "yaşam veren ana", "bizi besleyen ana" gibi isimlerle anılıyor ve altından kıymetli kabul ediliyordu (üstte). 1939'da ABD'nin Iowa eyaletinde bir çiftçi, mısırları kabuklarından ayırmak üzere ambarını boşaltıyor (altta).

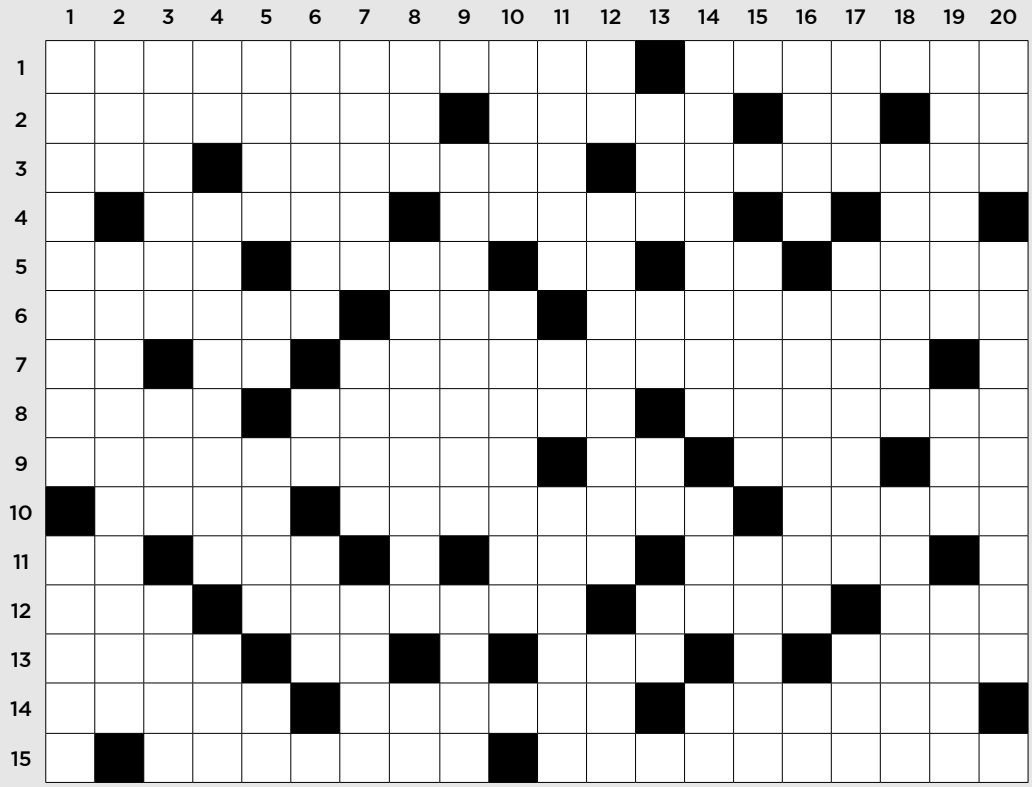

SOLDAN SAĞA

1) 1299-1520 arasındaki olayları anlatan Tacü't-Tevarih adlı Osmanlı tarihiyle tanınmış tarihçi – Yeniçeri ocağına yeni girmiş delikanlı. **2)** Kurtuluş Savaşı aleyhindeki yazılarından dolayı yargılanmak üzere Ankara'ya götürülürken İzmit'te linç edilen gazeteci – Judo, aikido gibi dövüş sporlarında yere düşme tekniği – Bir gıda maddesi – Eski Mısır'da güneş tanrısı. **3)** Düzen, hile – Argoda, bir işi başka birine yüklemeye verilen ad – Yunan tarihçi Ksenophon'un Onbinlerin Dönüşü olarak da bilinen kitabı. **4)** Eskiden şairlerin kasidelerinde övgüsünü yaptıkları kişilerden aldıkları para ya da armağan – Romalı şair Vergilius'un 12 kitaptan oluşan ünlü destanı – Satrançta bir taş. **5)** Leyleğe benzer bir kuş – Yolcu evi – Aktinyum elementinin simgesi – Duman lekesi – Antalya ilinde antik bir kent. **6)** Kambriyumlardan önceki yerbilimsel oluşumlara verilen ad – Hekimlik – 1174-1524 arasında Ortadoğu'da egemenlik kuran İslâm hanedanı. **7)** Sodyum elementinin simgesi – Letonya'nın plaka kodu – Tolstoy'un ünlü bir romanı. **8)** Hz. Muhammed'in bayraklarından birinin adı – Azap Ortakları, Yitik Ülkü, Bade Harab gibi romanlarıyla tanınmış yazarımız – İstanbul'un Kurtuluş semtinin eski adı. **9)** Selçuklu Devleti'nde başkomutana verilen ad – Helyum elementinin simgesi – Dar, uzun ve hafif bir yarış kayığı – Telli bir çalgı. **10)** Yemen'in başkenti – Fransa'da boğa güreşine verilen ad – Koyundan elde edilen silindir biçimli et. **11)** Berilyum elementinin simgesi – Sıcak bölgelerde yetişen çok sert bir ağaç – Ekmek – Argoda kumarhaneye verilen ad. **12)** Bir işi yerine getirme – Kocası ölen kadının kayınbiraderiyle evlenmesini öngören gelenek ya da yasa – Sürekli – Çin'in ünlü lideri. **13)** Çanakkale Boğazı'nda pekçok deniz kazasının meydana geldiği bir burun – Bir nota – Tokyo'nun eski adı – Bir salon dansı. **14)** Mesaj – 3. Selim'in şiirlerinde kullandığı mahlas - Şaka. **15)** Portekiz'i 36 yıl boyunca "3 F" ile (Fado, Futbol, Fatima) yönettiğini söyleyen diktatör – 16. yüzyılda İspanya'da ortaya çıkan gizemci bir Hıristiyan mezhebi.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1) Roma İmparatorluğu'nu birleştiren ve temellerini sağlamlaştıran ünlü Roma imparatoru – Yeniçeri subaylarının giydikleri cübbe. **2)** İspanyolların sevinç ünlemi – Geniş ve kısa kafa yapısı için kullanılan sözcük. **3)** Beyaz kum midyesi – Konya ilinde bir baraj – Yunan mitolojisinde savaş tanrısı. **4)** Bir renk – Reçinesi hekimlikte ve koku yapımında kullanılan bir ağaç – Soyundan gelinen kimse. **5)** Toprak üstündeki doğal set – Konut – Bir engel oluşturan şey – Vilayet. **6)** Savaş saflarında yer alan kadın – Notada durak işareti – Van Gölü'nün kuzeybatı kıyısında bir Urartu kalesi. **7)** Nâzım Hikmet'in tanınmış bir şiiri – Şanlıurfa-Gaziantep karayolunda bir dağ geçidi – Cami, mescit gibi yerlerde dinsel öğüt veren kimse. **8)** Bir göz rengi – Budunbilim – Bir nota. **9)** Necati Cumalı'nın bir tiyatro oyunu – Almanya'da bir sanayi bölgesi. **10)** İtalya'da faşist önderi Mussolini'nin unvanı – Osmanlı donanmasında koramirele karşılık gelen rütbe. **11)** Ortodokslarda her türlü dinsel resme verilen ad – Japonya'daki başlıca dört çiçek düzenleme okulundan biri – Yaslı, hüzünlü. **12)** Bir soru sözü – Yort Savul, Zambaklı Padişah gibi kitaplarıyla tanınmış şairimiz - Sorguya çekilmek için yakalanan tutsak. **13)** "Mavi" sözcüğünün eski biçimi – Romanya'nın uluslararası sivil uçak simgesi – Hayat arkadaşı – Bir nota. **14)** Erkek ve dişi bireyleri ayırt etmeye olanak sağlayan kalıcı fiziksel özellik – Verme, ödeme – Derviş selamı. **15)** İlkel dinlerde, üstüne tanrılara kurbanların sunulduğu taş masa – Bazı bitkilerin kökü andıran toprakaltı gövdesi. **16)** Albert Camus'nün bir roman - "Çok hoş" anlamında argo sözcük – Endonezya'nın plaka kodu. **17)** Derebeylik Japonyası'nda en aşağı sınıfı oluşturan halk. **18)** Dil devriminin ilk yıllarında milletvekili anlamında kullanılan sözcük – Bademden yapılan şerbet. **19)** Afrika'da bir ülke – Ortadoğu'da bir göl – Sarı ya da kırmızıya boyanmış yün iplik. **20)** Adale – Osmanlı garnizonlarında hizmet veren Hıristiyan Arnavut askerlere verilen ad.

Bulmaca çözümünün orijinali ya da fotokopisini, adres ve telefon bilgileriyle birlikte bize e-posta ya da mektup yoluyla ulaştıran 5 okurumuza Metis Yayıncılık'tan Paul Veyne'in *Tarih Nasıl Yazılır?* isimli kitabını armağan ediyoruz.

#tarih

Koşuyolu Mah. İsmailpaşa Sk. No:44 (Koşuyolu Camii), Kadıköy, İstanbul
info@tarihdergi.com

TEST

Eskiden çok eskiden insan henüz yokken doğa tarihini yazarken

Güney Avustralya'da bulunan ve suda yaşayan bir eklembacaklı türü olan Redlichiida fosili 525 milyon yaşında.

1 İlk galaksiler günümüzden kaç milyar yıl önce ortaya çıkmıştır?
a) 10.1
b) 11.1
c) 12.1
d) 13.1
e) 14.1

2 Aşağıdaki hayvan türlerinden hangisi daha önce evrimleşmiştir?
a) Köpekbalıkları
b) Sürüngenler
c) Dinozorlar
d) Memeliler
e) Kuşlar

3 Dünya üzerinde eşeyli üreyen ilk organizmalara dair en eski fosilleşmiş kanıtlar kaç milyar yıllıktır?
a) 1.6
b) 1.5
c) 1.4
d) 1.3
e) 1.2

4 İlk bitki kolonileri günümüzden kaç milyon yıl önce yeryüzünü kaplamaya başlamıştır?
a) 300
b) 350
c) 400
d) 450
e) 500

5 Dünya kaç milyar yaşındadır?
a) 4.1
b) 4.3
c) 4.5
d) 4.7
e) 4.9

6 Yeryüzünde fotosentez yapan ilk organizmalar bundan 3.9 milyar yıl, ilk bakteri kolonileri ise 1.8 milyar yıl önce evrilmiştir.
a) Doğru
b) Yanlış

7 Zamanımızdan 2.4 milyar yıl önce oluşan ve Eski Yunanca bileşik bir kelime olan atmosfer ne anlama gelmektedir?
a) Hava kuşağı
b) Buhar küresi
c) Hayat baharı
d) Can topu
e) Yaşam fanusu

8 Bir beyin geliştirdiği düşünülen ilk canlı, günümüzden yaklaşık 1.5 milyar yıl önce yaşayan ve bugün dünyada mevcut olan bütün çokhücreli canlıların ortak atası olduğuna inanılan tüp şeklindeki bir kurtçuktu.
a) Doğru
b) Yanlış

9 Bugün 396 milyon yaşında olan yeryüzünün bilinen en eski böcek fosili hangi türe aittir?
a) Gryllus Texensis
b) Celastrina Ladon
c) Rhyniognatha Hirsti
d) Catocala Relicta
e) Argiope Aurantia

10 Biliminsanlarına göre dünya üzerinde nefes alan ilk hayvan bundan 428 milyon yıl önce yaşamış bir tür kırkayak olan Pneumodesmus Newmani'dir.
a) Doğru
b) Yanlış

GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ 1) a, 2) a, 3) d, 4) e, 5) d, 6) c, 7) e, 8) a, 9) b, 10) b

DOĞRU CEVAPLAYAN OLMAMIŞTIR

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	T	O	N	Y	U	K	U	K	■	M	E	L	U	N	C	A	N	L	A	R
2	U	Z	O	■	M	A	M	A	H	A	T	U	N	■	A	V	L	A	K	A
3	P	E	■	K	A	B	A	L	A	K	■	T	İ	M	İ	N	■	T	A	T
4	A	K	D	A	M	A	R	■	T	İ	M	■	K	İ	Z	İ	R	■	L	İ
5	C	İ	A	■	İ	L	■	M	A	R	A	T	O	N	■	A	G	R	A	P
6	A	■	H	K	■	A	B	A	Y	İ	■	A	R	T	E	R	■	A	N	T
7	M	O	H	E	R	■	R	A	İ	Y	E	■	N	O	■	B	U	N	■	A
8	A	P	A	Ç	İ	L	E	R	■	E	N	F	■	N	A	A	T	■	E	H
9	R	■	K	İ	L	İ	Z	■	S	■	S	Ü	V	E	Y	Ş	■	A	T	İ
10	U	Ç	■	S	İ	■	İ	S	A	B	E	T	■	T	A	■	E	N	İ	R
11	■	U	R	A	■	B	L	E	D	A	■	Ü	S	■	L	İ	N	K	■	B
12	U	L	U	Ğ	B	E	Y	■	A	L	İ	R	E	Ş	A	T	■	E	M	U
13	L	A	G	A	R	■	A	K	R	O	N	İ	M	■	M	İ	S	T	E	R
14	U	R	A	N	Ü	S	■	L	E	Z	■	Z	E	N	A	N	A	■	R	A
15	Ç	A	N	■	T	A	R	E	T	■	E	M	R	E	■	A	N	Z	A	K

GEÇEN AYIN KAZANANLARI:
AVNİ AKSAYCIK, ÖNER BÖLÜKBAŞI, NALAN YAMAN, MURAT KAPIKAYA, ERDİNÇ ŞÖLENKOL

SATRANÇ TARİHİNDEN

GM SUAT ATALIK

Beyazlar 1.d5!? ile güçlü bir atak elde edebilirler. Ancak daha iyisi var. Nedir ve oyun nasıl devam etti? Hamle Beyaz'da

İlk hamleyi bulan ve fikri izah eden okurlarımıza, Jose Raul Capablanca'nın Satranç Life Yayınevi'nden çıkmış *Satrancın Esasları* adlı kitabını hediye ediyoruz.

Geçen sayının cevabı: (Krinukov-Çernenko, Rostov 1974): 1...d5! 2.cd5 cd5 3.Ad5 Vd5!! 4.ed5 Ke1 5.Şh2 (5.Şf2 K8e2) **K8e3 6.Va6 Af3 7.Şg3 Ag5(Ag1) 8.Şf4** (8.Şh2 Kh3 mat, 8.Şf2 Ah3 mat (8...Kf3 mat).) **Kf3 mat: 0-1**

Doğru cevaplayan olmamıştır.

Bir şehrin sembolü iki besteci

Leipzig şehri, birbirinden yaklaşık 100 yıl arayla yaşamış iki büyük müzik insanının izlerini bugüne taşıyor. Bach ve Mendelssohn'un hem müzik hem özel hayatlarına dair orijinal eşyaları ve düzenlemeleriyle oluşturulan müzeler, bize zamanın ruhunu da hissettiriyor.

İSENBİKE TOGAN

Geçenlerde yolum Almanya'nın Leipzig şehrine düşmüştü. Leipzig doğu-batı ve kuzey-güney yönündeki ticaret yollarının kavşağında bir şehir. Ortaçağlarda çok canlı olan ve özellikle kürk ve mücevher üzerine yoğunlaşan Leipzig ticareti, modern zamanlara doğru siyasi durumların gölgesinde inişli çıkışlı olmuş.

Şehrin ruhunu, ticaret ve üretimin getirdiği bolluk ve zenginlik zamanında yaşamış olan iki müzisyen, Johann Sebastian Bach (1685-1750) ve Felix Mendelssohn (1809-1847) belirler. Ömrünün son 25 yılını Leipzig'de geçirmiş olan J. S. Bach, 16. yüzyılın ortasından beri bilinen bir müzisyen aileden gelmekte idi. Leipzig'de, özellikle 1523'de Martin Luther'ın vaaz vermiş olması ile bilinen Thomas Kilisesi'ne (13. yüzyıl) müzik direktörü olarak atanmıştı. Bugün mezarı da bu kilisede bulunmaktadır.

Kilisenin önündeki meydanın iki tarafında Bach'ın kendisinin ve kendisini desteklemiş olan yakın bir dostunun oturmuş olduğu iki ev bulunuyor. Bunların biri, müze ve arşivin yanısıra sanatçının yaşadığı dönemi yansıtan resim ve gravürleri barındırıyor. Böylece Bach'ın Leipzig'e gelmeden önce yaşadığı şehirleri de resimli panolarla tanımış oluyoruz. Çok ince bir müzecilik anlayışı ile hazırlanmış olan müzede, onun zamanından kalma org ve başka müzik aletleri de dikkati çekiyor. Ayrı bir bölmede, tablet üzerinden eser seçerek kulaklıkla Bach müziğinden parçalar da dinleyebilirsiniz. Bu özel odada onun orkestradaki 30-40 müzik aletini nasıl bir baş işaretiyle veya ayağını yere vurarak veyahut işaret ve orta parmağını kullanarak idare ettiğini anlatan bir tabela vardır (O zamanlar henüz baton yok). Bu meydanın etrafında Thomas Müzik Okulu da var. Bugün bile meşhur olan 1212'den kalma çocuk korosu da bu çevrede yetişmiş. Korodaki çocukların nasıl sıkı bir disipline tabi tutulduklarını gösteren belgeler de arşivin parçası.

Şehre can ve ruh veren diğer kişi, Bach'dan yaklaşık bir yüzyıl sonra yaşamış olan Felix Mendelssohn. Aslen Yahudi bir aileden gelen babası, oğlunun çevresine uyum sağlaması için Protestan terbiyesi ile yetişmesini sağlamış. Buna rağmen onun müziğinin de Nazilerin hışmına uğradığını öğreniyoruz.

Mendelssohn müzesi, Bach'tan farklı olarak ona insan olarak yakınlaşmamızı sağlayan daha farklı bir müzecilik anlayışı ile hazırlanmış. Oturduğu ve sonra vefat ettiği evdeki duvarda hayat hikayesi verilirken, bestelediği eserlerin arasına çocuklarının da isimleri konmuş. Hani çocukların isimleri özgeçmişlerde pek bulunmaz ya; burada onlar da "eser"den sayılmış. Ayrıca kız kardeşi Fanny de bir musikişinas olarak yetişmiş ve her ikisi birlikte çalmışlar. Bir odada Fanny'nin elbiselerini ve onun hakkında bir animasyon filmini görmek mümkün. Ziyaretçiler için müzenin doruk noktası, orkestra odası. Mendelssohn, baton kullanan ilk orkestra şefi. Bu hadisenin şerefine orkestra odasında çeşitli müzik aletlerini temsil eden hoparlörler dizilmiş ve ziyaretçi isterse eline batonu alıp orkestrayı idare edebiliyor. Müze sadece görmek ve bilgilenmek için değil aynı zamanda zamanın ruhunu hissetmek için de düzenlenmiş.

Bazı şehirler vardır; onları ziyaret ettiğinizde o şehrin tarihindeki bazı insanların ruhlarının oraya sinmiş olduğunu hissedersiniz. İşte Leipzig bunlardan biri. Bizde, Türkiye'de ise şehirlere daha çok Ankara'daki Hacı Bayram gibi evliyalar ruh verir. Konya'da ise durum farklıdır, orada Mevlâna'yı hissederiz. İnsan Ariflerin Menkıbeleri'ni okurken Konya sokaklarında Mevlâna ile beraber dolaşıyormuş hissine kapılır. Aslında şehirlere ruhunu vermiş başka şairlerimiz veya bestecilerimiz yok mudur? Muhakkak ki var. Ancak bizde evliyaların konumu farklıdır. Zira kimin evliya olacağına halk karar verir. Onun için Anadolu şehirlerinde, özellikle Osmanlı döneminde, belirli kişilerin yetenekleri yerine halkın tercihlerini görürüz.

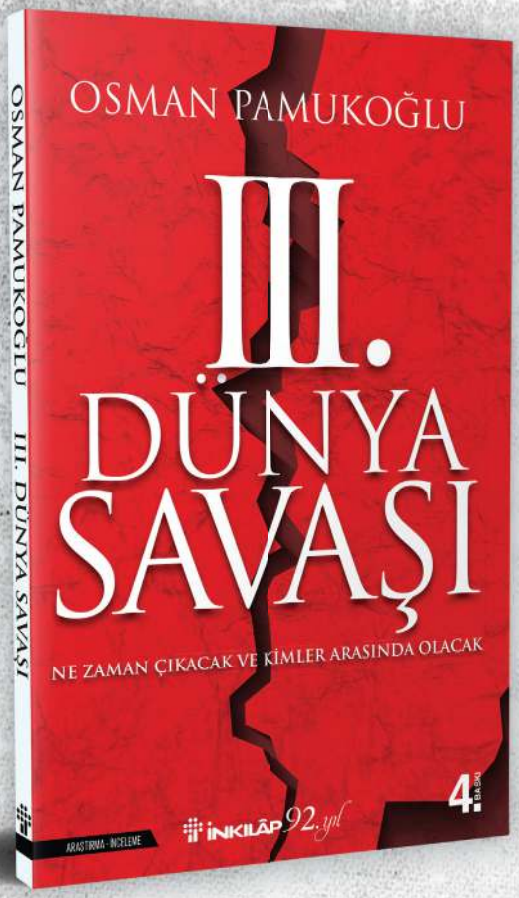

OSMAN PAMUKOĞLU
III. DÜNYA SAVAŞI

NE ZAMAN ÇIKACAK VE KİMLER ARASINDA OLACAK?

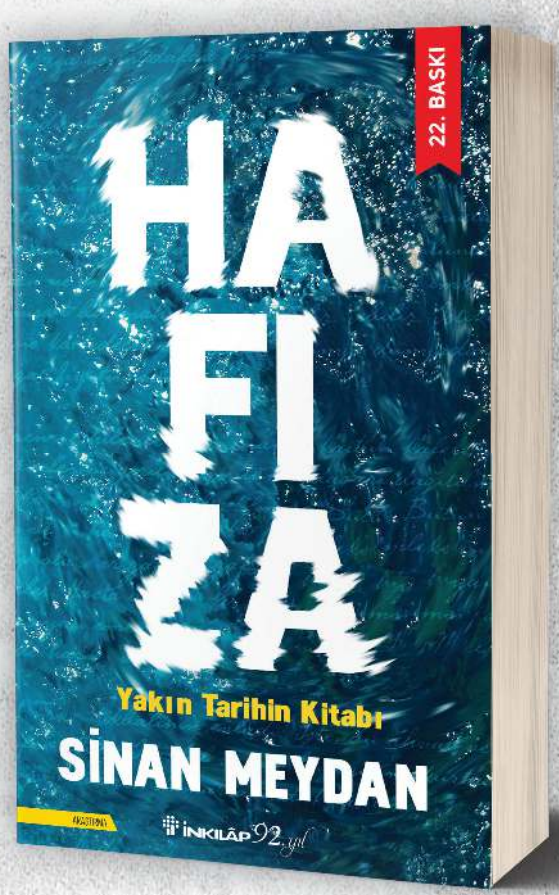

SİNAN MEYDAN
HAFIZA

İNSAN UNUTUR TARİH HATIRLATIR!

MANDOLİN İNKILÂP 92.yıl Sayfa6

İSTANBUL / Merkez Yenibosna • İSTANBUL / Sanal Mağaza • İSTANBUL / Fatih Historia • İSTANBUL / Avcılar Pelican Mall • İSTANBUL / Acarkent Coliseum • İSTANBUL / Bahçelievler Metroport
İSTANBUL / Beykent Perla Vista • İSTANBUL / Ataşehir Migros İSTANBUL / Cağaloğlu Sirkeci • İSTANBUL / Acarkent • İSTANBUL / Esenyurt City Center • İZMİR / Balçova • İZMİR / Çiğli

28 yıllık Çırağan mahpusluğunun
birinci elden belgeleri
Son dönem Osmanlı tarihinin en ilginç
ve özgün kaynaklarından biri

Edhem Eldem
330 sayfa, renkli
büyük boy
ciltli, 85 TL

MAXIMUM
MOBİL

Maximum
Mobil'den
QR ile ödemelerde
ücretsiz
kargo!

Maximum Mobil'den **QR ile Ödeme** seçeneğini kullanarak iskultur.com.tr'deki tüm kitapların QR kodlarını okutup kolay ve hızlıca satın alabilirsiniz.

Kitap satın almak için Maximum Mobil'in ödemeler menüsünde "QR ile Ödeme" seçeneğinden Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları butonuna tıklanarak cep telefonunda açılacak olan kamera ile iskultur.com.tr'de seçilecek kitabın yanındaki QR kod okutulmalıdır. Teslimat bilgileri ve ödeme yapılacak kart seçilerek alışveriş tamamlanabilecektir. Maximum Mobil'den QR kod okutularak alınan kitaplarda %25 indirim uygulanmaktadır. Maximum Mobil uygulaması App Store veya Google Play'den ücretsiz indirebilir veya telefonun tarayıcısına maximum.com.tr/indir yazılarak yüklenebilir. Ayrıntılı bilgi ve ek koşullar: maximum.com.tr

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası